

Akademik
general-pukovnik u penziji
Mihailo APOSTOLSKI

MESTO I ULOGA OSLOBOĐENIH TERITORIJA KAO POZADINE FRONTA U ZAVRŠNIM OPERACIJAMA ZA OSLOBOĐENJE JUGOSLAVIJE

I

Prodorom jedinica 3. ukrajinskog fronta Crvene armije kroz Bugarsku i Rumuniju i njihovim izbijanjem na jugoslovenske granice, front u Jugoslaviji se spojio sa frontom Crvene armije. Od tada, tj. od septembra 1944, uspostavljeno je neposredno sadejstvo između dva saveznika koji su se dotle na odvojenim ratištima borili protiv Hitlerove armije i njenih saveznika i satelita.

U novembru te godine i Makedonija se oslobodila od okupatora. Proterivanjem okupatora (1943. italijanskih, septembra 1944. bugarskih a novembra te godine nemačkih) pred oslobođenu Makedoniju su se postavili novi zadaci. To su:

- obezbeđivanje državnih granica;

- učvršćivanje i razvijanje narodne vlasti stvorene u ratu i revoluciji;

- obezbeđivanje oslobođene teritorije od kontrarevolucionarnih akcija reakcionarnih elemenata;

- reorganizovanje jedinica kojima je do tada komandovao Glavni štab NOVJ za Makedoniju u skladu s novom situacijom i ratnim zahtevima;

mobilizacija ljudstva za potrebe jedinica na frontu; pripremanje 15. makedonskog NO-korpusa i njegovo upućivanje na sremski front;

rešavanje nekih političkih problema sa Otečestvenofrontovskom Bugarskom, proisteklih iz učešća bugarskih jedinica u borbama na teritoriji Jugoslavije.

Od uspešnog rešavanja ovih zadataka zavisila je bezbednost teritorije kao pozadine fronta, sigurnost novog društveno-političkog sistema koji su narodi Jugoslavije stvorili u revoluciji, maksimalna i svestrana podrška jedinicama na frontu i uspešno produžavanje borbe do konačnog oslobođenja Jugoslavije. Sve je to tražilo novo naprezanje naroda, a ono se moglo obezbediti jedino razvijenom svešću da je sloboda svakog naroda i narodnosti u Jugoslaviji moguća i realna samo u slobodnoj i ravnopravnoj zajednici svih jugoslovenskih naroda i narodnosti.

II

Prilikom planiranja i izvođenja završnih operacija u CK KP i Glavnom štabu Makedonije razmatrano je i to kako obezbediti državne granice posle oslobođenja Makedonije. Na to nas je još više podstaklo naređenje Vrhovnog komandanta da se što pre zatvori južna granica Jugoslavije. Odlučili smo da krenemo u akciju.

Narodnooslobodilačka i revolucionarna vojska Makedonije je, uprkos izvesnih političkih teškoća, tesno sarađivala s pokretima otpora i borbom susednih država — Grčkom, Bugarskom i Albanijom. Vojna situacija je nalažala da se ta saradnja produži i u poslednjoj etapi završnih operacija za oslobođenje Makedonije. Operativna situacija je, isto tako, nalažala da što pre izbijemo na jugoslovensko-grčku granicu, zatvorimo osnovne pravce kojima su se povlačile jedinice nemačke armijske grupe »E« i time doprinesemo da se zaostali delovi te grupe unište ili zarobe, te da uspostavimo kontakt sa anglo-američkim savezničkim jedinicama u Grčkoj.

Zadatak da posednemo granicu izvršen je gotovo jednovremeno sa oslobođenjem gradova na južnoj granici Jugoslavije. Na nju su izbile tri divizije, a u toku borbi za konačno oslobođenje Makedonije, koja je zahtevala pregrupisanje i reorganizaciju jedinica, na južnoj granici su zadržane samo dve divizije, dok su za posedanje i zadržavanje teško prohodnih planinskih rejona stvoreni posebni partizanski odredi.

Posle proterivanja nemačkih jedinica politička situacija u Grčkoj postala je nejasna, što je nametalo potrebu da se postojeće snage

i dalje zadrže na granici, kako bi se sprečio nekontrolirani prelazak preko ove, obezbedila politika nemešanja, koju je Jugoslavija dosledno sprovodila i za vreme rata.

S obzirom na tesno sadejstvo jedinica NOV i POJ sa jedinicama NOV i PO albanskog naroda i sa jedinicama Otečestvenofrontovske Bugarske i u poslednjoj etapi završnih operacija za oslobođenje Makedonije i Srbije, obezbeđenje granica prema Bugarskoj i Albaniji, bilo je nešto drukčije. Prema Albaniji i Bugarskoj su naše komande mesta sa svojim jedinicama i jedinice Korpusa narodne odbrane samo kontrolisale lica koja su prelazila granicu. Po tome im je osnovni cilj bio da spreče ubacivanje reakcionarnih elemenata s jedne na drugu stranu, kao i trgovinu koja bi se štetno odrazila na snabdevanje naroda i vojske.

U odnosima sa susednim zemljama (Grčkom, Bugarskom i Albanijom) to je bio period najslobodnijeg komuniciranja preko granice, ali i period najsigurnijih granica, što je rezultat zajedničke borbe protivu istog protivnika, i rezultat istovetnosti ili sličnosti ciljeva oružane borbe koju su narodi Balkana vodili.

III

Tokom ustanka i rušenjem okupatorske vlasti, koja je u svojoj biti bila buržoaska vlast, stvorena je nova, revolucionarna, narodna vlast. Različitim organizacionim i političkim merama bilo je obezbeđivano njeno funkcioniranje. No, ona samim aktom oslobođenja nije bila toliko učvršćena da se nisu morale preduzimati mere koje će obezbediti njeno nesmetano funkcionisanje u tek oslobođenoj zemlji. Naprotiv, valjalo je učiniti još mnogo šta da bi se osigurao njen dalji razvitak. Tačnije, valjalo je osigurati jačanje i razvijanje čitavog društveno-političkog sistema, koji je Komunistička partija Jugoslavije postepeno, ali i sistematski, stvarala, zavisno od stepena razvoja ustanka i revolucije. Kako je to bio sasvim nov društveno-politički sistem, u kome su narod i Komunistička partija uspostavljali revolucionarnu vlast naroda, sasvim je normalno bilo očekivati i kontra-revolucionarnu aktivnost razbijene buržoazije, podržane od reakcionarne emigracije, pa i od nekih reakcionarnih krugova iz inostranstva. To je nametalo potrebu da se stalno preduzimaju političke i vojne mere koje bi garantovale da se sačuva ono što je bilo izvojevano oslobodilačkim ratom i revolucijom.

Uporedo s tim bilo je preko potrebno preduzimati mere koje su osiguravale razvijanje prosvete i kulture, čiji su temelji postavljeni

u revoluciji, te obezbediti obnovu opustošene zemlje i drugo. Razvoj organa narodne vlasti u svim njihovim domenima, a uporedo s tim i razvoj društveno-političkih organizacija (NOF, AFŽ i USAOJ) za-
visili su, između ostalog, i od uslova u kojima je naš celokupni druš-
tveno-politički sistem nastajao i razvijao se. Ti uslovi nisu bili svuda
isti. Ali i pored određenih, nacionalnih ili regionalnih specifičnosti,
mnogo šta je bilo zajedničko za čitavu Jugoslaviju.

Zbog toga ćemo nešto više reći o tome kako su u završnoj fazi
rata rešavani baš oni problemi koji su obezbedili slobodno funkcio-
nisanje i razvijanje narodne vlasti, i koji su u krajnjoj liniji omogu-
ćavali razvoj novog društveno-političkog sistema što ga je nosila re-
volucija naroda Jugoslavije. Pri tome moramo naglasiti da je sigurnost
funkcionisanja organa narodne vlasti na kompaktnim oslobo-
đenim teritorijama bio osnovni uslov da te teritorije (Vojvodina, Sr-
bija, Kosovo i Makedonija) izvrše svoju funkciju pozadine fronta u
Jugoslaviji.

Već time što je bila jedini organizator ustanka i revolucije na-
roda Jugoslavije KPJ je obezbedila da vlast koju je stvorila u ratu
ne deli posle rata ni sa kojom drugom političkom partijom. Ona je
to mogla jer je stvaralački primenjivala Lenjinovo učenje. A Lenin
je (u svojoj čuvenoj »Državi i revoluciji«) tvrdio da će prelazak na
izgradnju socijalističkog društva biti lakši i bezbolniji kad je već iz-
građena nova vlast. KPJ je u oslobodilačkom ratu i oružanom delu
revolucije postepeno izgrađivala vlast proletarijata i tako stvorila
pretpostavke za izgradnju novog socijalističkog društva.

U našoj zemlji su, međutim, za sve vreme rata delovale i druge
snage, s pozicija suprotnih oslobodilačkim i revolucionarnim težnja-
ma naroda Jugoslavije. Svesne da se za ostvarivanje svojih reakcio-
narnih ciljeva ne mogu oslanjati na sopstveni narod, one su oslonac
tražile u snagama u inostranstvu ili su se otvoreno priklonile oku-
patoru. Uz njihovu izdašnu pomoć, ti krugovi su u ratu pokušali da
osujete sve novo što je nastajalo ili se naziralo, da bi u završnici rata
činili sve da spreče izgradnju novog društveno-političkog sistema,
jednu od najkrupnijih tekovina NOR-a i revolucije naroda i narod-
nosti Jugoslavije.

Polarizacija reakcionarnih krugova buržoazije nametnula nam
je obavezu da uporedo s oružanom borbom protiv okupatora, kvis-
linga i saradnika okupatora vodimo i političku borbu protiv buržoas-
kih elemenata koji su se uzdali u pomoć reakcionarnih krugova iz
inostranstva. Na stalno postojanje opasnosti po društveno-politički
sistem koji je KPJ izgrađivala neprekidno su ukazivali CK KPJ i

Vrhovni štab NOV i POJ, centralni komiteti nacionalnih partija, glavni štabovi i druga rukovodstva. U mnogim svojim dokumentima najviša politička i vojna rukovodstva NOR-a i revolucije isticala su da vojska koja se stvara predstavlja najveću garanciju za bezbednost tekovina izvojevanih u borbi protivu okupatora, da je ta vojska zaštitnik novog društveno-političkog sistema.

Po oslobođenju su se morale realno sagledati sve opasnosti koje su pretile održanju i daljem razvitku novog društveno-političkog sistema. Prema tome za bezbednost granica, za bezbednost funkcionisanja organa narodne vlasti, kao i za bezbednost društveno-političkog sistema u celini trebalo je, pored političkih mera, angažovati i oružanu silu.

Problem zaštite zemlje i tekovina rata i revolucije počeo je da se rešava u samom ratu. Još tada su stvorene komande područja i komande mesta. Ove komande su imale svoje vojno-teritorijalne jedinice — bataljone, čete i druge jedinice, radionice i magacine, a neke su imale i svoje bolnice — i seoske (partizanske) straže po selima. U pretposlednjoj godini rata organizovane su i jedinice Korpusa narodne odbrane (KNOJ), narodna milicija i OZNA (odeljenje za zaštitu naroda). Svi su ovi organi stvoreni da bi još za vreme rata obezbedili funkcionisanje svih organa narodne vlasti i zaštitili novi društveno-politički sistem. Ovim merama je u isto vreme bila obezbeđena i pozadina operativnih jedinica NOVJ odnosno JA. Svi pomenuti organi su takvu svoju aktivnost nastavili i posle oslobođenja.

Na teritoriji Makedonije su se od kontrarevolucionarnih snaga pojavile nedotučene oružane formacije balista i zaostale grupe iz sastava SS divizije »Skenderbeg«. Borbe su vođene i protiv drugih kontrarevolucionarnih krugova iz redova nekadašnjih vrhovista, VMRO-vančovista i drugih, a i protiv nekih novih kontrarevolucionarnih snaga, podstaknutih od međunarodnih reakcionarnih krugova.

Protiv kontrarevolucionarnih pojava u Makedoniji je baš, kao na čitavoj teritoriji Jugoslavije, borba vođena političkim sredstvima, da bi se izolovali i razobličili idejni predvodnici tih pojava. Ali borbu protiv nosilaca takvih pojava vodili su i legitimni organi naše nove vlasti — milicija, OZNA i sudovi. Protiv zaostalih oružanih kontrarevolucionarnih grupa borbu su, pre svega, vodile jedinice Korpusa narodne odbrane (KNOJ), ali su u borbi protiv njih povremeno angažovane i neke operativne jedinice.

Preduzetim političkim i vojnim merama sprečena je pojava građanskog rata i obezbeđeno funkcionisanje i razvitak novog društveno-političkog sistema. Trajalo je to sve do početka pedesetih godina,

kada su i poslednji kontrarevolucionarni izdanci potučeni, a naš se novi sistem učvrstio do te mere da se mogao potpuno okrenuti izgradnji takvog sistema u kome će svaka ćelija društva postati deo sistema svenarodne samozaštite i sopstvene odbrane.

IV

Jedan od problema koji je ondašnja Federalna Makedonija (danas SRM), kao deo pozadine fronta u Jugoslaviji, deo celokupnog NOR-a i revolucije naroda Jugoslavije, deo Demokratske Federativne Jugoslavije, morala rešavati ticao se njenog vojnog i materijalnog doprinosa konačnom oslobođenju čitave Jugoslavije.

Makedonski narod je, zajedno s narodnostima koje žive u Makedoniji, i zajedno sa svim narodima Jugoslavije, krenuo na ustanak i u revoluciju pod rukovodstvom KPJ, da bi izborio svoju nacionalnu i socijalnu slobodu. A kada je tu slobodu, u novembru 1944. godine, prvi put u svojoj istoriji, konačno stekao osećao se obaveznim da zajedno sa svim narodima i narodnostima produži oružanu borbu, do konačnog oslobođenja Jugoslavije, u kojoj mu je bila zagarantovana sloboda i puna ravnopravnost.

Deo ove obaveze sastojao se u upućivanju jedinica kojima je tada komandovao Glavni štab Makedonije na front da, kao kompaktne formacije učestvuju u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije. S tim u vezi je vrhovni komandant NOVJ Josip Broz Tito još u decembru 1944. godine, na savetovanju sa svojim komandantima u Beogradu, naredio komandantu i političkom komesaru Glavnog štaba Makedonije da pripreme jedan korpus od dve divizije i da ga upute u sastav 1. armije, na sremskom frontu.

CK KPM i Glavni štab Makedonije odlučili da na front u Sremu upute 15. korpus (42. i 48. diviziju). Tom prilikom je odlučeno da te divizije budu sastava sličnog sastavu divizija zaraćenih strana u drugom svetskom ratu, tj. da njihovo brojno stanje iznosi oko 10.000 vojnika, odnosno da u čitavom korpusu, sa prištapskim delovima, bude 22.000—24.000 vojnika i starešina. U sastav svake divizije su ušle po tri udarne brigade, jedna artiljerijska brigada i druge jedinice (za vezu, inženjerijske itd).

Po izvršenoj reorganizaciji i popuni jedinica Glavni štab Makedonije je organizovao nastavu, kako bi osposobio kadar i jedinice za izvođenje borbenih dejstava kakva su ih očekivala na sremskom frontu. Uradne brigade bile su raspoređene u garnizonima u široj okolini Skoplja, a artiljerijske brigade u Skoplju.

Udarne brigade zadržale su naoružanje koje su dotle imale (zaplenujeno od nemačkih i bugarskih okupatorskih jedinica). Njihovo preoružavanje je izvršeno tek posle ulaska u sastav 1. armije, na sremskom frontu. Nastava je izvođena u garnizonima u kojima su jedinice bile dislocirane, ali smo ih često morali upotrebljavati i za borbu protiv preostalih kontrarevolucionarnih oružanih grupa.

Deo ljudstva za izviđačke jedinice brigada 15. korpusa upućen je na Šar-planinu, na specijalni smučarski kurs.

Za artiljerijske brigade dobiveno je oružje iz Sovjetskog Saveza, tako da su ove već u Skoplju preoružane. Zajedno s naoružanjem stigli su i artiljerijski stručnjaci — oficiri Crvene armije, po čijim je instrukcijama organizovana nastava s boračkim i starešinskim kadrom artiljerijskih brigada.

Deo starešina iz sastava 42. i 48. divizije obučavao se na posebnom kursu u oficirskoj školi Glavnog štaba Makedonije, za borbena dejstva kakva su te starešine i njihove jedinice očekivali na sremskom frontu (odbrana, napad sa probojem utvrđene odbrane, gonjenje grupa).

Nakon toga su, u januaru 1945, jedinice 15. korpusa upućene u sastav 1. armije, na sremski front.

Dok smo naše jedinice pripremali za odlazak na sremski front bili smo suočeni s brojnim nastavnim i materijalnim problemima. Suočili smo se, za vreme tih priprema, i s jednom neplaniranom teškoćom. Infiltrirani reakcionarni krugovi, naklonjeni VMRO-vančovistima i četnicima Draže Mihailovića, ubacili su i širili parolu da se 15. korpus ne upućuje na sremski front, već da se angažuje za »oslobođenje« Soluna. Energičnim političkim i drugim merama ova kontrarevolucionarna akcija je savladana gotovo u trenutku kad se pojavila. Petnaesti korpus je na sremski front krenuo kao snažna borbena formacija. Njegovi borci i starešine su svojim držanjem i borbenošću, rame uz rame sa ostalim jugoslovenskim jedinicama iz sastava 1. armije, od proboja sremskog fronta do konačnog proterivanja okupatora i oslobođenja Jugoslavije, 15. maja 1945. godine, najrečitije pokazali neprijateljima nove Jugoslavije da su makedonske NO-divizije bile tle na koje nisu mogle prodrati nikakve kontrarevolucionarne i antijugoslovenske ideje i ideologije.

U Makedoniji je, u isto vreme kad i u Srbiji i na Kosovu, sprovedena povremena mobilizacija ljudstva za popunu jedinica na frontu u Jugoslaviji. Mobilisano ljudstvo iz Makedonije, Srbije i sa Kosova upućivano je u sastav 1. i 2. armije. Novi borci su do fronta u Sremu

i na Drini stizali pešice i vozom, a deo mobilisanog ljudstva iz Makedonije i sa Kosova upućivan je i preko Albanije, morem, u sastav 4. armije.

Da bi se ravnopravnost naroda i narodnosti još više istakla i u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije, 7. udarna brigada 15. NO-korpusa popunjena je Albancima iz Makedonije koji su se dotada borili u sastavu 4. šiptarske brigade i novomobilisanim Albancima. Isto tako, sem Makedonaca i Srba, i među borce koji su mobilisani i upućeni za popunu jedinica na frontovima u Jugoslaviji uključivani su i borci iz albanske i drugih narodnosti iz Makedonije, s Kosova i iz Srbije. I na taj način je, znači, omogućeno narodnostima u Jugoslaviji da ispunе svoje obaveze koje su proisticale iz ravnopravnosti naroda i narodnosti Jugoslavije.

Učešćem jedinica svih naroda i narodnosti u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije, u pobedi nad fašizmom, još više se učvrstilo bratstvo i jedinstvo naroda i narodnosti Jugoslavije.

V

U ovom su periodu politička i vojna rukovodstva Srbije i Makedonije morala rešavati i problem povratka u Bugarsku jedinica Otečestvenofrontovske vojske — 1, 2. i 4. bugarske armije, koje su delom učestvovalе u nekim borbama u Srbiji i Makedoniji. Ovom se prilikom nećemo upuštati u detaljno opisivanje problema s kojima smo se susretali za vreme zajedničkih dejstava jedinica NOVJ i jedinicama Otečestvenofrontovske Bugarske. Reći ćemo samo toliko da su to bili teški problemi, i da su s velikom mukom rešavani. Zajedno s jedinicama bugarske armije iz Makedonije je za Bugarsku vraćeno i zaostalo ljudstvo administrativnog okupatorskog aparata borišovske Bugarske, kao i porodice službenika tog aparata.

*

Na oslobođenim teritorijama, u pozadini fronta u Jugoslaviji, u završnim operacijama su rešavani i mnogi drugi problemi, kao što su obnova porušene privrede, preduzimanje mera snabdevanja stanovništva itd. Posebna briga glavnih štabova bila je da, uz pomoć organa narodne vlasti i političkih rukovodstava — Partije i Narodnooslobodilačkog fronta — obnove komunikacije i osposobe ih za obraćaj. U Makedoniji je, na primer, relativno brzo osposobljena putna mreža, makar i privremeno — izgradnjom drvenih mostova, obilazaka i sl. Preduzete su i opsežne mere za uspostavljanje železnič-

kog saobraćaja. Tri inženjerijske brigade i radni bataljoni, formirani od zarobljenika, angažovani su na izgradnji mostova i opravljaju pruga, a južno od Demir-Kapije i u Starom Dojranu počela je izgradnja nove deonice železničke pruge.

Teritorije koje su u završnim operacijama bile pozadina fronta jugoslovenskih armija krupnu ulogu su odigrale i u zbrinjavanju i lečenju bolesnih i ranjenih boraca i zdravstvenom obezbeđenju naroda. Sanitet stvoren u vreme završnih operacija za oslobodenje Makedonije, Kosova i Srbije reorganizovan je i prilagođen novim uslovima i zahtevima fronta i pozadine. Pri tome valja reći da se oskudevalo u stručnim kadrovima, osobito lekarima. U čitavoj Makedoniji u to vreme bilo je samo 66 lekara, što samo za sebe govori o teškoćama s kojim smo se susretali u organizovanju sanitetske službe.

U pozadini fronta, na prostranim oslobođenim teritorijama u Jugoslaviji, rešavani su i drugi krupni problemi i činjeno mnogo šta što ovde ni usputno nismo stigli da pomenemo. Teškoće s kojima smo se sretali bile su ogromne, ali ne i nepremostive. Jer je celokupan život u pozadini tekao i bio podređen jednom cilju — frontu i pobi.

General-pukovnik u penziji
Radovan VUKANOVIĆ

OPERATIVNA ISKUSTVA IZ DJEJSTAVA GRUPE KORPUSA OKO SARAJEVA I U DOLINI BOSNE, KRAJEM MARTA I POČETKOM APRILA 1945. GODINE

I

Borbena djeljstva jedinica 2, 3. i 5. korpusa u dolini Bosne i oko Sarajeva, krajem zime i početkom proljeća 1945. godine, sastavni su dio velike proljećne ofanzive Jugoslovenske armije. Ta ofanziva je preduzeta po naređenju Vrhovnog komandanta i po planu Generalštaba JA radi uništenja i zarobljavanja njemačke Grupe armija E, koja se, pod komandom general-pukovnika Aleksandra Fon Lera, povlačila iz Jugoslavije, i radi konačnog oslobođenja naše zemlje.

Lerova grupacija se povlačila još od ljeta 1944. godine, pod udarom naših jedinica koje su nastupale sa istoka i iz pozadine, sa još neoslobođene teritorije. Tokom zime 1944/45. neprijatelj je uspio da se zadrži na liniji Drava — Dunav — ušće Drine — Sava i da na njoj stabilizuje front. Tu liniju neprijatelj je tako uporno držao ponajprije da bi što uspješnije mogao izvesti namjeravanu protivofanzivu u Mađarskoj i radi prihvata svojih snaga koje su se još povlačile iz doline Neretve i Drine prema Sarajevu i dolini Bosne. Otuda je neprijatelj odbrani Sarajeva pridavao izuzetan značaj. Grad na Miljacki se blagovremeno pripremio za upornu i trajniju odbranu, s ciljem da se iz njega prepriječi brz prodor naših snaga dolinom Bosne ka Bosanskom Brodu, u osjetljiviji bok i pozadinu sremskog fronta.

Poslije protjerivanja iz Crne Gore, Sandžaka i istočne Hercegovine, prema Sarajevu su se, iz doline Drine i iz Hercegovine, povlačile njemačke i kvislinške formacije objedinjene pod komandom 21. njemačkog brdskog armijskog korpusa. Neprijatelj je čvrsto držao Sarajevo i komunikacije koje su vodile ka glavnom gradu Bosne i Hercegovine, posjevši i uporno branivši dobro organizovana uporišta na ovim komunikacijama. Tokom marta neprijatelj je ovaj sektor pojačao prebacivanjem snaga iz Srema, tako da se u širem rejonu Sarajeva pred našim jedinicama našla jaka grupacija od tri njemačke pješadijske divizije i jedne tvrđavske brigade, tri ustaško-domobranske divizije, dosta samostalnih jedinica za obezbjeđenje, artiljerijskih jedinica i tenkova, te formacije četnika, oružnika i milicije.

Organizaciji odbrane sarajevskog čvora neprijatelj je pridavao izuzetnu pažnju. Posebno je brižljivo bila pripremljena neposredna odbrana grada na liniji: Pašino brdo — Grdalj — Koševo — Hum — Dolac — Alipašin most — Mojnilo — Vraca — Zlatište — Paleš — Trebević — Brus — Dragolazi — Bijela Tabija. Na ovoj liniji je bilo oko 10 stalnih utvrđenja i oko 30 kamenih, betonskih i drvenih bunkera. Svi ovi objekti bili su ograđeni bodljikavom žicom, a njihovi prilazi većinom minirani. Na toj liniji bila je glavna neprijateljske artiljerije i izgrađen sistem povezanih rovova za mitraljeske i streljačke zaklone sa žičanim preprekama ispred njih. Neprijatelj je bio minirao veće prostorijske oko vatrenih položaja, kao i sve puteve i prilaze gradu. Unutrašnjost grada bila je podešena za odbranu s osloncem na pojedine zgrade — kasarne, trgovačku akademiju, gimnaziju, preparandiju, Gajret, glavnu poštu, sokolski dom, željezničku stanicu, šumarski fakultet, hotel »Evropu« i vojnotehnički zavod. Kraj nekih od ovih zgrada postojali su betonski bunker, a gotovo su sve zgrade bile minirane. Za rušenje i uništenje bili su pripremljeni i drugi važniji objekti. Gradom su krstarili tenkovi i motorizovana artiljerija.

Ovako pripremljena odbrana nije pružala mogućnost za infiltriranje naših jačih jedinica u grad prije i za vrijeme napada, ali je to donekle bilo nadoknađeno postojanjem u gradu ilegalnih grupa antifašističkih boraca koje su sačinjavali pretežno radnici. Te grupe su osobito bile aktivne u posljednjoj fazi borbe za grad, kada je poginuo i njihov rukovodilac, sekretar Mjesnog komiteta KPJ za Sarajevo Vladimir Perić Valter.

Početkom marta je Generalštab JA ka dolini Bosne i području Sarajeva, prema jedinicama njemačkog 21. armijskog korpusa, orijentisao jedinice 2, 3. i 5. korpusa, koje su se u to vrijeme nalazile

u Crnoj Gori i Sandžaku, Hercegovini, istočnoj i srednjoj Bosni. Njihov zadatak je bio da sa pogodnih položaja napadnu neprijateljsku grupaciju, da je unište ili protjeraju sa prostora koji je još držala i oslobode neoslobođene dijelove Bosne i njen glavni grad Sarajevo.

Djeltva ovih triju korpusa Generalštab je usaglašavao prema prodiranju 2. jugoslovenske armije sa istoka, tuzlanskim bazenom ka donjem toku Bosne. Pošto su sva tri korpusa, predviđena za izvođenje sarajevske operacije, bili udaljeni jedan od drugog valjalo ih je najprije dovesti i koncentrisati oko Sarajeva. Da bi stigli u rejon koncentracije, oni su morali uložiti ogromne napore kako bi savladali visokoplaninsko zemljište, ispresijecano dubokim kanjonima i nadošlim rijekama, pokriveno dubokim snijegom. Svaka od tih naših jedinica je, osim toga, morala prije toga likvidirati ili odbaciti neprijateljske dijelove koji su branili komunikacije ili prilaze prirodnim preprekama.

Do sredine marta su jedinice 2. i 3. korpusa, vodeći borbe na pravcima nastupanja (2. korpus u dolinama Prače i Željeznice i na Ivan-sedlu, a 3. korpus na prostoru Romanija — Sokolac — Rogatica), izbile na liniju Sokolac — Pale — Jablanica — Ivan-sedlo. Nastupajući iz srednje Bosne ka Travniku i Zenici, jedinice 5. korpusa su izbile na liniju Kiseljak — Busovača. U toku koncentracije prema Sarajevu ove naše snage zadržane su na pravcima njihovog nastupanja. Neprijatelj je pružao žilav otpor i privremeno stabilizovao svoj front, tako da u ovoj fazi nije došlo do operativno-taktičkog povezivanja naših snaga, pa ni do usklađenosti njihovih djeltava. Prema neprijatelju se nastupalo iz nekoliko odvojenih pravaca, duž komunikacija koje vode prema Sarajevu.

Suočen s takvom situacijom Generalštab JA je naredio da se radi efikasnijih djeltava prema Sarajevu i dolini Bosne objedini komanda nad svim ovim našim jedinicama. U tom cilju je formirao Operativni štab od komandanata sva tri korpusa. Štab su činili: Radovan Vukanović (komandant 2. udarnog korpusa), komandant; Slavko Rodić (komandant 5. krajiškog korpusa), zamjenik komandanta; Pero Kosorić (komandant 3. istočnobosanskog korpusa), član štaba; i Drago Đukanović (načelnik štaba 2. korpusa), načelnik štaba.

Operativni štab se prvi put sastao 21. marta 1945. u Kalinoviku. Na tom sastanku je procijenio situaciju, na osnovu smjernica i opšte direktive Generalštaba JA i Vrhovnog komandanta, i dogovorio se o djeltvima i sadjejtvu tri korpusa. Izvršenju tog dogovora pristupilo se nakon što ga je odobrio Generalštab.

Sve jedinice predviđene za učešće u predstojećim borbama bile su već u neposrednom borbenom dodiru s neprijateljem, a najinten-

živnije borbe, za zauzimanje polaznih položaja za napad na spoljnu odbranu i za prodor u unutrašnjost grada, počele su 28. marta.

U borbama za oslobođenje Sarajeva učestvovala su slijedeće naše divizije: 29. hercegovačka (komandant Vlado Šegrt) pravcem Konjic — Ivan-sedlo — Ilidža; 3. udarna crnogorska (komandant Savo Buric) pravcem Kalinovik — Trnovo — Jablanica — Sarajevsko polje; 37. sandžačka (komandant Čedo Drulović) pravcem dolina Prače — Pale — Trebević — Sarajevo; 27. istočnobosanska (komandant Miloš Zekić) pravcem Sokolac — Romanija — Mokro — Sumbulovac — Hreša — Sarajevo; 38. istočnobosanska (komandant Franjo Herljević) pravcem Ozren — Vučja Luka — Pašino brdo — Sarajevo; 10. krajiška (komandant Vojo Todorović) pravcem Semizovac — Rajlovac; i 4. krajiška divizija (s dvije brigade) pravcem Jošanica — Vogošće — Koševo — Sarajevo.

Na sektoru Zenica — Busovača ostavljena je grupa od tri brigade iz 4, 39. i 53. divizije za zatvaranje pravaca ka Zenici i Travniku, jer smo pretpostavljali da će se neprijatelj na ovim pravcima izvlačiti. Za komandanta ove grupe određen je Petar Vojnović, komandant 4. divizije, a grupom brigada 4. i 10. divizije koja je napadala ka Sarajevu komandovao je Nikola Karanović, zamjenik komandanta 5. korpusa. Mada su naporni marševi i borbe 4. i 10. divizije znatno iscrpli njihove borce i jedinice, ove su divizije u svom nastupanju prema Sarajevu nanijele neprijatelju nekoliko poražavajućih udara u dolini Bosne i na pravcu Sarajeva, tako da se upotreba ove grupe pokazala efikasnom i korisnom.

Prilikom nastupanja prema Sarajevu sve naše jedinice su vodile teške borbe, danju i noću. Dještva su se uglavnom odvijala duž komunikacija i oko uporišta na njima. Svakodnevni napadi i protivnapadi naših i neprijateljskih jedinica na Ivan-sedlu, kod Trnova i Jablanice, u dolini Prače, kod Sokolca i na Crvenim stijenama, na Palama i oko Mokrog, kod Busovače i Kiseljaka, oko Doboja i Kaknja, kod Vareša i Zenice trajali su oko petnaest dana. Borbe su vođene za svako uporište, za svaki pedalj zemlje, za svaki metar puta, sve dok naše jedinice nijesu slomile cjelokupan odbrambeni sistem neprijatelja u širem i užem rejonu Sarajeva. Kada su naše snage sa svih strana izbile pred neposrednu odbranu grada, neprijatelj nije bio kadar da i dalje brani grad i da nam se odupre. Maksimalne napore da neprijatelju zadaју što jače udare naše su jedinice uložile 5. aprila i naredne noći. Slamajući njegov otpor na raznim pravcima, one su u noći 5/6. aprila prodrle u grad sa raznih pravaca i pristupile čišćenju i uništenju njegovih posljednjih uporišta. Neprijatelj je dije-

lom snaga bio uništen ili zarobljen na području Sarajeva, a dijelom svojih snaga uspio je da se povuče dolinom Bosne, ka Bosanskom Brodu, kamo su ga podvrgle uništavanju druge naše jedinice.

II

Prema podacima i izvještajima štabova korpusa dještva naših jedinica, koje su učestvovala u sarajevskoj operaciji, odvijala su se, uglavnom, na slijedeći način.

Sektor Ivan-sedlo. Poslije oslobođenja Konjica, 29. hercegovačka divizija je glavninom svojih snaga podišla s juga i jugoistoka Ivan-sedlu. Nakon izbijanja na prostoriju Stojković — Repovci — Bradina — Brđani, njene brigade su energično napale na položaje jedinica njemačke 369. divizije u rejonu Ivan-sedla. Borbe su posebno bile intenzivne od 27. do 31. marta. Položaji su često prelazili iz ruku u ruke, da bi ih, kada su mu stigla pojačanja iz pozadine, neprijatelj zadržao u svojim rukama. Tek kada je 1. aprila 29. divizija prebacila glavninu snaga na prostor Zabrdje — Kreševo i bočno napala neprijatelja na komunikaciji Raštelica — Pazarić — Blažuj — Kiseljak, njemačka odbrana na Ivan-sedlu je počela da se lomi pod udarom ovih naših jedinica i dijelova koji su napadali frontalno, preko Ivan-sedla. Hercegovačka divizija je 4. aprila prešla u odlučan napad duž cijele komunikacije Ivan-sedlo — Tarčin — Hadžići — Kiseljak, kojom je neprijatelj počeo da se izvlači. Pošto su oslobodile Tarčin i druga mjesta na komunikaciji, jedinice 29. divizije su stale goniti neprijatelja prema Pazariću i Hadžićima. Potom su se jedinice divizije postavile bočno prema komunikaciji Blažuj — Kiseljak, napale sva uporišta neprijatelja na njoj, presjekle i sprečavale brzo izvlačenje neprijatelju prema Busovači. U toku narednih dana (5—7. aprila) divizija je žestoko napadala i gonila neprijateljske dijelove koji su se povlačili ovim pravcima, oslobodila Pazarić i Hadžiće i potpuno presjekla komunikaciju Blažuj — Kiseljak. Neprijatelj je izvodio snažne protivnapade, da bi deblokirao komunikaciju toliko značajnu za povlačenje svojih trupa iz Sarajeva. On je posebno uporno branio Kiseljak. Uspio je da ga zadrži i da, oslanjajući se na ovu otpornu tačku, istura ojačane borbene grupe, koje su prihvatale i izvlačile svoje odsječene dijelove oko Blažuja, Raskršća, Gladnog polja i Han-Ploča. Žestokim okršajima koje su vodile tih dana jedinice 29. divizije su uspjele da ometu ove neprijateljske poduhvate i da unište ili zarobe neprijateljske grupe koje nijesu uspjele da se probiju. Naročito žestoke borbe vođene su u rejonu Han-Ploča. Tu je neprijatelj potpuno razbijen, hercegovačkim jedinicama je pao u ruke ve-

liki plijen a mnogi njegovi vojnici su zarobljeni. Neprijatelj je 8. aprila, pod snažnim pritiskom jedinica 29. divizije, napustio Kiseljak, rušeći za sobom put, propuste i mostove. Odstupio je na sjever, prema Busovači, koju je napustio 9. aprila.

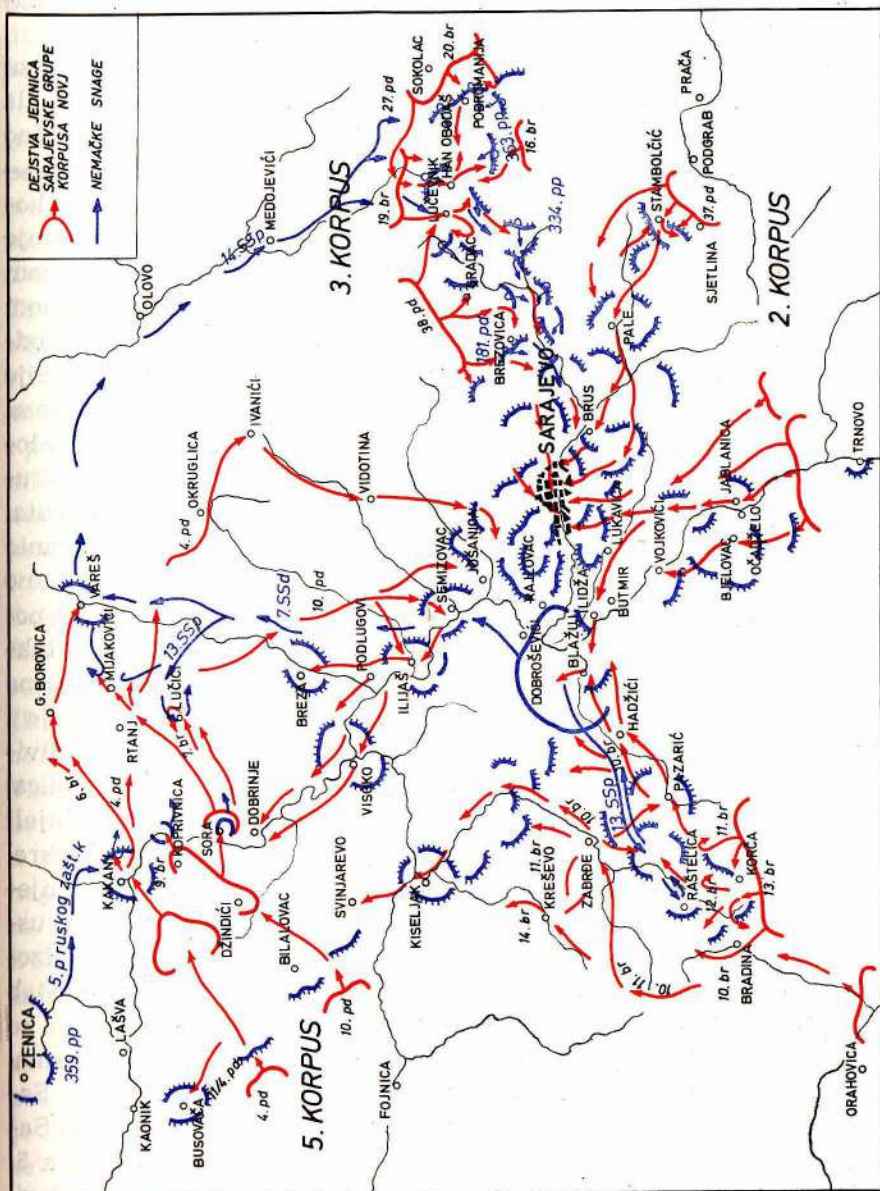
Sektor Trnovo — Jablanica. Treća udarna crnogorska divizija, koja je napadala sa juga i jugoistoka, preko Trnova i Jablanice, prodirala je dolinom Željeznice ka Sarajevskom polju. Pošto je prethodno odbila iznenadni napad jedinica njemačke 7. SS divizije iz Sarajevskog polja, čiji su dijelovi preko Igmana prodrli u njenu pozadinu u rejonu Trnova (17. marta), i pošto je sredila svoj borbeni poredak koji su Nijemci bili poremetili, 3. divizija, podržana artiljerijom 2. korpusa, uspijeva da potisne neprijatelja iz ovog rejona i sela Graba, Umčana i Presjenice, i da preuzme inicijativu na ovom pravcu. Njene jedinice potiskuju neprijatelja duž komunikacije ali su u daljem prodiranju zadržane na veoma organizovanoj i uporno branjenoj liniji Presjenica — Jablanica — Ulobić. Pozadi te linije bio je niz uzastopnih položaja koje je neprijatelj branio, osobito one koji su se protezali kanjonom Željeznice i Kasidolske rijeke. Poslije neuspješnih frontalnih borbi na ovoj liniji, divizija najprije upućuje svoje dijelove preko Igmana, da sa prostora Hadžići — Hrasnica djeluju u bok neprijatelja, a zatim glavne snage u obilazak utvrđenog rejona na prostoru Crvene stijene — Jablanica. Ti dijelovi izbijaju na liniju Prenčani — Grabske stijene — Ulobić, a potom (24. marta) na liniju Presjenica — Crvene stijene — Ulobić. Ovakvim načinom djelovanja 3. divizija je stekla prednost u odnosu na neprijatelja, tako da je ovaj bio prinuđen da napušta položaj za položajem. U noći 3/4. aprila divizija je dvjema brigadama napala liniju Vojkovići — Jablanica — Vijenac. U tom napadu sadjelstvovala je grupa bataljona sa Igmana i od pravca Hrasnice. Uprkos upornom nastojanju da održi utvrđeni rejon Jablanice, neprijatelj je te noći i narednog dana bio savladan i prinuđen da se povuče prema Sarajevu. U ovom napadu 3. divizija je primijenila obuhvatni manevar — glavnim snagama je napala neprijateljeve bokove (preko Slavnja lijevo i Klanca desno), a ostalim snagama sa fronta (preko Očadjela i Crvenih stijena). Divizija je poslije toga produžila napad na Sarajevo s južne strane (5. aprila), pravcem koji joj je bio određen, s tim što je jednu brigadu orijentisala ka Ilidži radi povezivanja sa dijelovima 29. divizije. U noći 5/6. aprila dijelovi njene 5. i 9. brigade su prodrli u južni dio grada, a njena 7. brigada se ujutro orijentisala prema Ilidži i Blažuju, ka 29. diviziji. Divizija je, i pored svih teškoća, uspješno djelstvovala na

svom pravcu i izvršila postavljeni zadatak u sklopu čitave operacije, nanijevši neprijatelju znatne gubitke, ali pretrpjevši i sama velike gubitke.

Sektor doline Prače. Jugoistočno od Sarajeva, najprije dolinom Prače, a potom preko Pala i Trebevića, dještovovala je 37. divizija. Za vrijeme nastupanja ovim pravcem sadještovovala je desno jedinicama 3. korpusa (27. diviziji) koji je nastupao desno od nje. Od 21. do 28. marta njeni dijelovi su vodili borbe na sektoru Sokolac — Pale — Trebević, a od 30. marta, zajedno s 27. divizijom, na sektoru Sokolac — Pale, radi isijecanja neprijateljskih dijelova na toj prostoriji i zauzimanja povoljnih položaja za napad prema Sarajevu. Kada su dijelovi njemačke 181. divizije bili odsječeni u rejonu Podromanije i Crvenih stijena, jedinice 37. divizije su se orijentisale prema Sarajevu, nastupajući južno od komunikacije Podromanija — Sarajevo, ka dolini Miljacke, i dolinom Prače, ka Trebeviću i Sarajevu. Od 2. do 6. aprila jedinice ove divizije vode žestoke borbe na pravcu Sokolac — Mokro — Trebević, da bi noću 5/6. aprila, preko Paleža, Trebevića i Brusa, prodrle u istočni dio grada. Njeni dijelovi izbijaju na lijevu obalu Miljacke, do električne centrale i povezuju se sa jedinicama 3. korpusa. U ovim borbama su jedinice 37. divizije ispoljile veliku borbenost, snalažljivost i inicijativu. Sadještovo između jedinica bilo je za sve vrijeme borbi obezbijeđeno, kao i podrška divizijske artiljerije. Ishrana i popuna municijom bile su blagovremene a uspješno je ostvarivana i veza sa susjedima. Jedinice su u ovim borbama imale znatne gubitke, ali su i ubile, ranile i zarobile veliki broj pripadnika neprijateljevih trupa.

Sektor Romanije (27. i 38. divizija). — Jedinicama ovog sektora je neposredno komandovao komandant 3. istočnobosanskog korpusa Pero Kosorić (koji je bio član Operativnog štaba). Obje divizije su izbile na prostoriju Sokolovići — Sokolac između 10. i 13. marta, a zadatak im je bio da likvidiraju neprijateljska uporišta na komunikaciji Sokolac — Crvene stijene i da ove komunikacije oslobode, kako bi što brže prodirale prema Sarajevu. Nepovoljni terenski uslovi i duboki snijeg, međutim, ometali su manevar tih jedinica. One su od 14. do 16. marta, prekinule komunikaciju Sokolac — Crvene stijene, na sektoru Karaula — Čavčevo polje i izolovale jače grupe neprijatelja u rejonu Crvenih stijena. Neprijatelj je ipak protivnapadom odbacio naše jedinice od komunikacije.

Na sastanku Operativnog štaba za operacije prema Sarajevu određeno je da jedinice ovog korpusa nastupaju u zoni Sokolac — Crvene stijene — Sarajevo (lijevo) i Visojevica — Orlovača — Grdanj

(desno). Komandantu korpusa je na tom sastanku dat zadatak da, ukoliko neprijatelj i dalje bude odsudno branio liniju Podromanija — Crvene Stijene, na frontu ostavi samo manje snage a da glavninom prodiere ka Sarajevu i blagovremeno zauzme polazne položaje za napad na grad.

U duhu takve odluke Operativnog štaba jedinice 3. korpusa su zauzele ovakav raspored: 27. divizija je sa sjevera i juga objahala komunikaciju Podromanija — Crvene stijene, da bi na ovu bočno dještovala; 38. divizija je sa prostorijske Širijevići — Kalauzovići — Vučja Luka — Sinjevo — Kadino Selo bočno dještovala na komunikaciju Mokro — Sumbulovac, stvarajući uslove za ovladavanje polaznim položajima za napad na Sarajevo, a svojim desnim krilom imala je da se poveže s grupom krajiških brigada. Ojačana jednom brigadom 37. divizije, 27. divizija je svoja dještva na sektoru Podromanija — Crvena stijena otpočela 28. marta. Jedinice ove divizije uspjele su da ovladaju neprijateljskim uporištima Nadromanijom, Čavčevim poljem, Karaulom, Lisinom i Rasolinom. Na sektoru Mokro — Pustopolje jedinice su ovladale uporištima s obje strane drumova. Odsječeni neprijatelj je uzalud pokušavao, i to nekoliko puta, da se probije ka Sarajevu. Dok se neprijatelj veoma uporno branio u odsječenim rejonima, i kada je već izgledalo da će biti potpuno uništen, od pravca Olova se, preko Medojevića, 12. aprila ujutro pojavio 14. puk njemačke 7. SS divizije »Princ Eugen«. Suočen s takvom situacijom, komandant našeg 3. korpusa je obustavio napade na okruženi 363. puk njemačke 181. divizije na sektoru Podromanije i glavninu snaga 27. i 38. divizije uputio prema dijelovima 7. SS divizije. Neprijatelj je zadržan a potom, pod silinom udara naših jedinica, prinuđen na odstupanje. Nijemci su se povlačili u neredu. Probijali su se kroz šumski pojas pravcem Šahbegovići — Kostreša — Mokro, napuštajući gotovo svu svoju komoru. Za to vrijeme se jedna njemačka kolona pojavila od Sarajeva. Ona je, ojačana tenkovima, uspjela da se probije do Podromanije, da se spoji s tamošnjim garnizonom i omogućiti izvlačenje neprijateljevih snaga prema Sarajevu. Štab korpusa je na to reagovao tako što je prema neprijatelju koji se povlačio ostavio manje snage, da se bore s njegovim zaštitnicama, a glavninom snaga produžio ka polaznim položajima za napad na Sarajevo. Kako se neprijatelj brzo povlačio s područja sjeverno od Sarajeva, jedinice 3. korpusa su prešle u nastupanje i do 12 časova 5. aprila ovladale linijom Crepoljsko — Vučja Luka — Hreša — Bulozi. S te linije su toga dana oko 15 časova prešle u napad obje divizije korpusa. Poslije kraće borbe i zaobilaznja Gloga, odakle je neprijatelj pružao jači otpor, jedinice su prodrle u grad, najprije u Baš-čar-

šiju, a potom u središte grada, da bi ubrzo desnom obalom Miljacke, preko Marindvora, prodrle do električne centrale. Naredne noći neprijatelj je savladan kod Vijećnice, a potom i na desnoj obali Miljacke, do Marindvora, i kod željezničke stanice. Zajedno sa ostalim jedinicama grad je do zore 6. aprila bio očišćen od neprijatelja i oslobođen. Sve jedinice su se do 8 časova 6. aprila međusobno povezale.

Sektor brigada 5. korpusa (4. i 10. divizije). Ovim jedinicama (pet brigada) naredeno je da se probiju ka Sarajevu i zauzmu polazne položaje za napad na grad na liniji Rajlovac — Grdanja. Prije nego što su pristupili izvršenju ovog zadatka brigade 5. korpusa su ovako bile rasporedene: 4. divizija na sektoru Zenica — Busovača, a 10. divizija na sektoru Fojnica — Kreševo, na lijevoj obali r. Bosne. Grupa bataljona 4. divizije nalazila se na desnoj obali Bosne. Da bi stigle na polazne položaje za napad na Sarajevo jedinice 5. korpusa su prethodno morale izvršiti nekoliko teških zadataka — preći preko branjene komunikacije Sarajevo — Busovača, forsirati rijeku Bosnu i preći preko komunikacije u dolini r. Stavnje (Breza — Vareš). Prema komunikaciji Busovača — Gromiljek brigade 5. korpusa su krenule 28. marta. Nakon što su naredne noći likvidirale slabija neprijateljska uporišta na komunikaciji, narednog dana su podišle Bosni. Prethodno, izviđanjem, utvrdivši da mostovi u rejonu Kaknja i s. Doboja nijesu porušeni, jedinice su orijentisane ka tim objektima. Kakanj i Doboju, kao i ostala uporišta i mostove na reci Bosni branile su, međutim, veoma jake posade. Napad na njih počeo je u 18 časova 29. marta poslije artiljerijske pripreme, a podržavala ga je i grupa bataljona sa desne obale Bosne i obezbjeđivala pobočnica prema Visokom i Zenici. Naše jedinice su naišle na snažan otpor i štaviše morale da odbijaju nekoliko snažnih protivnapada koje je neprijatelj u toku noći preduzeo. Brigade 5. korpusa su, uprkos tome, i dalje napadale. Uspjele su da zauzmu uporište kod Doboja, a potom i da, uz sadjeystvo artiljerije, unište betonske bunkere na mostovima u Doboju i Kaknju, kao i oklopni voz koji je krstarilo prugom, i da zauzmu sve dominantne tačke na desnoj obali Bosne.

Pošto je neprijatelj bio razbijen i djelimično uništen i pošto su zauzeti mostovi na Bosni, otpočeo je, oko 13 časova, 30. marta prelazak glavnih snaga grupe brigada na desnu obalu rijeke. Prebacivanje je završeno do 21 čas toga dana. Nakon toga su naše jedinice zauzele sela Trnovce, Kraljevu Sutjesku, Živalje, Zgošća i Bištrane. U toku naredne noći i slijedećeg dana 31. marta grupa brigada je sa čitave te prostorije protjerala neprijatelja i izviđala komunikaciju Podlugovi — Vareš, preko koje je, na odsjeku Podlugovi — s. Dubravina, smjerala preći naredne noći, kako bi što brže prodirale na istok radi

zauzimanja polaznih položaja za napad na Sarajevo. Obaviješten o prisustvu jedinica njemačke 7. SS divizije u Varešu i o pokretu njenih dijelova prema pomenutoj komunikaciji, komandant grupe brigada je obustavio pokret jedinica određenim pravcem prema Sarajevu, jer je cijenio da bi njegove jedinice neprijatelj mogao nabaciti na Bosnu i uništiti ih. Da bi osujetio neprijatelja, on je svoje jedinice usmjerio ka selima Trnovcima, Poljanima, Rtanju, Bastašićima, Borovicama i Lipnici, sa zadatkom da zaustave neprijatelja i da ga potom razbiju i odbace. Na tim položajima brigade 5. korpusa su u zoru 1. aprila dočekale 13. SS puk. One su odmah prešle u snažan protivnapad u bok i pozadinu neprijatelja, zaustavile ga a zatim i prinudile da se uz veće gubitke povlači prema Varešu. Goneći neprijatelja grupa brigada je slijedećeg dana (2. aprila) prešla komunikaciju Podlugovi — Vareš, na odsjeku Dubravine — Kralupi, i narednog dana izbila na prostoriju selâ Budoželje — Neprivaj — Orahovo — Kunosići. Dijelovi grupe su usput zauzeli Vareš, u kome su bili domobrani, ustaše i milicija.

Pošto je oslobodila okolinu prostorije od razbijenih neprijateljskih dijelova, grupa brigada je 5. aprila produžila izviđanje prema Sarajevu. Tek narednog dana (6. aprila), kada su druge naše jedinice sa sjevera, istoka i juga već bile prodrle u grad, jedinice ove grupe su podišle Jošanici, Vogošću i Nagorevu, odakle su imale da produže napad na grad. Obaviješten o situaciji na području Sarajeva, štab grupe je orijentisao 10. diviziju ka komunikaciji Semizovac — Sarajevo, a 4. diviziju uputio u Sarajevo da se poveže sa ostalim našim jedinicama i da sa jedinicama Korpusa narodne odbrane pomogne uspostavljanje reda i garnizonske službe. Tokom ovog i narednog dana (7. aprila) jedinice 10. divizije su, goneći neprijatelja dolinom Bosne, oslobodile Reljevo, Semizovac, Ilijaš, Podlugove i Visoko i nastavile da gone neprijatelja ka Kiseljaku i Zenici.

Pokret i borbe grupe brigada 5. korpusa bili su veoma naporni. Svojim manevrom i borbama oko Sarajeva ona je znatno doprinijela da jedinice 2. i 3. korpusa lakše i brže savladaju otpor neprijatelja u užem rejonu Sarajeva. Grupa je neprijatelju nanijela velike gubitke a došla je i do velikog plijena u naoružanju, motornim vozilima i opremi. Pri tom je i sama pretrpjela osjetne gubitke — oko 450 mrtvih i ranjenih.

Grupa zeničkog sektora. Za vrijeme borbi koje su naše glavne snage vodile oko Sarajeva i u samom gradu, ova grupa je u dolini Bosne vodila svakodnevne borbe s neprijateljskim dijelovima koji su se povlačili prema Zenici i Bosanskom Brodu. Borbe je vodila ma-

hom s bočnim obezbjeđenjima ove komunikacije. Jedinice ove grupe su 10. aprila zauzele Busovaču i produžile gonjenje neprijatelja prema Zenici. Napadan od zeničke grupe i jedinica 10. divizije, koje su nastupale dolinom Bosne, neprijatelj je prinuđen da se noću 11/12. aprila povuče i iz Zenice, nakon što je porušio most i postrojenja željezare. Jedinice grupe zeničkog sektora produžile su gonjenje neprijatelja prema Žepču, a dalje gonjenje, od Doboja i Maglaja, preuzele su jedinice 2. jugoslovenske armije.

Poslije oslobođenja Sarajeva sve jedinice, osim onih koje su određene da gone neprijatelja, zadržane su u širem rejonu glavnog grada Bosne i Hercegovine, radi odmora i sređivanja za naredne zadatke.

III

Borbe Grupe korpusa u dolini Bosne i oko Sarajeva vođene su u veoma složenim uslovima. U njima je oko 700 naših boraca i starješina poginulo a više od 2000 ih je ranjeno, dok je neprijatelj, prema našim informacijama, imao oko 12.000 izbačenih iz stroja — zarobljenih, ranjenih i poginulih. Naše su jedinice u ovim borbama došle do znatnog ratnog plijena.

Jedno od osnovnih obilježja dejstava vođenih u dolini Bosne i oko Sarajeva bilo je u tome što su se ona za sve vrijeme trajanja izvodila na visokoplaninskom zemljištu, ispresijecanom rijekama i kanjonima, pokrivenim dubokim sniježnim pokrivačem koji je ometao normalne pokrete i manevre. Na takvom zemljištu neprijatelj je bio blagovremeno organizovao odbranu, izgradivši fortifikacijske objekte stalnog i poljskog tipa, široko primjenjujući miniranje, rušenje i zaprečavanje, naročito neposrednih prilaza Sarajevu i javnih zgrada i drugih objekata u samom gradu. Tako organizovana odbrana pružala je našem protivniku mogućnost da se duže i uporno brani i održi, tim više što je tako uređeno zemljište bilo povezano vatrenim sistemom automatskih i artiljerijskih oruđa i posjednuto znatnim snagama. Žilavost odbrane bila je obezbijeđena i postojanjem jake rezerve, kojom je komandant njemačkog 21. armijskog korpusa intervenisao na ugroženim pravcima i rejonima. Djejtstvima ove rezerve mi smo se najčešće suprotstavljali tako, što bismo izvlačili snage već angažovane na frontu, jer naši štabovi nijesu imali sopstvenih rezervi, ili su one bile nedovoljne da se suprotstave jačem protivniku.

Upotreba ove neprijateljske rezerve — njemačke ojačane 7. SS-divizije »Princ Eugen« — bila je sračunata na to da ometa kon-

centraciju naših jedinica prema Sarajevu. U tome je njemačko komandovanje djelimično i uspijevalo, kao na primjer: protiv 29. divizije u rejonu Ivan-sedla, kada su bili ugroženi dijelovi njemačke 369. divizije; protiv 3. divizije u rejonu Trnova, udarom preko Igmana u njenu pozadinu, kako bi se oslobodila našeg pritiska odbrana njemačke 964. tvrđavske brigade; zatim protiv jedinica 3. korpusa u oblasti Romanije i Sokolca, napadom 14. SS-puka od Vareša i Olova u našu pozadinu, radi izvlačenja opkoljenih dijelova njemačke 181. divizije sa komunikacije Sokolac — Crvene stijene — Sarajevo; a potom napadom 13. SS-puka iz pravca Vareša na grupu krajiških brigada, koja se poslije uspješnog forsiranja Bosne kretala prema Sarajevu, radi zauzimanja polaznih položaja za napad. Poslije ovih intervencija, na raznim pravcima i u različito vrijeme, ta se njemačka divizija prikuplja u dolini Bosne i u završnim borbama prihvata i potpomaže izvlačenje jedinica 21. armijskog korpusa ka Zenici i Bosanskom Brodu. Ova elitna njemačka jedinica, sa kojom su se naše brigade često sretale u ratu, iako je i u borbama oko Sarajeva trpjela velike gubitke, ni u zadnjim časovima svog postojanja nije gubila borbenost i manevarsku sposobnost. Ona je veoma doprinijela da se odbrana pravaca prema Sarajevu i sam grad održe najviše što se moglo.

Plan naših djestava oko Sarajeva izražava težnju Operativnog štaba da opkoli neprijateljsku grupaciju, da je zbiye na što uži prostor, da bi je, naposljetku uništio ili zarobio. S obzirom na odnos snaga i vatrenih sredstava, i s obzirom na uslove u kojima su se djestva odvijala, te na nemogućnost blagovremenog snabdijevanja naših jedinica municijom, hranom i drugim potrebama, može se slobodno reći da su naši planovi bili nerealni. U ovakvim uslovima napadač mora imati preimućstvo u borbama i naoružanju, a mi to nijesmo mogli ostvariti, osim u pojedinim trenucima i na pojedinim pravcima, i to samo u ljudstvu. Sem toga, snabdijevanje naših jedinica vršeno je uglavnom iz udaljenih baza (iz Dubrovnika, Vlasenice i srednje Bosne), komunikacijama koje još nijesu bile osposobljene za korišćenje — bile su zavezane snijegom, minirane, na njima porušeni mostovi itd. Pri tome valja imati u vidu i to da su naše jedinice pred početak i u toku borbi oko Sarajeva popunjene velikim brojem novih boraca, koji nijesu stigli da prođu obuku, pa je i to uticalo na borbenu efikasnost jedinica i povećalo njihove gubitke.

Što se tiče neprijatelja on je bio u položaju branioca, na teritoriji unaprijed pripremljenoj za odbranu. Svoje položaje je posjeo starim, dosta iskusnim i specijalnim jedinicama. To mu je, bez ob-

zira na to što je u svom sastavu imao i kvislinških formacija slabijeg borbenog morala, davalo znatnu prednost. Neprijatelj je dobro organizovanu i utvrđenu odbranu iskoristio kao oslonac za manevar po pravcima i, u završnoj fazi borbi, za izvlačenje. On je maksimalno iskoristio prednost u vatrenim sredstvima, uključujući tu artiljeriju i tenkove. On je to mogao, između ostalog, i zbog toga što je raspolagao dovoljnim količinama artiljerijske i druge municije, kao i minama za zaprečavanje.

Za vrijeme izvođenja sarajevske operacije naše jedinice nijesu dovoljno primjenjivale manevar. Naprotiv više su se držale prvobitnog plana, sračunatog na okruženje neprijatelja. Na to je dosta uticala konfiguracija planinskog zemljišta na svim pravcima podilaženja naših snaga. Sve naše jedinice su s naporom i bez odgovarajuće opreme prelazile sniježne i ledene masive Treskavice, Jahorine, Romanije, Zvijezde, Trebevića, Vranice, Igmana, i Ivan-sedla, ispresijecane riječnim kanjonima i tokovima. I neposredna okolina Sarajeva je opkoljena planinskim lancima i klancima. Oni su predstavljali ozbiljne prirodne prepreke za nastupanje, tim prije što su bili i dobro branjeni. Na takvom su zemljištu i za vrijeme podilaženja, i u toku same borbe, znatno bili otežani sadjejestvo, međusobna podrška i veza između jedinica, a osobito između štabova, do kojih su obavještenja stizala s dosta zakašnjenja.

U završnoj fazi borbenih djestava oko Sarajeva bilo je sasvim izvjesno, da je neprijatelj za izvlačenje svih svojih snaga odabrao dolinu Bosne, preko Busovače i Zenice. Ali tada smo već imali manje mogućnosti za pregrupisavanje, kojim bismo naše snage doveli u povoljniji položaj u odnosu na neprijatelja. Stoga smo jedinice za oslobođenje Sarajeva usmjeravali prema prvobitnom planu. Izgleda, međutim, da smo jedinice 3. korpusa morali upućivati desnom obalom Bosne, da podrže jedinice Zeničke grupe brigada (ova je napadala s lijeve obale Bosne na sektoru Zenice — Busovača), mnogo prije nego što je to učinjeno.

Odbrana neprijatelja u rejonu Sarajeva bila je takva da se njegove namajere za izvlačenje dolinom Bosne nijesu zapažale do posljednjeg trenutka. Tek 4. aprila naš obavještajni centar iz Sarajeva dao je podatke o povlačenju ovim pravcem, što su primijetile i neke naše jedinice sa položaja. Nakon slamanja neprijateljeve odbrane na periferiji došlo je do prodora naših jedinica, sa raznih pravaca, u unutrašnjost grada. Tada se pristupilo uništavanju i zarobljavanju manjih grupa koje su, zbog svoje zaštitničke uloge, ostale

odsječene. Prikupljanje zarobljenika (njih 5.000—6.000) u sabirni centar dosta je dugo angažovalo naše jedinice, tako da je došlo do zakašnjenja u njihovom usmjeravanju ka neprijatelju koji je odstupao. Obezbjedenje grada su mogle preuzeti jedinice Korpusa narodne odbrane. To nije odmah učinjeno, nego su za to i za osiguravanje zarobljenika upotrebljene neke operativne jedinice (npr. 4. krajiška divizija). Takva naša neefikasnost u gonjenju olakšala je neprijateljevo povlačenje sa područja Sarajeva. Umjesto da u tome učestvuju sve jedinice, gonjenje je prepušteno samo brigadama koje su još prije napada bile određene da izvrše taj zadatak. Od velikog oduševljenja i slavlja u oslobođenom gradu kao da se zaboravilo na neprijatelja.

Pri rasporedu snaga u sarajevskoj operaciji Operativni štab je na zeničkom sektoru ostavio grupu krajiških brigada, jačine tri pješadijske i jedne artiljerijske brigade i tenkovske čete. Toj grupi smo dali zadatak da zatvori pravac Busovača — Zenica, kao i pravac ka Travniku, da spriječi izvlačenje neprijatelja sa područja Sarajeva i dolazak njegovih pojačanja od Broda. Tada je to, u Operativnom štabu, i u Generalštabu, ocijenjeno kao snaga dovoljna da izvrši ovaj zadatak, jer se pretpostavljalo da će glavni obračun s neprijateljskom grupacijom biti oko Sarajeva, a da će u međuvremenu jedinice 2. jugoslovenske armije, koje su nastupile sa istoka, tuzlanskim basenom, izbiti u donji tok Bosne i tamo ispoljiti jače djejestvo i, u sadjejestvu s jedinicama Operativne grupe korpusa, uništiti neprijatelja koji se bude povlačio od Sarajeva. Osim toga, predviđali smo i jače djejestvo 29. hercegovačke divizije na komunikaciju Blazuj — Kiseljak — Busovača.

Kako su se djejestva oko Sarajeva, međutim, odvijala nešto drukčije od naših predviđanja u fazi planiranja operacije pokazalo se da predviđene jedinice nijesu bile dovoljne da same potpuno zatvore ovaj pravac i da unište neprijatelja, odnosno da spriječe njegovo izvlačenje dolinom Bosne. Posmatrajući ova djejestva »čisto vojnički«, nije teško zaključiti da bi bilo korisnije da su sve krajiške jedinice (4. i 10. divizija), umjesto što su upućene u direktan napad na Sarajevo, ostavljene u dolini Bosne i sve angažovane protiv neprijatelja koji se povlači na sjever. S razlogom bi se pri tom moglo očekivati da bi ove dvije stare i proslavljene divizije naše vojske, visokog borbenog morala, ratničkog iskustva i udarne snage, tako upotrebljene u sarajevskoj operaciji, nanijele neprijatelju mnogo veće gubitke. Malo je, međutim, vjerovatno da bi i one mogle zaustaviti onako snažnu neprijateljevu grupaciju, a još manje da bi je

mogle potpuno uništiti, jer za to nijesu imale ni uslova niti dovoljno borbenih sredstava. Ova naša grupa je, podsjetimo na to još jednom, zadala neprijatelju snažne udarce prilikom forsiranja Bosne, kod Kaknja i Doboja, i nanijela mu velike gubitke, što je znatno smanjilo ukupnu snagu odbrane sarajevskog garnizona. Malo je vjerovatno da bi efekat dještva bio mnogo porazniji po neprijatelja da je ta grupa na drugi način upotrebljena. O tome se može samo pretpostavljati, jer je neprijatelj bio jak, žilav i aktivan i poslije izvlačenja iz doline Bosne.

Pri ocjenjivanju angažovanja krajiških jedinica u sarajevskoj operaciji valja imati na umu još jedan, veoma značajan činilac. Već na prvom sastanku Operativnog štaba za borbe oko Sarajeva predstavnik 5. korpusa u štabu izrazio je želju pripadnika krajiških jedinica, kao i vojno-političkog rukovodstva Bosne i Hercegovine, da i Krajišnici učestvuju u neposrednom oslobođenju glavnog grada Bosne i Hercegovine. Operativni štab je ocijenio da učešće krajiških divizija, divizija od kojih je novembra 1942. stvoren prvi korpus naše vojske, u borbama za oslobođenje Sarajeva, ima prvorazredan politički značaj. Zbog toga je i predložio da i sinovi Bosanske krajine, stari borci naše vojske, učestvuju u oslobođenju glavnog grada svoje republike. A kad je taj predlog prihvatio i Generalštab JA, od takve zamisli se do kraja nije odustajalo. Krajiške jedinice su nanijele neprijatelju velike gubitke na prilazima gradu i dale znatan doprinos u njegovom oslobođenju.

Za pripremanje operacije bi se moglo reći da su, s obzirom na mogućnosti koncentracije naših i neprijateljskih snaga i sredstava, na uslove izvođenja i česte obrte u operativnim dještovima, sve pripremne radnje izvedene na vrijeme u mjeri u kojoj je to u ondašnjim okolnostima bilo moguće. U fazi borbi za oslobođenje grada operacija je (bez obzira na neka iznenađenja u toku borbi, koja su se mogla izbjeći boljim obezbjeđenjima i radom obavještajnih organa) tekla prema predviđenom planu. Iznenađenja koja nam je neprijatelj priređivao dok smo napadali na njegovu spoljnu odbranu omela su naše jedinice da blagovremeno zauzmu polazne položaje ali je prvobitni osnovni plan dještava ostao nepromijenjen sve do oslobođenja grada. Taj je plan bio poremećen kasnije, i to u onom njegovom dijelu koji se ticao daljeg gonjenja neprijatelja. Zbog nepotrebnog i suviše dugog zadržavanja jedinica u gradu, oko prikupljanja zarobljenika i plijena i obezbjeđivanja javnih objekata i magacina, naše jedinice nijesu najbolje iskoristile mogućnost da neprijatelja tuku i dalje. Naprotiv, njihovu nedovoljnu povezanost po frontu iskoristio je neprijatelj, za brzo izvlačenje na sjever.

Za vrijeme pokreta i borbi veza između jedinica i štabova nije bila takva da se u svakom trenutku i na svim napadnim pravcima znala situacija, a bez toga se nijesu mogle blagovremeno donositi ni nove odgovarajuće odluke. Jedinice su prodirale prema prvobitno postavljenom zadatku s ciljem da što prije oslobode grad, a štabovi jedinica nijesu dovoljno samoinicijativno usmjeravali jedinice da produže energična gonjenja i pomjeranje na pravcu neprijateljevog odstupanja. Dalja borba sa neprijateljskim kolonama u odstupanju bila je duže od dozvoljenog prepuštena jedinicama koje su bile planom i zapoviješću predviđene za izvršenje tog zadatka. Dogodilo se, tako, da su naše jedinice, poslije oslobođenja grada, gotovo prekinule kontakt sa neprijateljem. Sa malo više inicijative i napora one su neprijateljevoj grupaciji, i dok je bila na području Sarajeva, i pri njenom povlačenju, mogle nanijeti mnogo veće gubitke.

No, i pored ispoljenih nedostataka u završnoj fazi, postignuti rezultati operacije u cjelini bili su zadovoljavajući, kako u pogledu gubitaka koji su nanesení neprijatelju, tako i u pogledu aktivnosti i snalaženja naših jedinica u pojedinim fazama borbe. U operaciji je došlo do izražaja sadjejestvo svih rodova vojske, a u završnoj fazi i sadjejestvo s našom avijacijom. Naše su jedinice ograničenim sredstvima savladavale duboko postrojenu i dobro organizovanu neprijateljevu odbranu.

U fazi podilaženja sve su naše jedinice bile u neprekidnom borbenom kontaktu s neprijateljevim isturenim obezbjeđenjima duž komunikacija, tako da su i u opšti napad prešle iz borbe. U ovoj je fazi neprijatelj vršio ispade prema pojedinim našim jedinicama, što je uslovljavalo izvjesna pomjeranja u njihovom borbenom poretku i skretanje od osnovnog plana napada (npr. nekih jedinica 3. i 5. korpusa), ali su se u toku daljeg nastupanja te jedinice ponovo vraćale utvrđenim planovima djejtava. To su one uspješno postizale.

Ovdje treba nešto reći i o načinu djejtava naših jedinica u trenucima kada su dolazile u prve borbene dodire s neprijateljem. Ova djejtva se u početku karakterišu dosta upornim frontalnim napadima na dobro utvrđene neprijateljske položaje. Ovakav način djejtava bio je uslovljen karakterom zemljišta, na kome je bilo teško, pa gotovo i nemoguće, vršiti obilaske položaja radi bočnog djejtva, jer je zemljište bilo pokriveno dubokim sniježnim pokrivačem. Zato su rezultati ovakvih djejtava bili dosta skromni, a najčešće i plaćeni znatnim gubicima. Tek kada je krajem marta i početkom aprila snijeg počeo da kopni, nastali su povoljniji uslovi za obilaske protiv-

nikovih utvrđenih položaja i za izvođenje manevra. Ovakvim dejstvima naše su jedinice brže i s manje žrtava postizale dobre rezultate — počeo je da popušta neprijateljski otpor na Ivan-sedlu (pred 29. divizijom), na pravcu Trnovo — Sarajevo (3. divizija), na komunikaciji Sokolac — Sarajevo (pred jedinicama 3. korpusa). I prilikom prodora u grad naše su jedinice zaobilazile pojedine tačke otpora i ka njima ostavljale manje snage, dok su glavne snage lijevo i desno prodirale u grad (npr. 3. korpus). Sve ovo ističem kao iskustvo o tome u kojoj mjeri zemljište i vremenski uslovi (snijeg, poledica, velika hladnoća) mogu uticati na način i mogućnosti dejstava jedinica, kao i na pokrete i maršovanje.

Ovdje, primjera radi, treba istaći dolazak 3. divizije 2. korpusa iz doline Lima u dolinu Drine i njeno prebacivanje na front prema Sarajevu. Odstojanje od oko 250 km ona je prešla za 12 dana, maršujući po dubokom snijegu i poledici, po velikoj hladnoći, naročito preko Sandžaka, prelazeći visoke planine i riječne kanjone. Ishrana ljudstva i stoke na maršu bila je neuredna i neredovna, jer jedinice, zbog slabih uslova transporta, nijesu mogle ponijeti dovoljno hrane, a usputna naselja su bila iscrpljena i nedovoljna da obezbijede snabdijevanje jedinica neophodnim potrebama. Mnogo je konja na putu uginulo zbog iscrpljenosti i gladi, a bio je veliki broj i promrzlih boraca. Borci su na maršu bili opterećeni prenošenjem municije, oružja i drugih borbenih potreba, koje su bile predviđene za transport na konjima. Komunikacije se nijesu mogle koristiti zbog dubokog snijega. Naročito je bio otežan transport artiljerijskih oruđa. Na mnogim mjestima bilo je potrebno ukloniti sniježne nanose, opravljati mostove na potocima i rijekama, i zaobilaziti neprohodna mjesta. Pa ipak, 3. divizija je, poslije oslobođenja Crne Gore i Sandžaka, prelazeći pod najtežim vremenskim i terenskim uslovima dug i naporan put, blagovremeno podišla Sarajevu sa jugoistoka i uključila se u borbe za njegovo oslobođenje.

Slične podvige, istina na kraćim odstojanjima, izvele su i ostale jedinice, koje su se takođe iz udaljenih krajeva prebacivale prema Sarajevu.

Poslije završetka borbi za Sarajevo i u dolini Bosne Generalštab JA naredio je da 3, 29, 39, 4. i 10. divizija, sa ostalim jedinicama Jugoslovenske armije, učestvuju u završnim operacijama za oslobođenje zemlje. One su ubrzo uključene u sastav 2. jugoslovenske armije, odnosno u sastav 4. armije (29. hercegovačka divizija). Ostalim jedinicama Operativne grupe korpusa je naređeno: 37. diviziji da se prebaci na prostoriju Vlasenica — Višegrad radi kontrole te-

rena i čišćenja od zaostalih četničkih grupa; 3. korpusu da jednu diviziju prebaci na sektor Žepče — Zavidovići — Maglaj, radi daljeg gonjenja neprijatelja dolinom Bosne, a jednu diviziju da ostavi u Sarajevu za garnizonske i druge potrebe i da smijeni 4. diviziju koja je poslije oslobođenja grada izvršavala ove zadatke. Dijelovi 39. i 53. divizije su još neko vrijeme ostali na lijevoj obali Bosne da sadjejevaju dijelovima 3. korpusa koji su nastupali desnom obalom. Ulaskom jedinica Operativne grupe u sastav 2. armije, 20. aprila, prestala je funkcija Operativnog štaba, a štabovi 2. i 5. korpusa su rasformirani, dok je štab 3. korpusa i dalje funkcionisao.

General-pukovnik u penziji
Veljko KOVAČEVIĆ

RESPEKTIVNE SNAGE U ZALEĐU FRONTA

*Sjećanje na dejstva 6. korpusa u završnim operacijama
za oslobođenje Jugoslavije*

Poslije formiranja sremskog fronta i jakih napada neprijateljskih snaga od Osijeka, Našica i Koprivnice — general Kosta Nađ se morao povući sa 12. korpusom na lijevu obalu Drave u Mađarskoj. Predosjećajući šta se može desiti 6. i 10. korpusu iskoristili smo tu priliku i u Mađarsku evakuisali oko 25.000 stanovnika, više od 3.000 ranjenika i dosta teškog naoružanja. U Mađarsku se povukla i Osiječka brigada, koja će se kasnije, od izbjeglica i od tog brojnog sastava naše pozadine, popuniti, tako da će brojati oko 3.000 boraca.

Dakle, tako smo imali situaciju: sremski front, front na Dravi i 6. korpus najistureniji prema istoku. Poslije tog povlačenja našli smo se pod udarom izuzetno jakih snaga neprijatelja, nekoliko njegovih divizija. To je već bio početak 1945. godine, januar — februar. Neprijatelj je nastavio ofanzivu na nas i to je bila posljednja ofanziva njemačkih snaga u Jugoslaviji. Za cijelu Slavoniju, za jedinice u njoj, za 6. i 10. zagrebački korpus, to su bili sigurno najteži dani u toku čitavog rata. Očito, njemačkoj komandi je bio cilj da uništi naše snage tu, u zaleđu sremskog fronta na Dravi. Dobro je bilo što smo veliki broj stanovništva blagovremeno evakuisali, izvukli ranjenike i jedan dio teže artiljerije, koje smo tada prilično imali.

U jednom trenutku ostali smo bez slobodne teritorije i tukli smo se po Papuku, Ravnoj gori i Psunju, gdje su nas napadale njemačke i Paveličeve snage. Međutim, iz te situacije smo se brzo izvukli, jer se i neprijatelju, izgleda, mnogo žurilo. Nijemci su bili dovukli snage sa oba fronta — dravskog i sremskog — da bi nas tu uništili. Ali, naše snage su brzo povratile Pakrac i Daruvar i opet smo stvorili priličnu slobodnu teritoriju sa ta dva grada. Ipak, u toj ofanzivi smo izgubili Slavonsku Požegu, Viroviticu i čitavu Podravinu. Nama je bilo jasno da će uskoro doći do proboja sremskog fronta i da će 6. korpus dobiti nove zadatke.

Uoči proboja sremskog fronta dobili smo tri različita zadatka. Ne sjećam se da li smo dobijali te zadatke neposredno od Vrhovnog štaba. Prvi zadatak je bio da jedinice 6. korpusa razviju operaciju i da napadaju preko Dilja prema Vinkovcima, to jest direktno u zalet sremskog fronta. Nakon kraćeg vremena dobili smo drugi zadatak — da jedna divizija (imali smo dvije divizije, 12. i 40, a naša 28. divizija već ranije je otišla iz Slavonije i ušla pod neposrednu komandu Vrhovnog štaba i učestvovala u oslobođenju Beograda) djeluje prema sremskom frontu, a druga prema Dravi. I taj zadatak je odložen, a dobili smo od III armije nov — da sa oba dvije divizije napadamo i da izbijemo na Dravu kod Valpova. Zadatak je bio prilično nerealan jer je trebalo pod borbom savladati čvrsto zaposjednut front dubine oko 100 km da bi se potom izbilo na Dravu, tamo gdje je trebalo da jedinice 3. armije izvrše forsiranje. U međuvremenu, »uhvatili« smo jednu naredbu neke njemačke komande u kojoj se nalaže njihovim jedinicama da ni po koju cijenu ne dozvole prodor 6. korpusa prema istoku. Očito su Nijemci računali s tim da im se nalazimo iza leđa i da ćemo udariti iz tog pravca. Razumije se da je neprijatelj na tim najosjetljivijim pravcima kojima smo mi mogli krenuti prema istoku — prema Našicama, Požegi i dalje prema Dilju, Osijeku i istočnoj Slavoniji — postavio jake snage, ukopao se i formirao prema nama jak front, a naročito na Papuku.

Međutim, mi smo preduzeli sve. Komesar korpusa je bio drug Otmar Kreačić. Razmislili smo koji pravac da izaberemo da bismo se probili u pravcu Našica. U to vrijeme smo boravili u široj okolini Pakraca i Daruvara. Dvije divizije su se kretale samim vrhom, stranama i podnožjem Papuka. Međutim, zapadno od Kutjeva neprijatelj je imao jake snage i tu smo naišli na ukopane Nijemce. Jednu čitavu noć i naredni dan smo jurišali, ali bezuspješno. Nismo mogli koristiti ni našu artiljeriju. U tom napadu, koliko se sjećam, bilo je preko 400 boraca izbačeno iz stroja. Morali smo se napo-

sljetku povući. Ostao nam je bio još samo jedan, i to veoma rizičan pravac za proboj prema Dilju i dalje operacije prema Dravi.

Održali smo sastanak štaba korpusa u selu Orljavac, koje se nalazi zapadno od Slavonske Požege. Tu smo donijeli odluku da ostavimo svu artiljeriju na slobodnoj teritoriji i da idemo sa brigadama dviju divizija u marševskim kolonama kroz požešku ravnicu, na sektoru između Pošege i Kutjeva, inače dva jaka garnizona. Računali smo: ako negdje naiđemo na neprijatelja, odlučno ćemo se tući i probijati po svaku cijenu. Da bismo to postigli, trebalo je da zamaskiramo naše namjere. Zato smo se dogovorili sa štabom 10. korpusa, na čijem je čelu bio Mate Jerković, da oni sa dijelom snaga izvrše demonstrativan napad na Sl. Požegu, a drugim manjim dijelom na Kutjevo, kako bi neprijatelj pomislio da se radi o napadima na ta mjesta. Osnovno je bilo da se u tim napadima ostvari što jača vatra, kako bi glavnina ostala nezapažena kad se bude probijala Požeškom ravnicom. Krenuli smo paralelnim maršom sa pet brigada (jedna brigada je bila ranije upućena na Dilj, zauzela Podgorač i tu se držala) i nekim jedinicama 10. korpusa, koje su vršile demonstrativni napad. Čim je pala noć, napadnuto je Kutjevo i Požega i napad je trajao čitavu noć, a mi smo, kako rekoh, paralelnim maršem nastupali prema Dilju. Prilikom napada na Kutjevo i Požegu vatra je bila tako jaka da se dobijao utisak da se vodi zaista velika bitka. Gotovo nesmetano smo se kretali jer se pred nama nije niko pojavljivao. Međutim, neprijatelj je, izgleda, ipak, osjetio našu namjeru.

Sa štabom korpusa i jednim bataljonom išao sam na čelu, a ispred sebe smo isturili jedan bataljon kao prethodnicu. Sve mi se činilo da idemo veoma sporo. Jer, stalno me okupirala misao da još u toku noći moramo savladati čitavu ravnicu i prihvatiti se Dilja. Zajedno sa Otmarom Kreačićem izbio sam na cestu Požega — Kutjevo. Tu smo sustigli bataljon, našu prethodnicu. U tom trenutku našli smo se u jakoj svjetlosti farova oko 36 kamiona koji su bili puni njemačkih vojnika. Ne sjećam se kuda su se kretali, ili u pravcu Slavonske Požege, ili iz Slavonske Požege prema Kutjevu. Išli su s namjerom — ili kao pojačanje nekoj njihovoj jedinici, ili da nas tu presjeku. Odjedanput, na cesti je nastao strašan krkljanac. Naš bataljon se razvio, začas otvorio vatru i rastjerao Nijemce. Svi kamioni su postali naš plijen, ali nam nisu mogli koristiti. Preostalo nam je da ih zapalimo. Najprije smo pomislili da to odmah učinimo. S obzirom na to da sam se našao na licu mjesta, ipak sam zabranio da se pale kamioni, jer ako ih odmah zapalimo, bićemo os-

vijetljeni i neprijatelj će na nas koncentrisati artiljerijsku vatru. Zato smo odredili jedinicu koja će tek ujutro, kad to sve prođe, zapaliti kamione i produžiti naprijed.

I pored toga nismo se potpuno spasli artiljerijske vatre, ali ona nije imala gotovo nikakvog učinka. Noć je bila veoma mračna i sve brigade su u toku nje savladale kritični prostor. Neprijatelju je, izgleda, tek tada postalo jasno da mi, u stvari, tuda prodiremo.

Kad smo već mislili da smo savladali požešku kotlinu i izbjegli neprijateljsku vatru, naišli smo na nove teškoće. Primicali smo se Dilju, ka vrhu Dilja, onom koji se nalazi između Požege i Broda. Još smo išli ravnicom čistom kao dlan. Odjedanput, pred nas je, na pruzi, iskrsnuo oklopni voz. To je za mene bio jedan izuzetno težak trenutak, jer ništa od naoružanja nismo imali čime bismo se mogli uspješno nositi s tim vozom, a ni veze sa drugim jedinicama od kojih bismo mogli zatražiti pomoć. Sa mnom je bio i komandant 40. divizije Sava Miljanović Jaran i jedan komandir čete. Gledamo voz samo stotinak metara udaljen od nas. Šta da se radi?

»Imate li ručnih bombi«? — pitam komandira čete.

»Imamo« — odgovori on.

Voz je polako odmilio, a onda smo skupili 20—30 ručnih bombi i pomoću njih digli dio pruge u vazduh. Bio je to jedini način da se oslobodimo »oklopnjaka«, koji više nije mogao da »šeta« oko ose našeg nastupanja.

U svitanje smo se prihvatili obronka Dilja. Odatle sam kao komandant korpusa mogao da posmatram naše dvije divizije kako nastupaju od ceste Požega — Kutjevo. U tom trenutku vidio sam u plamenu i onih 36 kamiona. Čitava požeška kotlina je prosto gorjela u pješadijskoj i artiljerijskoj vatri. Bilo mi je teško, jer sam vjerovao da smo izgubili trećinu vojske.

Tražio sam da mi komandanti divizija podnesu izvještaje o gubicima. Oni su nevjerovatno brzo stigli. Začudio sam se kad sam saznao da smo tako reći bez gubitaka. Naravno, bili smo bogatiji za mnogo pušaka, desetine puškomitraljeza, minobacača i dosta municije.

Imali smo i jedan konjički divizion, koji je učestvovao i u napadu na oklopni voz. Naime, oklopni voz smo zasipali minobacačkom vatrom, a konjanici su kao vihor jurili prema njemu. »Oklopnjak« je napokon odstupio prema Našicama. To je bila jedna od najimpresivnijih slika koje sam vidio u ratu.

Tako je savladana požeška kotlina između dva garnizona — Požege i Kutjeva. Ali, čekao nas je vrh Dilja i cesta preko njega

koja vodi za Slavonsku Požegu. Očekivao sam da će Dilj biti zaposjednut i da će neprijatelj nastojati da nas spriječi da se dalje probijamo.

Odredili smo 16. omladinsku brigadu »Joža Vlahović« da ide kao prethodnica. Ojačali smo je sa, mislim, šesnaest minobacača i snabdjeli sa dosta municije. Ubrzo zatim, na samom vrhu Dilja, kada prolazi cesta, razvila se teška borba. Čuo sam kanonadu naših minobacača. Tukli su po jednom bataljonu Nijemaca i ustaša. Neprijatelj je brzo razbijen.

*

Bio je to strahoviti marš. Bez predaha naše jedinice su nastavile dalje prema Našicama i Podgoraču. Bio je 15. april kad smo izbili na istočne padine Dilja. Tada je već plamtjela velika bitka od Drave. Tu smo naišli na Virovitičku brigadu koja se morala povući pred odstupajućim snagama Nijemaca, koji su se povlačili od Drave a djelimično i sa sremskog fronta. Virovitička brigada je zaposjela položaje iznad Podgorača. Nešto zapadnije od nje izbile su naše brigade. Odjedanput, na oko kilometar ispred nas, pojavila se neka vojska, mnogo vojske. Pogledam kroz durbin i vidim da su to Nijemci koji su vjerovatno htjeli da tu zaposjednu položaje i zaustave naše jedinice što su nastupale od Drave i od sremskog fronta. Oni su prvi otvorili vatru, nastupajući prema nama. Jednoj diviziji sam naredio da se razvije sa desne strane, a jednoj brigadi da napada s lijeve strane. Sa dijelom snaga sam ostao na položaju koji je bio zaposjednut i na kojem se već nalazila Virovitička brigada. Nijemci su otpočeli juriš. Prisustvo Otmara Kreačića i moje na položaju brigade je bilo sa moralne strane izuzetno važno za inače hrabre borce brigade, koji su uspjeli da odole žestokim jurišima neprijatelja. Zapravo, tako teška situacija je nastala zato što je zakasnilo dejstvo onih naših pet brigada u desni i lijevi bok neprijatelja. Pokajao sam se za prethodnu odluku mada je ta odluka bila jako dobra. Stajao sam tako zbunjen i ljut na samog sebe. Neopreznost me koštala ranjavanja u nogu. Glas o mom ranjavanju odmah se prenio među borce i mislim da je i to imalo nekakvog efekta, tako da se izrazim, da brigada izdrži. Zahvaljujući drugu Kreačiću koji me je ranjenog izvukao preko čistine, ostao sam živ, mada je i njega to moglo stajati života.

U međuvremenu, stupile su u dejstvo i naše snage s bokova. Njemačka jaka grupacija bila je potom brzo i potpuno razbijena i uništena. To je bio vrlo značajan uspjeh, a to se vidjelo i iz kasnije

izjave njemačkog generala Lera. Naime, njihov plan je bio da zaposjednu Dilj između Našica i Đakova i da tu utvrde položaje ispred 3. armije. Mi smo im omeli te planove, da tako kažem, u jednom naletu. Za mene je to bila najkarakterističnija velika borba u susretu, u kojoj smo se mi našli sa šest brigada prema vrlo jakim njemačkim snagama. Tako je obezbjeđeno naše spajanje sa 3. armijom koja je nezadrživo nastupala.

U toku proboja nismo mogli održavati nikakvu radio-vezu ni sa Vrhovnim štabom ni sa 3. armijom. Oni su nas, što ćemo saznati kasnije, neprestano tražili, ali mi nigdje nismo mogli postaviti radio-stanicu i uspostaviti vezu sa njima. Tek kad smo prešli prugu i kad smo se popeli na Dilj, onda smo uspostavili radio-vezu. Rekao sam im naš položaj i pravac daljeg nastupanja. Oni su nas ohrabрили i rekli nam da se javljamo što češće. Prekid veze predstavljao je veliku teškoću, prije svega, za našu avijaciju, koja je tada djelovala i na sremskom i na dravskom frontu.

Pošto su jedinice 6. korpusa zaposjele Dilj, razbile u kotlini jake njemačke snage i onemogućile ih u posjedanju važnih položaja, došlo je do spajanja sa jedinicama 3. armije, a potom je uslijedila i naredba Vrhovnog komandanta da se rasformira 6. korpus i da se njegove divizije stave pod neposrednu komandu 3. armije.

*

Danas kad razmišljam o toj operaciji, o jednom, da tako kažem, brzom naletu jedinica 6. korpusa kroz Požešku kotlinu i njihovom ukupnom doprinosu u završnim operacijama, mislim da je od najvećeg značaja bilo zaposjedanje Dilja i ponovo stvaranje slobodne teritorije. Praktično je našim prolaskom čitava požeška kotlina bila ponovo slobodna — Pakrac, Daruvar, Grubišno Polje, Veliki Zdenci i mnoga druga mjesta, sve tamo do Ilove. To su postala opet snažna uporišta u zaleđu sremskog fronta.

Da smo u to vrijeme imali jače snage u zaleđu sremskog fronta, one bi imale mogućnosti da se od Pakraca spuste prema Okučanima i tu potpuno presjeku odstupnicu njemačkim snagama. Ali, treba imati na umu i to da su Nijemci organizovali veoma jak front na Ilovi i da su odlučno branili prugu i izvlačenje snaga sa sremskog fronta.

Kao što se zna, 3. armija kasnije nastupa Podravinom, 1. armija osnovnom linijom — glavnom komunikacijom, a 1. divizija je napadala Pleternicu, koju smo mi već jednom ranije osvajali. U frontalnom napadu ona je imala znatne gubitke, jer su Nijemci Pleter-

nicu bili sasvim dobro organizovali za odsudnu odbranu kako bi obezbijedili bok odstupajućim snagama.

Dakle, jasno se vidi da do probijanja 6. korpusa do Drave nije moglo doći, mada bi to bio osnovni zadatak da smo imali dovoljno snaga. Ali, u svakom slučaju, mislim da je 6. korpus izvršio jedan veliki zadatak — onemogućio je Nijemcima zaposedanje Dilja i time 3. i 1. armiji znatno olakšao brže nastupanje. Iznosim sve to kao ratničko sjećanje i vlastite procjene, ali ponovo podsjećam i na Lero ve izjave iz kojih se vidi da su baš ta dejstva snaga 6. korpusa unijela čitavu zbrku i nesigurnost u njihovu odbranu i prilično je dezorganizovala u najkritičnijim danima njihovog povlačenja ka zapadu.

Mislim da je to izuzetno poučan primjer saradnje glavnine koja je frontalno napadala i respektivnih snaga koje su djelovale iz pozadine, i koje su pred sobom imale zaista prave frontove kao što je bio onaj na Papuku, koji nismo mogli probiti i zato što je bio veoma utvrđen, pa smo se morali odlučiti na tu najriscantniju operaciju — da brigadama nastupamo kroz kotlinu, kroz onu ravnicu, koju smo ipak znali iskoristiti. Pokazalo se da je to bilo i najbolje rješenje, najbolja varijanta. Jer, mi smo u pravo vrijeme izbili na pravo mjesto, tu gdje su Nijemci pokušali da organizuju odbranu.

Šesti korpus i njegov štab dobili su za taj uspješno izvršen zadatak i herojsko držanje pohvalu od komandanta 3. armije generala Koste Nađa.

Htio bih da nešto kažem o dejstvima 6. korpusa sa stanovišta naše koncepcije opštenarodne odbrane i dragocjenih iskustava iz narodnooslobodilačkog rata.

Mi smo i prije završnih operacija izvodili veće operacije u Slavoniji. U jednom periodu imali smo oslobođenu veliku teritoriju koja je zahvatila Požegu, Pleternicu, Pakrac, Daruvar, Viroviticu, Podravsku Slatinu i druga mjesta. Kada su se tu pojavile snage našeg 12. korpusa i jedinice Crvene armije, mi smo već držali najmanje stotinu kilometara fronta na Dravi u svojim rukama. Izvodili smo prave operacije. Napadima na naseljena mjesta i jaka utvrđenja mi smo oslobađali tu teritoriju u toku 1944. god. Samo za mjesec dana, na primjer, izbacili smo iz stroja oko 8.500 neprijateljskih vojnika. Dakle, vodili smo borbe sa jakim formacijama neprijatelja koje su imale dosta artiljerije, oklopnih jedinica i minobacača. Odjedanput, u toj najznačajnijoj operaciji, kad je trebalo forsirati Dravu da bismo izvršili svoj zadatak, morali smo se odreći, tako reći, cjelokupnog teškog naoružanja, cjelokupne artiljerije, sve-

ga što nas opterećuje, morali smo se vratiti unazad bar godinu dana u pogledu naoružanja, pa i u formacijskom pogledu. Jer, tako su nalogali novi uslovi. Morali smo napustiti čak i nekoliko tenkova prilikom nastupanja prema Dilju, jer nam nisu mogli biti od pomoći. Mogli su nam samo smetati. Tako smo imali samo jako pješadijsko naoružanje, dosta mitraljeza i minobacača. Zapravo, za izvođenje te operacije morali smo se preformirati u lake jedinice tipičnog partizanskog tipa. Jer, da smo, recimo, zadržali artiljeriju, mi bismo je možda progurali, izvukli, ali bismo sigurno zbog nje izgubili najmanje dan-dva. Napokon, došli bismo do Dilja i tu se opet morali odreći artiljerije. Zato smo je ostavili na slobodnoj teritoriji.

Znači, izvršili smo taj zadatak kao jedna respektivna snaga u pozadini, u zaleđu fronta. Po mom mišljenju, osnovni značaj našeg dejstva je u tome što je neprijatelju onemogućeno da zaposjedne položaje i da na tom pravcu organizuje jaku odbranu. Vjerujem da dejstva 6. korpusa iz pozadine mogu da potvrde da je za neprijatelja teži jedan metak s leđa nego deset sa fronta. Drugo iskustvo i pouka je da se formacije mogu, a nekad i moraju, »podešavati« za određene borbene zadatke.

Isto tako, činjenica je da su naše snage u Slavoniji bile vičnije borbi u ravnici nego u brdima. Razumije se, pri svemu tome naše jedinice sigurno ne bi imale takav borbeni učinak da nisu imale čvrst oslonac i podršku stanovništva. A to je ono ogromno preimущество na koje neprijatelj nikad ne može računati.

Kad je riječ o opštenarodnoj odbrani, smatram da njena koncepcija, dalja i savremenija razrada našeg načina ratovanja, jeste praktično i teorijsko iskustvo kako se treba organizovati za odbranu. Koliku je opasnost 6. korpus predstavljao za neprijatelja govori činjenica da je on i pri formiranju sremskog fronta, u toj za njega odsudnoj odbrani, morao odvojiti velike snage da bi likvidirao to opasno žarište iza svojih leđa. Istina, u jednom trenutku uspjelo mu je da nam oduzme gotovo svu slobodnu teritoriju, koju smo ubrzo zatim povratili. Ali, on nije uspio da nam nanese osjetne gubitke, da razbije ni jednu našu jedinicu. Naprotiv, on je imao velike gubitke. Interesantno je napomenuti da smo tada imali dosta ranjenika, da nam je čak na Papuku bila i jedna velika bolnica smještena u bunkerima, ali ipak nije pala u ruke neprijatelja. U toj ofanzivi na nas učestvovala je divizija »Princ-Eugen«, 111. Luftwaffe divizija, 1. i 7. gorska Pavelićeva divizija, Čerkeški korpus i dr. To su bile velike snage. Danas kada se sjetim toga, prosto se čudim kako smo odoljeli. Sve su to značajna iskustva i ja mislim da su ona već našla svoje mjesto u vojnoteorijskoj razradi naše koncepcije.

Sigurno je da je naša borba, a u okviru nje i završne operacije za oslobođenje zemlje, neiscrpna riznica iskustava za koncepciju opštenarodne odbrane i njenu doktrinu. Ali, kad gledamo gdje je taj 6. korpus, gdje su slavonske jedinice ratovale, onda je to posebno dragocjeno iskustvo. Samo da spomenemo taj mali manevarski prostor — s jedne strane Sava, a s druge Drava. To je bio mali prostor sa dvije male planine, koje se za gotovo dva sata mogu preći poprijeko. Tu je neprijatelj vodio ofanzivu za ofanzivom, a ipak ni jedna naša jedinica nije bila poražena. Naprotiv, poslije svake ofanzive te jedinice su se popunjavale i povećavale. Uvijek smo znali da nađemo prostor i vrijeme za manevar, a posebna odlika je bila što su naši borci bili vični ravničarskom ratovanju. Neprijatelj nas nikada nije mogao potpuno satjerati u planinu. Recimo, takvim uslovima ratovanja ne bi se lako mogle prilagoditi i najelitnije naše jedinice koje su bile naučile na brda i planine Bosne, Crne Gore, Dalmacije, itd. Sa stanovišta opštenarodne odbrane — mislim da je i to značajno iskustvo.

Ako još jedanput želimo da naglasimo značaj dejstava respektivnih snaga u pozadini neprijatelja, pa i onih najmanjih, onda su dejstva 6. korpusa, s obzirom i na sve druge okolnosti i specifičnosti, od posebnog značaja. Ako se neprijatelj tuče s leđa, ako ga napadaju i najmanje formacije — on je prinuđen da odvaja snage sa glavnog fronta.

Admiral u penziji
Mate JERKOVIĆ

SADEJSTVO VI SLAVONSKOG I X ZAGREBAČKOG KORPUSA U PERIODU PRIPREMA I IZVOĐENJA ZAVRŠNIH OPERACIJA ZA OSLOBOĐENJE ZEMLJE

Objektivni i subjektivni uslovi za dizanje i razmah ustanaka u Slavoniji i sjeverozapadnoj Hrvatskoj već su dosad obrađeni i prikazani u većem broju zapaženih djela.¹ Zato ćemo se ovdje zadovoljiti samo općom konstatacijom da je razmah ustanka na tom prostoru, osobito u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, bio po obimu i po vremenu u izvjesnom, relativnom zaostajanju za Likom, Kordunom i Banijom. O tome su, naravno, bili blagovremeno obavješteni i Centralni komitet i Vrhovni štab NOV i PO Jugoslavije. Zbog toga je drug Tito, već 2. januara 1942. god. uputio Centralnom komitetu KPH i Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske direktivu, u kojoj je istakao i strategijski smisao i operativno-taktičke osnove za međusobnu pomoć i razvoj sadejstva među raspoloživim snagama susjed-

¹ »Drugi kongres KPH«, izd. »Ognjen Prica«, Zagreb, 1949. god.

Mate Jerković: »Borbe u Slavoniji za vrijeme IV i V neprijateljske ofanzive«, izd. V. I. I., Beograd, 1951. god.

Milan Brunović: »Kalnik u borbi«, izd. »27 srpanj«, Zagreb, 1959. god.

Grupa autora: »Borbe 32 divizije«, izd. »Novi list«, Zagreb, 1959. god.

Ivan Mišković: »Pregled NOR-a u Slavoniji«, izd. »H. I. Slavonije«, Sl. Brod, 1968. god.

Mate Jerković: »Značaj ZAVNOH-a za razmah ustanaka u Slavoniji«, izd. »Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti«, Zgb. 1969. god.

nih pokrajina Hrvatske. U toj direktivi, pored drugih uputstava, stoji i ovo: »... Proširiti dejstvo na cijelu Hrvatsku. Treba imati na umu da je *čvor situacije* na dijelu Hrvatske sjeverno od Save. *Samo na tom dijelu okupator se može osjetno pogoditi* — podvukao M. J.). . . U izvršenju dodijeljenih zadataka odredi se moraju pomagati. Kad jedan odred izvrši svoj zadatak na svojoj zoni, on se prebacuje na drugu zonu. U vezi s tim, prebaciti iz Like, Korduna i Banije na prostor između Save i Drave nekoliko odreda jačine najmanje pedeset već prekaljenih boraca — partizana«. ²

Na osnovu te direktive počelo je, po odgovarajućim naređenjima Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske i Centralnog komiteta KPH, sadejstvo Banije i Slavonije već u proljeće 1942. godine i trajalo je sve do jeseni iste godine, stalno narastajući po obimu. Sadržaj između Slavonije i sjeverozapadne Hrvatske počela je u jesen 1942. god. i rasla sve do kraja rata. ³

Iako je razvoj i tok ovog sadejstva, u cjelini uzevši, veoma interesantan i poučan, ovdje ćemo se osvrnuti samo na četiri posljednja susreta glavnih snaga između rijeka Save i Drave. Prikazaćemo taj proces samo s operativno-strategijskog aspekta. Vremenski, ono je trajalo sa određenim prekidima od početka avgusta 1944. do 9. maja 1945. godine. Prostorno, prvo sadejstvo u tom periodu odigralo se u rejonu daruvarske kotline; drugo — u Podravini od Virovitice do Koprivnice; treće — u odbrani tzv. Virovitičkog mostobrana i četvrto — u završnim operacijama za oslobođenje zemlje, približno od linije Našice — Pleternica do linije Varaždin — Zagreb.

1. SADEJSTVO VI SLAVONSKOG I X ZAGREBAČKOG KORPUSA U DARUVARSKOJ KOTLINI OD 2. DO 28. VIII 1944. GODINE

Od sredine 1944. godine neprijatelji (Nijemci, ustaše, domobrani i tzv. Vlasovljev korpus) stalno su pojačavali aktivnost na području između r. Save i Drave. Činili su to zbog tada već prilično jasnih razloga i ciljeva. Naime, pod pritiskom Crvene armije iz Bugarske i Rumunije prema Jugoslaviji i Mađarskoj Nijemci su težili da skrate front radi što žilavijeg otpora koliko im je to u tom periodu bilo još uopće moguće. Taj proces osjetile su naročito intenzivno jedinice X zagrebačkog korpusa. Pod pritiskom neprijateljskih snaga, brigade

² Zbornik V I I., tom V, knj. 3, dok. br. 2, str. 14—18.

³ Vidi prilog br. 3.

32. i 33. divizije tog korpusa postepeno su, uz svakodnevne žestoke borbe, napuštale svoju teritoriju i stigle na granični pojas između Slavonije i sjeverozapadne Hrvatske. I tu, u Daruvarskoj kotlini, po posebnom naređenju Glavnog štaba Hrvatske, došlo je do ponovnog⁴ sadejstva između glavnine snaga ova dva korpusa. Značaj sadejstva ovih ujedinjenih snaga, radi odbrane daruvarskog rejona, proizlazio je, pored ostalog, i iz činjenice da se tu nalazio glavni aerodrom na koji su slijetali transportni avioni Saveznika sa Zapada i dovozili materijal za potrebe ova dva korpusa, a odvozili teške ranjenike u našu bolnicu u Italiji.

Sadejstvjujuće snage postigle su na tom području vidne uspjehe. Razbijeni su neprijateljski garnizoni i oslobođeni: Badljevina, Doljani, Končanica, Gornji Daruvar, Pakrani, Markovac, Grubišno Polje, Hercegovac. U tim borbama za naseljena mjesta i na otvorenom terenu neprijatelj je imao više od 500 mrtvih i preko 800 ranjenih vojnika i starješina. Naše jedinice zaplijenile su: 230 karabina, 45 puškomitraljeza i mitraljeza, 2 topa i mnogo druge ratne opreme. U naše redove javilo se poslije toga, sa tog područja, preko 2.000 novih boraca. Stvoreni su kadrovski i materijalni uslovi da se u Slavoniji formira još jedna brigada koja je ušla u sastav treće po redu slavonske divizije — novoformirane 40. divizije VI korpusa.

2. SADEJSTVO VI I X KORPUSA U OKVIRU VELIKOG TAKMIČENJA PET KORPUSA NOV POH OD 6. IX DO 16. X 1944. GODINE

Početkom septembra 1944. godine, reagirajući adekvatno na situaciju koja se u to vrijeme stvorila na teritoriji Srbije oko Beograda i nešto kasnije u samom Beogradu, CK KPH i GŠ NOV i POH raspisali su takmičenje između svojih pet korpusa: I banijsko-kordunaškog, VI slavonskog, VIII dalmatinskog, X zagrebačkog i XI primorsko-goranskog. Propozicije su bile jasno određene: ko će više osloboditi sela i gradova, ko će više uništiti neprijateljske žive sile, ko će više oteti oružja od neprijatelja, ko će formirati više novih odreda i brigada, bolje organizovati rad pozadine, itd.

Strategijski smisao ovog takmičenja sastojao se u tome da se sveukupne snage u Hrvatskoj maksimalno napregnu kako bi vezivale što više fašističkih snaga i time što više rasteretile naše glavne

⁴ Vidi prilog br. 3, red. br. 8.

snage u Srbiji, oko Beograda i prilikom oslobođenja glavnog grada. S druge strane, pretpostavljajući da neprijatelj neće napustiti težišta odbrane u Beogradu, ali da će ipak, barem djelimično, rasterećiti teritoriju Hrvatske, Glavni štab težio je da to iskoristi maksimalnim intenziviranjem dejstava svojih snaga. Ova predviđanja i pretpostavke sasvim su se opravdale. Nastupio je do tada neviđeni period borbene aktivnosti oružanih snaga Hrvatske. I odmah da kažemo, sredinom oktobra 1944. godine, kad je završeno to takmičenje, kao pobjednik izašao je VI slavonski korpus. Za postignute uspjehe u tom takmičenju ovaj korpus dobio je naziv »VI udarni korpus«. On je u jednom zamahu oslobodio slijedeće gradove Slavonije: Daruvar, Pakrac, Lipik, Slavonsku Požegu, Našice, Podravsku Slatinu i Viroviticu. Oslobođena teritorija Slavonije proširila se na čitavu daruvarsku i Požešku kotlinu i na Podravinu, od Osijeka isključno, do Virovitice uključno.

U to vrijeme jedinice susjednog X korpusa vodile su žestoke borbe širom čitave sjeverozapadne Hrvatske, u kojoj je neprijatelj produžio sa naporima da je očisti od naših snaga.

Kakve borbe u napadu i odbrani su u toku tog takmičenja izdržale snage tog korpusa, od početka septembra do sredine oktobra 1944. godine, vidi se veoma pregledno iz priloga 1. Ovdje bismo naveli samo to da su njegove dvije divizije i dvije grupe sa po tri NOP odreda u toku tih 35 dana vodile 26 bitaka, što u napadu što u odbrani. Gotovo svaki dan dolazilo je do nekog sukoba širom teritorije. Jedinice X korpusa, za razliku od VI korpusa, vodile su borbe odvojeno — po brigadama i po odredima, pa možda i zbog toga po pojedinačnim rezultatima nisu bile spektakularne. Ali ono što je tada bilo najvažnije — neprijatelj nije uspio da ovaj, za njega životno važan prostor, očisti od naših snaga. Snage X korpusa ostale su na svom terenu.

U drugom periodu ovog takmičenja, početkom oktobra, došlo je do neposrednog sadejstva između snaga VI i X korpusa i 7. banijske divizije, koja je mjesec dana prije toga prebačena sa Banije na teritoriju sjeverozapadne Hrvatske. U roku od deset slijedećih dana, tj. od 6. do 16. oktobra, ove tri formacije, pod komandom jedinstvenog Operativnog štaba, u snažnom zamahu su očistile ostali dio Podravine, od Virovitice uključno, do Koprivnice isključno. U toku tog sadejstva oslobođeni su: Virovitica, Pitomača, Virje, Đur-

đevac, Novigrad i Hlebine. U Virovitici su divizije VI korpusa potpuno uništile Pavelićevu podoficirsku školu — 670 oficira-pitomaca, te 27 ustaša 2. ustaške brigade, 120 milicionera i 70 žandara — ukupno 1.135 neprijateljskih vojnika i starješina. Zaplijenjeno je 600 karabina, 32 mitraljeza, 9 minobacača, 9 topova i velike količine mina, granata i puščane municije.

U isto vrijeme, 32. i 33. divizija X korpusa i 7. banijska divizija, u tijesnom sadejstvu sa snagama VI korpusa, razbile su 5. ustašku brigadu i Pavelićev tzv. Brzi divizion, oslobodivši Pitomaču, Virje, Novigrad i Hlebine, zaplijenivši takođe velike količine oružja i municije. Između ostalog, zaplijenjeno je: 4 tankete, 100 motocikla, 10 kamiona, 300 karabina, 20 mitraljeza i masa drugog ratnog materijala.

Gonjenje ostataka razbijenog neprijatelja na ovoj podravskoj relaciji nastavilo se sve do Koprivnice. A tada je došlo do našeg zajedničkog neuspjeha. Poslije više uzastopnih napada na Koprivnicu, u toku četiri dana i pet noći, nismo uspjeli da zauzmemo ovaj garnizon, a naše jedinice pretrpjele su do tada najveće gubitke. Imali smo preko 400 mrtvih i više od 600 ranjenih.

Naknadne analize pokazale su da su osnovni uzroci ovog neuspjeha ležali, pored ostalog, u slaboj saradnji organa komandovanja i u lošem taktičkom sadejstvu angažovanih jedinica.

Konkretnije: — naša obavještajna služba nije bila u stanju da prati brzi tempo nastupanja naših snaga, te smo u Koprivnici naletjeli na četiri puta veće snage nego što su to pokazivali obavještajni podaci štaba X korpusa. U Koprivnici je, naime, bilo preko 2.500 ustaša, a ne 600 kako su to pokazivali naši podaci;

— neprijatelj je bio utvrđen oko grada i u gradu (mine, bodljikave žice, bunker) daleko jače nego što su to pokazivali podaci obavještajne službe;

— iako smo mi raspolagali, pored ostalog, snažnom artiljerijom (26 topova kalibra 80—100 mm), njena vatra je bila veoma neprecizna i nesinhronizovana sa ponavljanim jurišima brigada VI i X korpusa s raznih strana oko Koprivnice i brigada 7. banijske divizije;

— zbog dotada neviđenog brzog tempa nastupanja jedinica VI korpusa i danonoćnih borbi i marševa od Daruvara preko Požege i

Virovitice do Koprivnice od 6. IX do 13. X, te zbog spomenutih danonoćnih borbi brigada X korpusa od Zagorja preko Moslavine i Bilo-gore do Virovitice, odnosno do Koprivnice, u tom istom periodu fizička iscrpljenost boraca i rukovodilaca dosegla je vrhunac. To je, pored ostalog, imalo za posljedicu da su naši juriši na kružne odbrambene pozicije neprijatelja bili nesinhronizovani, a s druge strane, to je omogućavalo neprijatelju odbrambene manevre unutar garnizona. Bilo je primjera da su pojedini naši borci zaspali u toku juriša na minskim poljima i bodljikavim žicama, pod kišom mitraljeske vatre;

— veza između naših jedinica u napadu nije bila sređena ni do kraja ovog pothvata;

— napokon, iz zaplijenjene neprijateljske dokumentacije poslije rata saznali smo da je ustaški stožer iz Zagreba naredio komandi garnizona Koprivnica da ovaj grad može pasti u ruke partizana samo kad pogine i posljednji ustaša u garnizonu. Bila je to, dakle, za neprijatelja odsudna odbrana, što je u onoj situaciji bilo sasvim razumljivo, jer je Koprivnica tada predstavljala posljednji jači garnizon ispred Zagreba.

Ovom operacijom završeno je desetodnevno, ipak veoma uspješno sadejstvo VI i X korpusa i 7. banijske divizije. Time je završeno i neobično uspješno četrdesetodnevno takmičenje ova dva korpusa. Iako je neuspjeh u Koprivnici bacio sjenu na prethodne naše uspjehe, ipak ovaj period predstavlja najbriljantniju etapu NOR-a između r. Save i Drave. U jednom zamahu oslobođena je, pored ostalog, čitava Podravina od Osijeka do Koprivnice. To je bio neosporno dostojan prilog tadanjim naprezanjima naših glavnih snaga u oslobođenju Srbije i Beograda.

3. SADEJSTVO VI I X KORPUSA U ODBRANI VIROVITIČKOG MOSTOBRANA OD 6. XII 1944. DO 8. II 1945. GODINE

Sovjetska 233. divizija iz sastava 3. ukrajinskog fronta prešla je 8. XII 1944. godine iz Mađarske u oslobođenu Podravinu, konkretno u Viroviticu. Bili su to zapravo ostaci divizije koja je pretrpjela najteže gubitke prilikom forsiranja Dunava kod Batine Skele (11—16. XI 1944. god.).

Nijemci, vlasovljevci i ustaše iz Zagreba odmah su (10. XII), dakle svega dva dana nakon dolaska sovjetske divizije u Viroviticu,

žestoko reagirali. Uputili su iz Zagreba preko Križevaca i Koprivnice prema Virovitici relativno velike snage. Prva im se suprotstavila 32. divizija X korpusa na liniji Kalinovac-Čepelovac, južno od Koprivnice. Tako je počela bitka za tzv. virovitički mostobran, koja je trajala neprekidno čitava dva mjeseca. Nijemci su postepeno dovlačili nove snage na taj prostor, a naša vrhovna komanda, preko štaba III armije,⁵ ubacivala je, također postepeno, na ovom prostoru svoje raspoložive snage za odbranu mostobrana. U krajnjoj liniji mi smo poslije mjesec i po dana branili mostobran sa dvije divizije X korpus (32. i 33), sa dvije divizije VI korpusa (12. i 40) i sa dvije divizije XII korpusa 3. armije (16. i 36). Tako je došlo do ponovnog sadejstva između VI i X korpusa, a ovaj put i sa divizijama XII korpusa.

Nijemci su do početka februara 1945. godine dovukli na taj polukružni front — r. Drava — Koprivnica — Bjelovar — Našice — r. Drava — slijedeće snage: 297. njemačku pešadijsku diviziju, 7. SS diviziju »Princ Eugen«, 1. kozačku diviziju, 5. ustaško-domobransku diviziju i mješovitu grupu »Fišer« jačine jedne divizije. S takvim snagama, uz snažnu podršku avijacije, krenuo je neprijatelj 6. II 1945. u sinhronizovan koncentrični napad duž čitavog već dotada suženog polukružnog fronta oko Virovitice, te je nakon tri dana žestokih borbi virovitički mostobran likvidiran. Devetog februara neprijatelj je ušao u Viroviticu. Sovjetska divizija se pod borbom prebacila natrag preko Drave u Mađarsku, a naša Vrhovna komanda naredila je preko štaba 3. armije da se XII korpus također prebaci u Mađarsku, VI korpus — na područje Slavonske Požege, a X korpus na područje Daruvara.

Ovo sadejstvo VI i X korpusa imalo je sasvim drugi cilj i karakter nego što je to bio slučaj sa njihovim ranijim zajedničkim dejstvima. Proteklih godina, naše snage u Slavoniji i Sjeverozapadnoj Hrvatskoj, sadejstvovala su periodično radi oslobađanja pojedinih rejona između r. Save i Drave, širenje ustanka, mobilizacije i angažovanja novih snaga u NOB i u socijalističkoj revoluciji na tom prostoru. Dejstva su im bila pretežno napadnog karaktera i mi smo birali vrijeme i objekte napada. Inicijativa je, dakle, bila uglavnom u našim rukama. Ovaj put, međutim, naša tri korpusa sadejstvovala su u jednom širem okviru, postali su na određeni način svojeobrazni, završni, lijevokrili dio 3. ukrajinskog fronta koji se bližio Budim-

⁵ Vidi prilog br. 5, red. br. 10.

pešti. Cilj je bio vezivati za sebe što duže i što veće okupatorske snage i tako rasteretiti naše glavne snage koje su upravo u to vrijeme počele stabilizirati sremski front.

Način i forme borbe koje nam je nametnuo neprijatelj bili su za jedinice VI i X korpusa novi i nepodesni. Bila je to frontalna borba na koju, s obzirom na dotadašnju našu taktiku, jedinice ova dva partizanska korpusa nisu bile navikle. Osim toga, neprijatelj je imao brojčanu i tehničku nadmoć, veće količine municije, bio je bolje odjeven i urednije hranjen, bila su im bolja sredstva veze i bolje sanitetsko zbrinjavanje. Napokon, čitavo to dvomjesečno rvanje odvijalo se pod surovim decembarsko-januarskim mrazevima. Sve u svemu, naše jedinice bile su u mnogo nepovoljnijem položaju. Pa ipak, one su izdržale 62 dana neprekidnih danonoćnih borbi. Zbog toga je gotovo nevjerovatno da su brigade tih korpusa, naročito X zagrebačkog, mogle da izdrže takve uslove.

Obrazloženje, po mom mišljenju, treba tražiti prvenstveno u visokom moralu boraca i starješina tih jedinica. A naš moral tih mjeseci bio je, pored ostalog, i u spoznaji da se bliži kraj okupatoru i njegovim kvislinzima. Do te spoznaje sigurno je došao i neprijatelj, samo što je ona imala za njega u moralnom pogledu suprotan efekat. Mogao bih čak tvrditi da su upravo zbog toga učinci njegove materijalne premoći bili mnogo slabiji, nego što bi bili, recimo, prije godinu ili dvije dana.

Nameće se u prvi mah, u cjelini uzevši, gotovo apsurdan zaključak: bitku za virovitički mostobran dobili smo i mi i Nijemci, a istovremeno tu bitku su izgubile i naše jedinice i Nijemci. Mi smo je dobili, jer smo dva mjeseca vezali za sebe pet neprijateljskih divizija, što u to vrijeme nije bilo beznačajno čak ni za 3. ukrajinski front, a kamoli za naše glavne snage na sremskom frontu koje su tada bile sastavljene od svega šest divizija (1. i 6. proleterske, 5, 11. i 21. i nešto kasnije — 2. proleterska divizija). Nasuprot tih divizija, kao što je poznato, stajao je, povremeno se branio i povremeno i napadao, snažan njemački 34. armijski korpus. Da se, dakle, na naprijed navedene naše snage na sremskom frontu sručilo i ovih pet njemačkih, kozačkih i ustaških divizija zajedno sa 34. armijskim korpusom — pitanje je šta bi bilo sa stabilizacijom sremskog fronta i sa pripremama naše grupacije za završene operacije.

Bitku za mostobran smo izgubili, jer je neprijatelj poslije dva mjeseca borbi ipak likvidirao virovitički mostobran, te je nakon toga mogao prebaciti snage na sremski ili 3. ukrajinski front.

Obratno, neprijatelj je dobio, poslije dva mjeseca sve žešćih i organizovanijih napada, bitku za virovitički mostobran, ali ju je istovremeno i izgubio, jer je dva mjeseca angažovao pet divizija na prostoru koji je ipak bio sporedan u odnosu na ratna zbivanja na glavnoj liniji fronta od Karpata preko Mađarske i sremskog fronta do Jadranskog mora, gdje mu je tada bio dragocjen svaki bataljon.

4. SADEJSTVO VI I X KORPUSA U ZAVRŠNIM OPERACIJAMA ZA OSLOBOĐENJE ZEMLJE OD 16. IV DO 9. V 1945. GODINE

Ovo je bilo posljednje, pobjedonosno sadejstvo ova dva korpusa. Vremenski je trajalo od 16. aprila do 9. maja 1945. godine, tj. do kraja rata. Prostorno — približno od linije Donji Miholjac — Našice — Pleternica do linije Zagreb — Varaždin, dakle na dubini oko 150 km. Do ovog operativno-strategijskog sadejstva došlo je kada su snage naše 1. i 3. armije, poslije proboja sremskog fronta, u nezadrživom nastupanju između r. Save i Drave oslobodile Srem, veći dio Slavonije i došle u neposredni kontakt sa divizijama ova dva korpusa, koji su dotle, kao što smo vidjeli, dejstvovali u neposrednoj pozadini odstupajućeg neprijatelja. Tada je X korpus operativno stavljen pod komandu 3. armije, koja je nastupala Podravinom južno od r. Drave, općim pravcem Osijek — Virovitica — Varaždin — Maribor. Štab VI korpusa je rasformiran, a njegove dvije divizije (12. i 40) stavljene su pod neposrednu komandu 1. armije koja je nastupala Posavinom, sjeverno od r. Save, općim pravcem Slavonski Brod — Nova Gradiška — Čazma — Zagreb.⁶

Jedinice X korpusa nastupale su na lijevom krilu 3. armije, a divizije VI, sad već bivšeg korpusa, na desnom krilu 1. armije. Na taj način snage ova dva korpusa opet su neposredno sadejstvovale do samog završetka NOR-a. Štaviše, dva dana prije oslobođenja Zagreba (7. V 1945), po naređenju Vrhovnog štaba X korpus je također pretpotčinjen komandi 1. armije, te su njegove divizije, odvojivši se od 3. armije u rejonu Križevci — Sv. Ivan — Žabno, skrenule prema Zagrebu da bi sa divizijama VI korpusa i ostalim divizijama 1. armije ušle u grad. Borbe koje su u ovoj završnici vodile divizije

⁶ Valja ovdje napomenuti da je 28. divizija VI slavonskog korpusa, koja je još u septembru 1944. godine po naređenju Vrhovnog štaba bila upućena iz Slavonije preko Bosne u Srbiju da bi učestvovala u oslobođenju Beograda, u ovo vrijeme nastupala u sastavu 2. armije južno od r. Save i da je posljednjih dana rata također učestvovala u oslobođenju Zagreba.

VI i X korpusa nisu više bile onako teške kao ranije, jer je neprijatelj, kolikogod se trudio da organizovano i pod borbom planski odstupa, ipak, relativno brzo napuštao sukcesivno improvizirane linije odbrane. I što se više bližio Zagrebu sve je brže odstupao, sve je davao manji otpor.

Sadejstvo naša dva korpusa teklo je sada po normama klasičnog sadejstva: svaka divizija, naime, dobivala je svakodnevno od komande 1. odnosno 3. armije svoj bliži i daljni zadatak, koji su izvršavale u skladu s općim tempom nastupanja. Ipak, ovdje treba naglasiti da je 32. divizija X korpusa, nastupajući općim pravcem grebenom Bilo-gore stalno, svakodnevno izbijala 10—15 km ispred opće linije fronta između r. Save i Drave, te svojim zaobilaženjem prema podravskoj komunikaciji ugrožavala i odsijecala neprijateljske snage, koje su se trudile da se sukcesivno brane u Podravskoj Slatini, Virovitici, Pitomači, Đurđevcu, itd. To je olakšavalo nastupanje 36. divizije 3. armije, koja je vodila borbe na pravcu glavnog udara svoje armije duž podravske komunikacije i osiguravala joj relativno visok tempo gonjenja neprijatelja prema Varaždinu. Neprekidne prethodne dvomjesečne borbe, koje su divizije VI i X korpusa vodile pri odbrani virovitičkog mostobrana, umnogome su doprinijele da se one sada, u završnim operacijama, borbeno ponašaju već kao prilično iskusne formacije jedne regularne vojske.

Na kraju, još samo nekoliko riječi o neposrednom oslobođenju Zagreba i o učešću u tome X zagrebačkog korpusa.

Prvih dana maja 1945. godine snage 1. i 2. armije već su se približile Zagrebu, sprovodeći u štabovima armije, korpusa i divizija neposredne pripreme za oslobođenje tog grada. Iako smo svi znali da se bliži kraj Hitlerovoj Njemačkoj i u vezi s tim ustaškoj NDH, ipak niko nije mogao tačno znati koga će se skorog dana to desiti. A dogodilo se to, kao što je poznato, 8. maja 1945. godine, kad su u Karlhorstu Nijemci potpisali akt o kapitulaciji.

Tog istog dana divizije 1. i 2. armije već su započele borbe na neposrednim prilazima Zagrebu. Ko iole poznaje psihologiju njemačkog fašističkog vojnika, a naročito oficira — bilo mu je već tada jasno da nekih žestokih borbi za oslobođenje Zagreba praktično neće biti. Tako se i dogodilo. U toku jednog dana, 8. maja, prve brigade ovih dviju armija izbile su na periferiju Zagreba i istog dana zavr-

šile su oslobođenje grada. Otpor su davali relativno mali ustaški zaštitni odredi. Devetog maja Zagreb je bio oslobođen.

Uvijek sam smatrao, a i danas smatram, deplasiranim razne diskusije i polemike oko toga koja je jedinica prva ušla u Zagreb. Još je više deplasirana vještački nategnuta pretpostavka da je neki neidentifikovani komandant zlonamjerno isključio X zagrebački korpus iz borbi za oslobođenje Zagreba. Prije svega, kao što smo vidjeli, nikakvih dugotrajnih i žestokih borbi za oslobođenje Zagreba nije ni bilo. A da je drukčijim sticajem okolnosti došlo za oslobođenje Zagreba, do onakvih krvavih i relativno dugih borbi kakve su se prije sedam mjeseci vodile za oslobođenje Beograda, sigurno je da bi snage X korpusa i te kako bile u tome angažovane. Do toga, međutim, na našu zajedničku radost, nije došlo. Kome su, dakle, i zbog čega danas, poslije 30 godina, potrebne spomenute jalove diskusije?! Napokon, kad je već riječ o učestvovanju X korpusa u oslobođenju Zagreba, onda bi, pouzdano, bilo važnije i neuporedivo istini bliže naglašavati i naglasiti slijedeće.

Prvo, za oslobođenje Zagreba, kao i svih drugih gradova i sela širom naše domovine, vodila se četvorogodišnja teška narodnooslobodilačka borba naših zbratimljenih naroda i narodnosti širom Jugoslavije i pod rukovodstvom Tita i KPJ. S te tačke gledišta, za definitivno oslobođenje zemlje, pa, naravno, i za oslobođenje Zagreba, jednako je, dakle, bila važna borba svih onih koji su se borili u Srbiji, u Sloveniji, u Crnoj Gori, itd., kao i nas koji smo se borili neposredno u okolini Zagreba.

Drugo, posmatrano iz jednog drugog aspekta, za oslobođenje Zagreba borili su se već od prvog dana NOR-a najhrabriji sinovi tog grada — članovi KPJ i SKOJ-a koji su već na poznati julski poziv Tita i CK KPJ, kao udarne i diverzantske grupe, pištoljima, bombama i paklenim mašinama, na ulicama i u raznim preduzećima Zagreba, uništavali njemačke okupatore i njihove ustaške kvislinge. U isto vrijeme, počeli su borbu za oslobođenje Zagreba i njegove okoline oni neustrašivi komunisti, radnici, seljaci i intelektualci iz tog grada i njegove okoline — Banije, Korduna, Žumberka, Moslavine, Bilo-gore, Zagorja i Međumurja. Borili su se četiri godine i Hrvati i Srbi i pripadnici drugih nacionalnosti tih pokrajina, borili su se u sastavu svojih prvih odreda iz kojih se razvio i X zagrebački korpus. Prema tome, X zagrebački korpus borio se, pored ostalog, i za oslobođenje Zagreba već pri svom rađanju.

**PREGLED BORBENIH AKTIVNOSTI X ZAGREBAČKOG KORPUSA ZA
VRIJEME TAKMIČENJA PET KORPUSA NOPOH
OD 6. IX DO 16. X 1944. GODINE**

Prilog 1.

Red. br.	Datum	Mjesto bitke	Jedinica	Rezultati
1.	1.IX 44.	Branjska	33. divizija	odbijen napad ustaške satnije
2.	1.IX 44.	Zlatar	1. zagorska br.	odbijen napad jedne ustaške bojne
3.	2.IX 44.	Budinščina	br. »Braća Radić«, 3. diver. bataljon	srušeno 6 km pruge Zagreb—Varaždin
4.	2.IX 44.	Vrbovec	3. diver. bataljon	srušena dva voza na pruzi Zagreb—Križevci
5.	4.IX 44.	Gornji Križ	33. divizija	neuspio napad na ustaško-domobranski garnizon
6.	4.IX 44.	D. Konjščina	32. divizija	srušeno 7 km pruge Zagreb—Varaždin
7.	5.IX 54.	s. Mirkovec	Zagorska brig.	oslobođen Mirkovec, likvidiran domobranski garnizon
8.	7.IX 44.	Sv. Ivan Zelina	32. divizija	zarobljeno 32 domobrana, plijen 100 karabina i 2 puškomitraljeza
9.	8.IX 44.	rejon Trgovište	3. diverz. bač.	srušena želj. pruga na 66 mjesta
10.	9.IX 44.	Trgovište	Zagorska brig.	likvidirana ustaško-domobr. posada, oslobođeno Trgovište
11.	10.IX 44.	Vrhovec-repinec	33. divizija, 7. banijska div.	likvidirane ustaško-domobranske posade, oslobođen Vrhovec—Repinec; srušena pruga Zagreb—Križevci na 120 mjesta
12.	11.IX 44.	Čakovec-Kotoriba	3. diverz. bataljon...	zapaljena 2 njemačka transportna vlaka
13.	12.IX 44.	Zabok	Zap. grupa NOP odred	likvidirana domobranksa satnija

Red. br.	Datum	Mjesto bitke	Jedinica	Rezultati
14.	22.IX 44.	Kutina-Popova- ča	Moslav. NOP odred	odbio napad 1. brdske domobranske brigade
15.	24.IX 44.	Zagreb-Zidani Most	3. diverz. bataljon	zapaljen njemački transportni vlak i srušena pruga na više mjesta
16.	28.IX 44.	rejon Trgovište	3. diverz. bataljon	uništen jedan teretni vlak
17.	28.IX 43.	rejon Božjako- vina	3. diver. bat.	srušen jedan trans- portni vlak
18.	30.X 44.	rejon Zabok	3. diver. bat.	srušen jedan teretni vlak
19.	2.X 44.	rejon Krapina	3. diver. bat.	srušena pruga na 32 mjesta
20.	3.X 44.	Podsused-Za- prešić	3. diver. bat.	srušen brzi vlak; po- ginuo jedan njem. ge- neral i 26 oficira
21.	5-7.X 44.	Pitomača	32. divizija	likvidirano ustaško uporište, oslobođena Pitomača
22.	6.X 44.	Kloštar	33. divizija i 7. banijska div.	oslobođen Kloštar, likvidirana ustaško- domobranska posada
23.	7.X 44.	rejon Trgovište	3. diverzantski bataljon	razrušena pruga na 14 mjesta
24.	7.X 44.	Čakovec-Ormož	3. diverz. bat.	uništen brzi voz sa dve lokomotive
25.	10.X 44.	rejon Koprivni- ca	32. divizija	razbijena jedna usta- ška bojna
26.	10.X 44.	Bedevkovščina	Zagreb. NOP odr.	likvidirano domobr. uporište
27.	12.X 44.	Virje, Novigrad, Đurđevac	32. i 33. diviz.	likvidirani dijelovi 5 ustaške brigade i brze Paveličeve gard. brig.
28.	12.X 44.	s. Hlebine (rejon Koprivnica)	dijelovi X. korp. i 7. banijske div.	razbijena glavčina 5 ust. brig., zaplij. 4 tankete, 10 kamiona, 100 motocikala i 20 mitraljeza
29.	13.X 44.	Koprivnica	VI i X korpus i 7. banijske diviz.	neuspjao napad; našli gubici: oko 400 mrtvih, preko 600 ranj.

KRONOLOŠKI PREGLED
FORMIRANJA OPERATIVNIH JEDINICA SZH OD 8. X 1942.
DO 20. XI 1944. GOD.

Prilog 2.

Red. br.	Naziv jedinice, sastav i brojno stanje pri formiranju	Datum i mjesto formiranja	Ime i prezime komandanta i politkomesara pri formiranju
1.	MOSLAVAČKI NOP ODRED — 2 bataljona — 280 boraca	8. X 1942. god. Moslavačka gora	Marijan CVETKOVIĆ Franjo KNEBL
2.	KALNIČKI NOP ODRED — 190 boraca	10. X 1942. god. s. Bijela (Darugar)	Mate JERKOVIĆ Josip HORVAT
3.	BRIGADA »BRAČA RADIĆ« — 3 bataljona — 750 boraca	4. IX 43. god. Duga Rijeka (Kalnik)	Izidor ŠTOK Ivo ROBIĆ
4.	ZAGREBAČKI NOP ODRED — 2 bataljona — 270 boraca	13. IX 42. god. Zagrebačka gora	Stevan DOŠEN Milan KUREN
5.	3 DIVERZANTSKI BATALJON — 90 boraca	20. IX 43. god. Moslavina	Mirko PALČIĆ Drago SOKLER
6.	DRUGA MOSLAVAČKA BRIGADA II OP. ZONE — 3 bat. — 700 bor.	21. IX 43. god. Garić (Moslavačka gora)	Nikola KLIČKOVIĆ Josip HORVAT
7.	BJELOVARSKI NOP ODRED — 2 bataljona — 280 boraca	25. IX 43. god. rejon Bjelovar	Miloš MANOJLOVIĆ ?
8.	ZAGORSKI NOP ODRED — 2 bataljona — 200 boraca	18. X 43. god. Zlatar	U nar. br. 36 št. II op. zone od 18. X 43. nisu određeni rukovodioci.
9.	BRIGADA »MATIJA GUBEC« — 4 bataljona — 650 boraca	12. XII 43. god. s. Lipovčani (Čazma)	Milan MANOJLOVIĆ Ahmet DELIBEGOVIĆ
10.	32. DIVIZIJA — 2 brigade — 1700 boraca	15. XII 43. god. s. Mali Poganac (Kalnik)	Izidor ŠTOK Ivan ROBIĆ
11.	1. MOSLAVAČKA BRIGADA — 4 bataljona — 880 boraca	19. I 44. god. Čazma	Dušan ČORKOVIĆ ?

Red. br.	Naziv jedinice, sastav i brojno stanje pri formiranju	Datum i mjesto formiranja	Ime i prezime komandanta i politkomesara pri formiranju
12.	2. MOSLAVAČKA BRIGADA — 3 bataljona — 670 boraca	19. I 44. god. rejon Koprivnica	? ?
13.	33. DIVIZIJA — 2 brigade — 1780 boraca	23. I 44. god. rejon Koprivnica	Dušan ČORKOVIĆ Vlado MUTAK
14.	X ZAGREBAČKI KORPUS — 2 divizije, 6 NOP odreda — 6000 boraca	24. I 44. god. rejon Koprivnica	Vlado MATETIĆ Ivan ŠIBL
15.	POSAVSKI NOP ODRED — oko 100 boraca	28. II 44. god. Dugo Selo	? ?
16.	ZAGORSKA BRIGADA — 3 bataljona — 500 boraca	10. V 44. god. s. Selnice (Hrv. Zagorje)	? ?
17.	BRIGADA »NIKOLA DEMONJA« — 3 bataljona — 1100 boraca	25. IX 44. god. s. Popovac (Moslavina)	? ?
18.	BRIGADA »PAVLEK MIŠKINA« — 3 bataljona — 900 boraca	19. XI 44. god. Đurđevac (Podravina)	? ?

GRAFIČKI PRIKAZ
SADEJSTVA OPERATIVNIH JEDINICA SLAVONIJE I SZH OD
10. X 1942. DO 10. V 1945. GOD.

Prilog 3.

Redni broj	Naziv jedinice upućene na susjednu teritoriju radi sadejstva	Međuzonski pokreti jedinica	
		Iz Slavonije (III op. zona, VI Slavonski korpus) ● ————— ●	Iz sjeverozapadne Hrvatske (II op. zona, X zagrebački korpus) ————— ●
1.	KALNIČKI NOP ODRED	10.X 1942. g. ● —————	
2.	TRI BATALJONA SZH		← ————— ● 25.XII 1942. g.
3.	JEDAN BATALJON I JEDNA MITRALJESKA ČETA SZH		← ————— ● 15.III 1943. g.
4.	12. SLAVONSKA DIVIZIJA VI SL. KORPUSA (I)	12.II 1944. g. ● —————	→ 24.II 1942. g.
5.	12. DIVIZIJA VI SLAV. KORPUSA (II)	27.VI 1943. g. ● —————	→ 26.VII 1942. g.
6.	28. DIVIZIJA VI SL. KORPUSA (I)	10.IX 1943. g. ● —————	→ 22.XIII 1944.
7.	28. DIVIZIJA VI SL. KORPUSA (II)	10.VI 1944. g. ● —————	→ 10.VII 1944. g.
8.	X KORPUS (33. DIVIZIJA) (Darugar. kotlina)	28.VIII 1943. g. ← ————— ●	2.VIII 1944. g
9.	VI KORPUS, X KORPUS — 7. BANIJSKA DIVIZIJA (međukorpusno takmičenje)	6.IX 1944. g. ● —→ 16. X 1944 —●	6.IX 1944. g. ←●
10.	VI KORPUS — X KORPUS (virovitički mostobran)	20.XII 1944. g. ● —→ 9.II 1945 ←●	10.XII 1944. g
11.	VI KORPUS — X KORPUS (završne operacije)	27.IX 1944. g. ● ————— ●	→ 9.V 1945. g.

General-pukovnik
Franc POGLAJN

DEJSTVA 7. KORPUSA U ZAVRŠNIM OPERACIJAMA

U aprilskim danima 1945. godine bilo je već jasno da se završno razdoblje borbi u Sloveniji brzo približava konačnom raspletu, iako nismo gajili iluzije da će put do tog tako željenog kraja biti lak i bez teškoća. Slovenija je, zbog svog geografskog položaja, postala neposredno zaleđe glavnih bojišta u Evropi i »vrata« za povlačenje nemačkih okupatorskih jedinica i kvislinga svih boja sa Balkana i Italije.

Zbog toga okupator je, zajedno sa kvislinškim jedinicama, po svaku cenu pokušao da očisti zaleđe u Sloveniji, uništi jedinice NOV, ili ih barem što dalje potisne od glavnih saobraćajnica, u šume i planinske predele. Plan okupatora je bio da na tom bojnom području slomi odbranu 7. korpusa, probije se preko slobodne teritorije i spoji sa nemačkim i kvislinškim jedinicama koje je gonila 4. armija. Na tom delu Slovenije, preko oslobođene teritorije do Kupe i Rijeke, bio je »bezbednosni pojas Rajha«, koji je trebalo što duže održati.

Sedmi korpus, u čijem sastavu su bile: 15. divizija, 18. divizija, italijanska divizija *Fontanot*, artiljerijska brigada i štapske jedinice — u završnim borbama je delovao u neprijateljskoj pozadini i svojim dejstvom znatno doprinosa brzom prodoru 4. armije prema Trstu.

Završne operacije su pokazale od kolikog je značaja i kakva je prednost oslobođene teritorije u Beloj krajini koju je držao 7. korpus. On je obezbeđivao veoma osetljivi desni bok 4. armije, jer je ova nezadrživo i brzo napredovala prema Trstu; neke jedinice 4. armije su, preko slobodne teritorije, u Beloj krajini i Gorskom kotaru, koju je kontrolisao 11. korpus, brzo prodrle u dubinu 80 do 100 km u pravcu prema Trstu. Na tom putu su zaobišle neka nemačka uporišta i iznenada se pojavile pred Trstom. Pri tome moram posebno naglasiti ulogu i doprinos 9. korpusa, koji je, pod komandom Jože Borštnara, dejstvovao duboko u pozadini i koji je, sa ofanzivom na Trst, Goricu i Tržič, značajno doprineo daljem napredovanju 4. armije ka Trstu. Veliki doprinos dali su takođe i radnički bataljoni koji su otpočeli oružani otpor u samom Trstu. Po mojoj oceni, sve ove aktivnosti u pozadini protivnika bile su od izvanrednog značaja za uspeh »operacije Trst«.

Bela krajina je bila ishodište i oslonac za ofanzivne operacije: tu su bila skladišta, aerodrom na koji su nam saveznici dopremali pomoć, tu su se nalazile bolnice i ostale pozadinske ustanove. Sa slobodne teritorije evakuirali smo ranjenike i decu, itd. U tome je, pre svega, *vojni značaj* slobodne teritorije.

Međutim, slobodna teritorija je takođe imala izvanredan *politički značaj*. Tu su bili organi naše nove revolucionarne vlasti, politička rukovodstva — CK KP Slovenije, Izvršni odbor osvobodilne fronte, vojnoteritorijalne komande i druge ustanove i institucije.

Sredinom aprila 1945. sastao sam se sa generalom Dušanom Kvederom Tomažem, komandantom Glavnog štaba NOV i PO Slovenije, koji mi je pokazao brzojav vrhovnog komandanta druga Tita, u kojem je, između ostalog, bilo rečeno da »treba po svaku cenu držati mostobran ka Kupi«. Bilo mi je sasvim jasno da se taj zadatak nije mogao izvršiti bez angažovanja snaga 7. korpusa. Zbog toga je naš osnovni zadatak i bio pre svega da sačuvamo slobodnu teritoriju. Upravo preko tog mostobrana, odnosno slobodne teritorije, bio je i izvršen manevar snaga 4. armije, čije je dejstvo bilo usmereno prema Trstu.

Želeo bih da naglasim da je tršćanska operacija 4. armije bila veoma dobro smišljena i planirana vojna operacija, u kojoj je 7. korpus, sa drugim jedinicama na teritoriji Slovenije, dao svoj doprinos. U operativno-strategijskom smislu bila je, po mom mišljenju, izvanredno izvedena. Vremenski je takođe uspela jer je komanda armije u celini iskoristila slobodnu teritoriju i jedinice u pozadini neprijateljevih snaga. Tršćanska operacija je značajan primer i korisno

iskustvo uspešno koordinirane operacije u kojoj su sadejstvovala jedinice što su dejstvovala sa fronta sa našim snagama u pozadini neprijatelja.

U višemesečnim borbama smo uspeli da odbranimo Belu kraljinu i da neprijatelja sasvim iscrpimo. U bitkama u dolini Krke vojnički smo potukli Rupnikovu belu gardu, tako da je njena borbena sposobnost, posebno jurišnih bataljona, bila veoma smanjena, što se, uostalom, pokazalo i u završnim borbama.

Poslednjih dana aprila 7. korpus je dobio novi zadatak. Trebalo se sa sadašnjih položaja prebaciti u severnu Sloveniju, radi pružanja pomoći tamošnjim jedinicama u stvaranju unutrašnjeg obruča, odnosno zatvaranja »vrata«, i sprečiti povlačenje neprijateljskih jedinica u Austriju. Prema planu, koji je izrađen za svega nekoliko časova, 7. korpus je trebalo da se prebaci preko Litije u šira područja Kamnika. Plan je morao odobriti još i Vrhovni štab. Međutim, događaji na bojištima su se tako brzo odvijali, da se od tog plana moralo odustati. Moralo se raditi brže i efikasnije. Komanda korpusa je stalno izražavala zabrinutost, pa i strepnju da neprijatelj ne otkrije i naše namere i planove i na taj način oteža naš manevar. To se, međutim, nije desilo. Pokretom smo iznenadili neprijatelja.

Sedmi korpus je uspešno zauzeo nove položaje. Od 30. aprila do 5. maja 1945. bile su završene sve pripreme za zadnju veliku operaciju — oslobođenje Ljubljane.

Oslobođenje Ljubljane je bila kombinovana akcija 29. hercegovačke divizije (kojom je komandovao Vlado Šegrt) i 7. korpusa. U trouglu Ljubljana — Novo Mesto — Postojna bilo je više od 17.000 neprijateljskih dobro naoružanih vojnika sa snažnom artiljerijom i srednjim tenkovima. Borbe za oslobođenje glavnog grada Slovenije praktično su otpočele borbama za oslobođenje Postojne i Kočevja. Jedinice 7. korpusa su gonile neprijatelja od Kočevja do Ljubljane, a 29. hercegovačka divizija od Postojne u pravcu Ljubljane. Kočevje smo oslobodili 4. maja 1945. god., a već 7. maja jedinice 7. korpusa su bile u Grosuplju.

Napredovanjem 7. korpusa i 29. divizije do linije Grosuplje — Vnanje Gorice — Log otpočeo je napad na poslednju neprijateljsku odbrambenu liniju ispred Ljubljane. Neprijateljski položaji su bili dobro pripremljeni sa postavljenim bunkerima, minskim poljima i bodljikavom žicom. Borci 7. korpusa su dnevno prelazili po 20 i više kilometara. To je bilo izuzetno naporno. Jedinice su svaki dan napredovale toliko koliko su mogle fizički da izdrže i da prepešače, a pri tome da se stalno bore. Moral među borcima je bio izvanredno visok. Neprijatelj se povlačio u vozilima i to veoma brzo, te nam

upravo zbog toga neka opkoljavanja nisu uspela. Ceste su bile zatrpane vojnim vozilima i beguncima. Belogardijska propaganda je neke ljude, pre svega iz Suhe krajine, tako zavela da su se plašili naših jedinica. Ti ljudi su bili zbunjeni i uopšte nisu znali kuda da krenu. Zaustavljali smo ih i, objašnjavali im besmislenost njihovih postupaka. Mnogi su nam se zahvaljivali na postupku, a neki su i plakali kada su spoznali koliko su zavedeni.

Od ceste Grosuplje — Šmarje naše jedinice su napredovale prema Orlamu gde je neprijatelj već imao dobro utvrđenu odbranu, tako da je došlo do oštre borbe. Bunkere smo zauzimali na juriš. Po zauzimanju Grosuplja, 7. korpus je napao i razbio jaku nemačku kolonu koja se povlačila. Deo ove kolone je cestama pobegao ka Savi, gde su je dočekale i razoružale druge naše jedinice.

Kada iznosimo vojne uspehe, ne smemo zaboraviti ni na političke uslove u kojima su se odvijale operacije. Zbog toga bih želeo da ukažem i na planove, akcije slovenačke reakcije i u tom periodu. Naime, nama je bilo jasno da okupatorske jedinice i kvislinzi ne pružaju tako uporan otpor bez krupnih razloga. Radilo se o ostvarivanju planova reakcionarnih snaga, o pokušaju da se zadrži prodor oslobodilačkih snaga u Sloveniju i tako omogućiti posredovanje desničarskih krugova sa Zapada. Da bismo sprečili sve te planove i zakulisne manevre potučenog neprijatelja, žurili smo da što pre oslobodimo Ljubljanu i celu Sloveniju.

Oko Ljubljane su se razbuktale oštre borbe i trajale su tri dana. Neprijateljsku odbranu mi bismo probili znatno ranije da se istovremeno nismo morali boriti i sa nemačkim kolonama koje su se probijale preko Dolenjske prema Austriji. Naše jedinice su prodrle u Ljubljanu preko Orle, Golovca, Bizovika, Ljubljanskog grada. U Ljubljanu su sa druge strane prodrle jedinice 29. hercegovačke divizije koje su nastupale iz pravca Postojne. Neprijateljjev otpor smo slomili 9. maja 1945. godine u noći, a on se povukao iz centra grada u pravcu Kamnik — Kranj.

U borbama za Ljubljanu neprijatelj je imao teške gubitke, a dosta velike gubitke imale su i naše jedinice. Tih dana je moral boraca bio na izvanredno visokom nivou i zato nije bilo prepreka koje ne bi mogli savladati na putu do konačnog oslobođenja Ljubljane.

Posle oslobođenja Ljubljane jedinice 15. divizije prodrle su prema Kamniku i Savinjskoj dolini i zatvorile sve ceste koje vode iz Štajerske ka Gorenjskoj. Tu su se spojile sa jedinicama 4. operativne zone i sa divizijama 1. armije i zajednički razoružale preko 30.000 neprijateljskih vojnika, uglavnom Nemaca i ustaša.

Sa oslobođenjem Ljubljane i Slovenije došao je kraj borbenog puta 7. korpusa, koji je imao izvanredno važno i značajno mesto u završnim operacijama. To što smo u dolini Krke vojnički potukli belu gardu imalo je dalekosežan značaj u završnim operacijama. Neprijatelja smo sprečili da preko slovenačke teritorije sprovede svoj odbrambeni plan, a u tršćanskoj operaciji 7. korpus je najpre olakšao prodor 4. armiji, a zatim uspešno štitio njen bok, kako bi mogla brzo da napreduje i tako dobije u vremenu i uspešno završi operaciju.

Upozorio bih još i na to da je 7. korpus više meseci bio vezan za određenu teritoriju pa nije imao mogućnosti za manevrisanje, što bi inače mogao, da nije imao zadatak da sačuva slobodnu teritoriju. To je tražilo velike napore jedinica i boraca. Morali smo se ukopavati, čekati na položajima, a neprijatelj je birao mesta za napade što je obilato koristio.

Jedinice 7. korpusa su u celokupnoj strategiji oslobođenja Slovenije dale značajan doprinos. Zadatak je bio tako uspešno izvršen da su izbegnuti novi zapleti i nove žrtve.

Na uspeh naših jedinica u NOR-u uticao je veći broj faktora. Međutim, ako bih izdvojio najvažnije, onda je to moral naroda i Narodnooslobodilačke vojske. Kako bi drugačije bilo moguće protumačiti brojne pobede naših jedinica, pa i 7. korpusa, u izuzetno teškim okolnostima i u izrazitoj materijalnoj i tehničkoj inferiornosti u odnosu na neprijatelja. Pored visoke svesti boraca spomenuo bih takođe i višegodišnja iskustva partizanskog ratovanja i vanredno dragocenu podršku naroda.

Završne operacije za oslobođenje Slovenije bile su zajednička briga i zadatak svih jugoslovenskih naroda i narodnosti. Sedmi korpus je zajedno sa svim drugim slovenačkim partizanskim jedinicama vodio oštre beskompromisne borbe u neprijateljskoj pozadini. Naše jedinice u pozadini neprijatelja bile su prednji odredi operativnih armija koje su frontalno nadirale. Saradnja tih armija sa jedinicama u pozadini neprijatelja u kombinovanim operacijama davala nam je veliku stratezijsku prednost nad neprijateljem i doprinela da što pre izvojujemo konačnu pobedu.

Nakon 9. maja kada je Hitlerova Nemačka kapitulirala a Evropa već bila u miru, naši borci su se još do 15. maja morali boriti sa jakim snagama nemačkih okupatora i domaćih izdajnika svih boja; tek tada su se utišale partizanske puške i na jugoslovenskom tlu. Tog dana se završio i borbeni put 7. korpusa. Nikada neću zaboraviti kako su nam srdačan i oduševljen doček priredili stanovnici oslobođene Ljubljane. To su bili nezaboravni majski dani u slobodi

General-major u penziji
Milan LAH

GLAVNI ŠTAB NOV I PO SLOVENIJE U ZAVRŠNIM OPERACIJAMA

Krajem 1944. godine potpuno su bili oslobođeni Makedonija, Srbija, Crna Gora i Vojvodina, a takođe i veći deo Bosne i Hercegovine i Dalmacije. U Hrvatskoj i Sloveniji postojale su veće ili manje oslobođene teritorije na koje je neprijatelj stalno vršio pritisak, većim ili manjim ofanzivnim poduhvatima. Sasvim razumljivo — ova oslobođena područja su bila iza neprijateljevog fronta i zato su, u odnosu na njegovu stabilnost, bila veoma osetljiva.

Boris Kidrič Peter, koji je tada bio na dužnosti komesara Glavnog štaba NOV i PO Slovenije je, na njemu svojstven način, intenzivno pratio i analizirao vojnu situaciju na velikim evropskim frontovima, posebno vojnu situaciju u Jugoslaviji i, razume se, u Sloveniji. Računao je na to da će rat do potpunog sloma fašizma još potrajati, gotovo pola godine, da će se neprijatelj svom snagom do zadnjeg trenutka boriti i da će teritorije — pre svega u Jugoslaviji — u pozadini neprijateljskog fronta zbog aktivnosti partizanskih jedinica, biti izložene stalnim neprijateljskim pritiscima i napadima. S takvim osnovnim konceptom gledanja na tok događaja u najbližoj budućnosti formulisao je zadatke naših snaga u Sloveniji. One su trebalo da vezuju što jače neprijateljske snage i to ofanzivnim akcijama, budući da je samo na taj način bilo moguće najefikasnije po-

moći naše snage na frontu — pre svih onima u Sremu — kada naše snage budu prešle u ofanzivu.

Uporedo sa tim, drug Kidrič je stalno izražavao brigu za stanje koje će nastati odmah posle rata, kada će biti potrebno za kratko vreme na celom slovenačkom području uspostaviti narodnu vlast i vojnoteritorijalne komande i ustanove. Njegova razmišljanja i sažete jasne analize razvoja događaja u najbližoj budućnosti bili su od vanrednog značaja za dalji rad Glavnog štaba NOV i PO Slovenije.

Upravo tih dana, sa načelnicima odeljenja štaba, održao je sastanak novi komandant Glavnog štaba Dušan Kveder. Upoznao ih je sa opštom vojnom situacijom i nakon analize ukazao na predstojeće zadatke. To su, u stvari, bile jasne smernice za dalje delovanje, na osnovu čega je utvrđen program budućeg rada. Od tada se Glavni štab bavio konkretnim pripremama za dane oslobođenja koji nailaze.

Glavni štab NOV i PO Slovenije nalazio se nekoliko kilometara od Črnomelja, idući cestom koja vodi za Semič. Na tom mestu su bili operativno, obaveštajno i šifrantsko odeljenje, zatim odeljenje za veze i još neka; ostala odeljenja, kao organizacijsko, intendantsko, sudsko i druga, bila su raspoređena u kućama po pojedinim selima na prostoru od Črnomelja do Semiča. Različite ustanove, vojne i civilne bile su razmeštene na celom području Bele krajine, koja je izgledala kao kakva »državica«.

Pripreme za oslobođenje Slovenije bile su posebno intenzivne na početku 1945. godine — pošto je bilo sasvim jasno da će ta godina doneti kraj rata.

Vojne pripreme su se zasnivale, pre svega, na pripremama vojnoteritorijalnih komandi i vojnoteritorijalnih jedinica za potrebe održavanja vojne mobilnosti i spremnosti na celom slovenačkom području. Već tada je bilo jasno da će se veće slovenačke partizanske jedinice — brigade, divizije i korpusi — uključiti u operacije najvećih jugoslovenskih operativnih jedinica, koje budu prodirale od juga i istoka prema zapadu. Međutim, nije u tom trenutku bilo sve jasno o nadležnostima tih jedinica u odnosu na Glavni štab NOV i PO Slovenije.

Na organizacijskom planu pripreme su se zasnivale na činjenici da su partizanske snage pokrivale znatna oslobođena slovenačka područja, a već se trebalo pripremati za pokrivanje cele Slovenije. To je nametalo potrebu da se u svakom većem mestu predvidi rukovodstvo — komanda mesta, koja bi svojim sastavom i jedinicama bila sposobna da rešava probleme discipline, bezbednosti, kontrole određene prostorije, snabdevanja, zdravstvene situacije, prikupljanja

vojnog plena — oružja i drugih vojnih materijalnih sredstava — prikupljanja vojnih zarobljenika i organizovanja potrebnih logora za smeštaj zarobljenika, itd. Na tom planu trebalo je pripremiti organizaciju za takvu aktivnost i sačiniti program rada, posebno za veće gradove, kao, na primer, za Ljubljano, Maribor, Celje i dr. Posebno je bilo važno izraditi takav program za Trst, gde je trebalo, možda, u najtežim okolnostima uspostaviti vojnoteritorijalnu vlast. Posebno je bio osetljiv rad na razgraničavanju određenih zadataka između komandi gradova i komandi operativnih jedinica (bataljona, brigada, itd.) koje će se zadržavati u gradovima zajedno sa teritorijalnim komandama.

I na intendantsko-ekonomskom području pripreme su bile intenzivne. Bilo je potrebno postaviti takvu organizaciju i programiranje zadataka da preuzimanje namirnica i potrepština od organa narodne vlasti — barem u prvim časovima posle oslobođenja, može teći pravilno i stalno.

Zdravstvena organizacija je takođe zahtevala opsežne pripreme. Opravdano se moglo očekivati da će neprijatelj davati otpor svim svojim snagama do zadnjeg časa. Zato se u završnim borbama pri kraju rata mogao očekivati veći broj ranjenika. Očekivale su se takođe, promene radnih uslova u bolnicama. Računalo se i na to da će konspirativnost, teška pristupačnost i slične okolnosti, značajne za partizanske bolnice, sasvim otpasti. Na raspolaganju će biti postojeće bolnice na celom slovenačkom području. To je, dakako, pomagalo u rešavanju nekih problema, ali izvršiti celu organizaciju rada sanitetske službe u ovim za nas novim okolnostima nije bilo lako. Trebalo je organizovati snabdevanje lekovima, rešiti složena kadrovska pitanja, naći način evakuacije starih partizanskih bolnica i sl. — Te teške probleme trebalo je realizovati već u prvim danima slobode, jer se oni nisu mogli ni smeli odlagati.

Rasulo, kapitulacija vojske predstavlja sliku posebne vrste. U vanredno kratkom vremenu stabilna vojna organizacija prestaje delovati i raspada se, a od nje ostaje još samo gomila ljudi i ogromne količine vojnog materijala — od pušaka do topova i tenkova, kamiona i sl. Tada se opravdano cenilo da će verovatno područje na kojem se može očekivati raspad nemačke jugoistočne balkanske grupe armija, upravo biti slovenačka teritorija. Za ovakav slučaj bile su potrebne posebne pripreme. Trebalo je pripremiti takvu organizaciju koja će biti sposobna da primi u logore vojne zarobljenike, a u sabirališta vojnog materijala da prikupi napušteno naoružanje i opremu.

Za odvijanje normalnog života na oslobođenoj teritoriji trebalo je brzo uspostaviti normalan železnički promet, poštansku službu i dr. Postojeće organizacije su bile stručno sposobne, ali je u njima bilo — posebno na odgovornim mestima — ljudi koji su bili naklonjeni okupatoru, te im se nije moglo ukazati naše poverenje. To je još više usložavalo situaciju u organizaciji pripreme za kraj rata.

Ove i mnoštvo drugih aktivnosti na drugim područjima života i rada zahtevale su ogromne pripreme, jer je trebalo našem narodu upravo u prvim danima slobode pokazati da smo posle sloma neprijatelja sposobni da organizujemo nov život.

Iskustva iz ovih svestranih i različitih priprema slovenačke teritorije u završnim operacijama su vrlo dragocena i moraju naći svoje mesto i u realizaciji koncepcije opštenarodne odbrane.

•

Neprijatelj se do proboja sremskog fronta ponašao približno tako kao što smo očekivali. U Sloveniju su se počele povlačiti pored nemačkih i kvislinške jedinice iz svih krajeva zemlje. Položaj naših snaga i naroda svakim danom postajao je sve teži. Neprijateljski pritisak na jedinice 7. korpusa na Dolenjskem zahtevao je sve veće žrtve, a i prehrana je postala problem. Osveženje za jedinice 7. korpusa bio je dolazak 5. prekomorske brigade u aprilu, koja je brojala oko 2.000 dobro naoružanih i iskusnih vojnika. Sa tim borcima su popunjene već dosta razređene jedinice 7. korpusa, koje su na taj način postale sposobnije i spremnije za prelazak u poslednju ofanzivu.

Na područje Slovenskog primorja je razvoj događaja prinudio Nemce da, u saradnji sa svim mogućim jugoslovenskim kvislinškim formacijama, očiste teren uz Soču, zbog čega su u martu otpočeli sa jakom ofanzivom. Borbe sa tim snagama zahtevale su velike žrtve. Približno tako bilo je i u Štajerskoj.

U tim zadnjim mesecima rata saradnja sa Saveznicima postala je aktivnija. Od britanske vojne misije zahtevano je da njihovo vazduhoplovstvo sadejstvuje našim snagama u napadima ili u odbrambenim dejstvima i to na celom slovenačkom području. Pomoć u oružju i opremi, posebno u sanitetskom materijalu, bila je poboljšana. Pošto kapaciteti naših bolnica nisu zadovoljavali, stvorena je mogućnost da preko privremenih aerodroma u Beloj krajini evakuiamo u Italiju, a takođe i kopnom u Dalmaciju, veći broj ranjenika što je za nas predstavljalo veliku olakšicu i rasterećivanje.

U takvoj klimi tekao je rad u bezmalo svim odeljenjima Glavnog štaba sve do početka aprila 1945. Tada su se događaji počeli naglo odvijati. Na sremskom frontu snage 1. armije su prešle u ofanzivu i nakon kratkih teških borbi probile neprijateljski front i odmah otpočele nadirati prema Zagrebu. Isto tako, 3. armija je uspešno forsirala Dravu, a 2. armija je izvršavala ofanzivne zadatke od Tuzle i Sarajeva prema severu. Četvrta armija, slovenačkim jedinicama najbliža, nakon uspešnog nastupanja, oslobodila je Mostar, Senj, Knin, Gospić, Ogulin i druga mesta. Pred njom su stajali još mnogi zadaci. Morala je prodirati u pravcu Rijeke i Trsta, osloboditi Istru i zatim Trst sa širim područjem. Potrebno je naglasiti da su ova područja branile jake nemačke snage, pojačane snažnim kvislinškim jedinicama. Operativna saradnja 4. armije sa snagama 7. i 9. korpusa je zato bila od izuzetnog značaja. Da bi se operativna saradnja što neposrednije i konkretnije ostvarivala, Vrhovni štab NOV i POJ je izuzeo iz nadležnosti Glavnog štaba NOV i PO Slovenije najpre 7. a zatim i 9. korpus i potčinio ih komandi 4. armije.

To je nadasve bila pravilna odluka koja je obezbeđivala izvršavanje najtežeg i najsloženijeg zadatka u završnim borbama za oslobodjenje Trsta. Danas, kada razvijamo koncepciju opštenarodne odbrane čija osnova leži na iskustvima našeg narodnooslobodilačkog rata, moguće je bolje nego tada razumeti takvu odluku, a upravo takve odluke, možda, mogu biti najzanimljivije za koncipiranje naše sadašnje strategije i operatike.

Događaji su se kasnije razvijali velikom brzinom. Krajem aprila jedinice 4. armije su, uz velike žrtve i napore, oslobodile Rijeku sa okolinom. Manevar jedinica 4. korpusa u pravcu Prezid — Mašun imao je za cilj da okruži i uništi glavnu neprijateljsku grupaciju na širem prostoru Ilirske Bistrice i na taj način stvori mogućnost za najbrže zauzimanje Trsta. Jedinice 9. korpusa su prodirale u pravcu Gorice, Krasa i Trsta, a jedinice 7. korpusa u pravcu Ljubljane. Jedinice 4. operativne zone, sada već pod komandom 3. armije, oslobađale su Štajersku i Korušku. U toj situaciji je Glavni štab NOV i PO Slovenije u svojoj nadležnosti delimično imao teritorijalne jedinice (odrede i dr.), te vojnoteritorijalne ustanove. Glavni štab je u to vreme dobio zadatak da iz svog sastava formira komandu mesta Trst, što je učinjeno. Za komandanta je imenovan komandant Glavnog štaba NOV i PO Slovenije, general-major Dušan Kveder.

Takav zadatak je zahtevao da se Glavni štab podeli na dva dela, koji će, svaki za sebe, biti sposobni za štabski rad. Deo osoblja

Glavnog štaba NOV i PO Slovenije trebalo je da obrazuje komandu mesta Trst, a drugi deo štab najvišeg vojnoteritorijalnog rukovodstva na slovenačkom području — kasnije komandu 4. armijske oblasti u Ljubljani.

Pošto su se glavne operacije u to vreme razvijale na širem području Trsta i pošto je došlo do imenovanja prve slovenačke vlade u Ajdovščini, političko rukovodstvo Slovenije je odlučilo da ceo Glavni štab krene u pravcu Črnomelj — Vrbovsko — Skrad — — Delnice — Gerovo — Prezid — Mašun — područje Postojne, a odatle deo predviđen za Ljubljano preko Logatca i Vrhnike u Ljubljano. U istom pravcu i u isto vreme krenule su takođe i druge ustanove i organi narodne vlasti.

Poslednjih dana aprila pripremali smo se za pokret. Svima je bilo jasno da je to početak kraja rata. Pomisao na slobodu, koja se približavala, misao da ćemo u najkraćem vremenu sresti svoje, videla se na svakom licu. Ipak su odlazak iz lepe Bele krajine i rastanak od predobrog belokrajinskog čoveka, intimna nesigurnost koga ćemo još naći i sresti kod kuće, umanjivali to raspoloženje.

*

Nakon izrade planova Glavni štab je počeo pokret u naznačenom pravcu, uz kraće i duže zastanke u Ravnoj Gori i Skradu. Između ovih zastanaka stalno su praćeni događaji na ratištima i primani izveštaji. U toj situaciji takođe je bilo potrebno preduzimati određene mere. Kada se štab približavao Prezidu, vođene su veoma teške borbe u rejonu Ilirske Bistrice. Snažna neprijateljska grupa-cija je bila opkoljena i samo malo je preostajalo do potpunog uništenja te vojničke mase. Rijeka i Istra su bili oslobođeni.

U Trstu i na području Gorice odvijale su se borbe, a celo ostalo područje Slovenačkog primorja, koje je više od 20 godina bilo pod okupacijom fašizma, bilo je oslobođeno. Svi koji su dolazili na to oslobođeno slovenačko područje bili su ganuti, jer su konačno dočekali oslobođenje svih Slovenaca. Ganuti su bili dočekom naših boraca od strane primorskih ljudi, ganuti svim onim što se moglo videti i čuti. Na svakoj kući su se vijorile crvene, jugoslovenske i slovenačke zastave. Na svakih 100 do 200 metara na asfaltiranoj cesti mogle su se pročitati reči: »Ovde je Jugoslavija«. U ove tri reči mogla se videti duša primorskog naroda.

U takvoj atmosferi nezaboravnih ličnih doživljaja trebalo je misliti i na to da sa slobodom, sa slomom neprijatelja neće biti kraj

našoj borbi za bolji i pravedniji život, već da nas u slobodi čekaju novi zadaci, koje ćemo, doduše, izvršavati bez krvi, ali koji će takođe zahtevati ogroman trud.

*

Posle obrazovanja prve slovenačke vlade prvih dana maja u Ajdovščini, situacija se još brže razvijala. Štab, namenjen za Trst, sa svojim komandantom je već došao u grad i otpočeo je sa radom.

U Ljubljani su jedinice slovenačkog domobranstva još uporno davale otpor na južnim vanjskim položajima samog grada, pa su jedinice 7. korpusa morale da upotrebe i artiljeriju kako bi osvojile pojedine taktički značajne tačke ispred Ljubljane. Velike grupe neprijateljskih i kvislinških jedinica su se kretale prema severu ka Ljubelju i drugim prelazima za Korušku. Među njima su bili kolaboracionisti, kao i oni koje je neprijateljska propaganda povukla u bekstvo iako nisu bili ratni zločinci.

Ljubljana je bila oslobođena. Sve je bilo razdragano i srećno: građani Ljubljane koji su nakon četiri godine postali slobodni, kao i borci koji su prvi uspeali da dođu u slovenačku metropolu. Ljubljana je dočekala svoje borce tako kao što dolikuje gradu koji se i sam na svoj način borio protiv okupatora.

General-pukovnik u penziji
Božo LAZAREVIĆ

NAŠE RATNO VAZDUHOPLOVSTVO U ZAVRŠNIM OPERACIJAMA ZA OSLOBOĐENJE ZEMLJE

Za posrednu i neposrednu podršku dejstva 1, 2, 3. i 4. armiji u završnim operacijama za oslobođenje zemlje bile su određene ove naše vazduhoplovne snage: grupa vazduhoplovnih divizija za podršku 1, 2. i 3. armije i 1. i 2. eskadrila za podršku operacija 4. armije. Grupa vazduhoplovnih divizija imala je šest lovačkih i jurišnih pukova sa odgovarajućim pozadinskim jedinicama i ustanovama. Brojno stanje ispravnih aviona u grupi divizija bilo je od 200 do 230. Prva i druga eskadrila neprekidno su imale spremnih za dejstvo oko 32 aviona. Naše vazduhoplovne jedinice su, u periodu od 1. aprila do 15. maja, bazirale na aerodromima: Klenak, Bački Brestovac, Sombor, Mađarmečke, Kalinovac, Pleso, Vis, Zemunik i Škabrnja.

U završnim operacijama neprijateljske vazduhoplovne snage u Jugoslaviji su bile slabe i naša lovačka avijacija vrlo uspešno je sprečavala dejstvo pojedinih aviona i odeljenja, tako da su naše kopnene snage bile potpuno zaštićene od neprijateljskih dejstava iz vazduha.

U ofanzivnim operacijama za konačno oslobođenje zemlje naše kopnene snage su dobile sledeće zadatke:

— Četvrta armija da oslobodi Liku, Gorski kotar, Hrvatsko primorje, Istru, Dolenjsku, Gorenjsku, Slovenačko primorje i, zajedno

sa saveznicima, grad Trst; u operativnoj potčinjenosti armiji bili su 7, 9. i 11. korpus.

— Prva armija da, zajedno sa jedinicama 3. armije, izvrši proboj neprijateljskog fronta u Sremu i da što pre izbije na liniju Vukovar — Vinkovci; da sa jedinicama južne i bosutske operativne grupe forsira Savu u rejonu Brčko — Županja i da goni neprijatelja pravcem Vinkovci — Gradiška — Zagreb.

— Druga armija, posle izbijanja na reku Bosnu, da razvije operacije opštim pravcem Doboj — Banja Luka — Bosanski Novi — Karlovac.

— Treća armija da forsira Dravu kod Valpova i Dunav kod Dalja, a posle da preseče komunikaciju Osijek — Našice, zauzme Osijek i produži gonjenje neprijatelja pravcem Našice — Virovitica — Varaždin — Maribor.

Kako se vidi, 1, 2. i 3. armija su dejstvovala u taktičkom i operativnom sadejstvu. Njihova dejstva je potpomagala Grupa vazduhoplovnih divizija. Četvrta armija je u početku dejstvovala bez taktičke veze sa ostalim armijama i nju su potpomagale 1. i 2. eskadrila NOVJ.

Potrebno je nešto više reći o ulozi eskadrila u završnim operacijama, a potom o grupi vazduhoplovnih divizija. Jer, tako će se bolje sagledati uloga vazduhoplovstva i izbeći neke nejasnoće oko eskadrila, koje nisu bile u našoj potpunoj operativnoj nadležnosti, i Grupe vazduhoplovnih divizija koja je bila operativno potčinjena Generalštabu JA.

Kako je već rečeno, 4. armija je počela završne operacije 1. aprila 1945. U zapovesti o nastavljanju ofanzivnih operacija štab armije je dao i zadatke 1. i 2. eskadrili:

»1. Avijacija ... u pripremnoj fazi:

Izviđa komunikacije pred frontom Armije do linije Rijeka — Zagreb u cilju kontrole postojećih i prikupljanja novih podataka o životu i vrsti saobraćaja na istima. Naročitu pažnju obratiti na komunikaciju Zagreb — Karlovac — Ogulin — L. Jesenica. Izviđa za potrebe štaba i upotrebu bombarderske avijacije, a naročito na odsjeku Gospić i prostoru Široka Kula — Perušić.

Napada radi uništenja ili samo radi uznemirenja neprijateljska uporišta na prostoru Gospić — Ogulin, te utvrđene položaje na odsjeku Gospić i Perušić. Radi prikrivanja naših namjera uznemirava neprijatelja u pravcu Vrhovina.

Štiti patroliranjem na frontu razvoj i raspored naših trupa ...»

U periodu od 1. do 15. aprila 1945. jedinice 4. armije su oslobodile Liku, deo Gorskog kotara, ostrvo Pag i Rab, deo Hrvatskog primorja i izbile u širi rejon Rijeke.

Za to vreme 1. i 2. eskadrila, u sadejstvu sa jedinicama 4. armije, izviđale su, bombardovale, raketirale i mitraljirale sledeće ciljeve i objekte: delove nemačke 392. legionarske divizije i 11. ustaško-domobranske divizije u Josipdolu i Vrhovinama; 847. i 342. izviđački bataljon 392. divizije i delove 11. ustaške divizije u Babinom Potoku, Čudinom Klancu (kod Vrhovina) i Zalužnici, izviđale i raketirale područje Podgorskog kanala, ostrvo Krk, Rab, Pag i Cres; raketirale neprijateljsku artiljeriju kod Jablanca (Senj); izviđale i raketirale površinske plovne objekte u severnom Jadranu; raketirale neprijateljske brodove u zalivu Crikvenica, Kraljevica i Bakar; bombardovale neprijateljske automobilske kolone kod Ličkog Petrovog Sela i severno od Bihaća; otkrivale podvodne mine u severnom Jadranu, podržale 9. diviziju prilikom iskrcavanja na ostrvo Rab, otkrivale neprijateljske podmornice u rejonu ostrva Susak i raketirale motorne čamce u zalivu Cigale na malom Lošinj.

Eskadrile su u tom periodu potpomagale i operacije grupe korpusa za oslobodjenje Sarajeva; tukle objekte na komunikacijama Doboj — Brod i most na reci Savi kod Bosanske Gradiške.

Posle 15. aprila jedinice 4. armije nastavile su ofanzivne operacije sve do 9. maja 1945. Za to vreme oslobodile su Gorski kotar, Istru, zapadnu Sloveniju i, zajedno sa saveznicima, grad Trst. Goneći dalje neprijatelja izbile su na teritoriju Austrije.

Prva i Druga eskadrila, u periodu od 16. aprila do 9. maja, pomažući operacije 4. armije, izviđale su i napadale sledeće ciljeve i objekte:

— komunikacije Bakovac — Karlovac, Sveti Petar — Postojna — Cerknica — Čabar; podržavale jedinice 8. divizije u borbama za oslobodjenje Slunja i Cetingrada; otkrivale minska polja oko ostrva Raba, Cresa, Krka, Malog Lošinja; tukle komunikacije Gerovo — Rakke — Kočevje — Ljubljana; neposredno podržavale jedinice 34. divizije za oslobodjenje Generalskog Stola i u napadu na utvrđene položaje u Ambroževu; neposredno podržavale jedinice 20. divizije u napadu na Gerovo (Bela krajina); bombardovale artiljerijske vatrene položaje kod Rijeke, Sušaka i Opatije; izviđale i napadale na neprijateljske plovne objekte u Planinskom i Arsa kanalu, u Riječkom zalivu i oko Cresa; podržavale 20. diviziju u borbama za oslobodjenje Čabra (nedaleko od Gerova); podržavale dejstva 9. divizije i Kvarnerskog odreda prilikom iskrcavanja na ostrvo Lošinj i Cres;

izviđale i tukle neprijateljske plovne objekte u području Pule, Briona, Pirana, Umaga i Rijeke; napadale na komunikacije Rijeke — Trst — Sveti Petar — Rijeka; tukle neprijatelja u selima Sv. Matije, Luban i Saršoni; podržavale jedinice 9. divizije u iskrcavanju kod Bršćea, Mošćanice i planinama u Istri; bombardovale neprijatelja u selu Studena (kod Klane) i na poluostrvu Sv. Katarina; izviđale plovne objekte na prostoru Poreč — Piran.

Pored sadejstva sa jedinicama 4. armije, 1. i 2. eskadrila su izvršile nekoliko borbenih zadataka na komunikacijama Zagreb — Slavonski Brod i dve pratnje savezničkih transportnih aviona prilikom prenosa materijala do aerodroma Čemernica kod Topuskog i Idrije u Sloveniji.

Uzeto u celini, eskadrile su u periodu od 1. aprila do 9. maja, u sadejstvu sa 4. armijom, izvršile oko 380 borbenih letova. One su ispalile na neprijateljsku živu silu, njegove položaje, garnizone, kasarne, logore, komunikacije, plovne objekte i luke — oko 225 raketnih granata, 8.000 topovskih granata i oko 70.000 mitraljeskih zrna, i bacile 220 bombi od po 115 kg. Te skromne cifre izbačenih ubojnih sredstava na neprijatelja ipak govore o velikoj pomoći eskadrila 4. armiji u završnim operacijama.

Grupa vazduhoplovnih divizija imala je osnovni zadatak da vrši podršku jedinica 1, 2. i 3. armije. Zna se kakve su opšte zadatke armije imale. Zato će biti reči samo o ulozi grupe divizija i zadacima vazduhoplovne podrške armijama do 15. maja 1945. godine.

Prema direktivi Generalštaba JA od 9. aprila 1945. armije su, posle izvršenih svestranih priprema, pristupile izvršenju postavljenih zadataka.

Tu direktivu Generalštaba JA od 9. aprila dobio je i štab Grupe vazduhoplovnih divizija. Deo koji se odnosio na vazduhoplovstvo glasio je:

»Naredne operacije će potpomagati grupa pukova u Šapcu i grupa vazduhoplovnih pukova u Bačkoj. Treća armija će zadatke za avijaciju dostavljati preko vazduhoplovnog oficira za vezu koji je sada kod 3. armije, a 1. armija preko oficira za vezu koji je kod štaba istočnog sektora, a za južnu grupu preko naše radio-veze sa Šapcem.

U slučaju ma kakvih nesporazuma hitno tražiti sve preko Generalštaba.

U toku 11. ov. meseca, a naročito pred mrak, nužno je da avijacija što češće napada sve važnije punktove na mestima proboja pa čak i obične rovove. Stoga avijaciji postaviti na vreme zadatke. Obe armije da vrše izviđačku službu ka Slavoniji«.

Posle prijema direktive od Generalštaba, komande 1. i 3. armije su upoznale štab Grupe vazduhoplovnih divizija sa predstojećim operacijama. One su tražile da predstavnici vazduhoplovstva dođu u štabove armija radi dogovora i sastavljanja planova sadejstva. Posle dolaska oficira iz štaba Grupe vazduhoplovnih divizija, dogovora i sastavljanja planova sadejstva, komande 1. i 3. armije su izdale naređenje vazduhoplovstvu. U naređenju armije su precizirale zadatke vazduhoplovnim jedinicama za 12. april prema vremenu i ciljevima. Izvršeno je obeležavanje sopstvenih jedinica i linija fronta, dogovoreno održavanje veze sa avionima u vazduhu, određena ulazna i izlazna vrata i drugo.

Na osnovu direktive Generalštaba i planova sadejstva sa 1. i 3. armijom, štab Grupe vazduhoplovnih divizija je detaljno razradio i konkretizovao zadatke pukovima za 12. april. Određena su bila najmanje četiri izlaska u toku dana za svaki ispravan avion. Tako je 111. lovačkom puku dato da tuče Osijek, Donji Miholjac i Našice; 112. Tovarnik, s. Nijemci i Ilača; 113. Mohovo, Lovas, Sotin, itd. Ali, situacija se menjala i pukovi su na zahtev kopnenih jedinica menjali ciljeve i objekte napada.

Dvanaestog aprila u 4,45 časova, posle artiljerijske pripreme, jedinice 1. armije su izvršile juriš, probile sremski front i prešle u gonjenje neprijatelja prema zapadu. U toku 12. i 13. aprila uspeo im je da oslobode sva mesta do linije Vukovar — Vinkovci — Županja. Takođe su oslobođeni i gradovi Vukovar, Vinkovci i Županja.

Nakon forsiranja Drave, 3. armija je u toku 12, 13, 14. i 15. aprila očistila područje Osijeka, Našica, Donjeg Miholjca, a 15. aprila, obuhvatom Našica, razbila neprijateljske snage na desnom krilu njegovog prihvatnog položaja, pre nego što je neprijatelj uspeo da ga organizuje i posedne.

Jedinice Grupe vazduhoplovnih divizija, u tesnom sadejstvu sa 1. i 3. armijom, izvršile su prvi udar 12. aprila sa jurišnom avijacijom u 07,30, a lovačkom u 07,45 časova. One su toga dana izvršile 250 vrlo uspešnih borbenih letova. Bombama, raketama, topovskom i mitraljeskom vatrom — tučena je živa sila i tehnika neprijatelja u rejonima: Sotin, Mohovo, Lovas, Bizovac, Petrijevc, Ladi-mirovci, Marjanci, Vinogradci, Bošnjevci, Čakovci, Ilača, Ilinci, Osijek, Donji Miholjac, Našice, Vukovar, Vinkovci, Striživojna, Otok i Županja.

U toku 12. aprila štab Grupe vazduhoplovnih divizija dobio je nekoliko depeša od štabova armija u kojima se tražila intervencija avijacije. Tako je od štaba 1. armije primljena depeša u 9.25 sa zahtevom da avijacija tuče Oriolik, Negoslavce i Vukovar. Zahtev

je bio da se ciljevi tuku najmanje u trajanju 20 minuta. U 9,55 štab 1. armije je depešom tražio: »Naneti masovni udar na Ilaču, Šidske Banovce, Tovarnik i Sotin, gde ima neprijateljske artiljerije«. U 14.00 od štaba 2. armije primljena je depeša sledeće sadržine: »Porred javljenih ciljeva, 12. aprila 1945. treba tući komunikaciju desnom obalom Bosne, od Maglaja do ušća Paklenice (Đukanova mehana). Noćas, od 20 časova, desnom obalom Bosne od Maglaja do Doboja prolazi oko 300 neprijateljskih vozila i jaka kolona pešadije sa artiljerijom.« Narednih dana primane su slične depeše i zahtevi od štabova armija u kojima se tražila vatrena podrška. Zahtevi armija su izvršavani već prema mogućnostima avijacijskih jedinica.

Udare po neprijatelju jedinice Grupe vazduhoplovnih divizija su produžile i 13. aprila. Tog dana su izvršile 78 borbenih letova. Tučena je živa sila i tehnika neprijatelja u rejonima: Osijek, Đakovo, Našice, Vinkovci, Striživojna, Otok, Cerna, Županja. Istog dana vršeno je izviđanje iz vazduha u vremenu od 6,25 do 17,40 časova.

Posle napuštanja Vinkovaca i Našica, delimično razbijene snage nemačkog 34. armijskog korpusa, povlačeći se sa sremskog fronta prema zapadu, zadržale su se na liniji s. Viljevo — Feričanci — Gornjanci — Đakovo — Jaruge. Na toj liniji neprijatelj je imao nameru da 1. i 3. armiji spreči prodor kroz Slavoniju i time omogući izvlačenje 21. brdskog korpusa iz doline reke Bosne, a zatim, zajedno sa tim snagama, da stabilizuje front na liniji Virovitica — reka Ilova — reka Una.

U duhu direktive Generalštaba JA od 9. aprila, 1. armija je produžila napade na neprijatelja koji se grčevito branio na uzastopnim linijama. Ona se u toku 14, 15. i 16. aprila približila liniji Slavonska Požega — Pleternica — Slavonski Brod i oslobodila sva mesta u zoni nastupanja. U toku 16, 17, 18. i 19. aprila 3. armija je zauzela Voćin, Daruvar i približila se Virovitici.

Jurišne i lovačke vazduhoplovne jedinice su 14. aprila izvršile 40 borbenih letova. One su tukle živu silu i tehniku neprijatelja u rejonima: Striživojna, Đakovo, Našice, Slavonski Brod. Iz vazduha su izviđane komunikacije između Mikanovaca i Striživojne, između Striživojne i Našica i drum Našice — Slavonska Požega — Slavonski Brod.

Petnaestog i 16. aprila borbeni avioni su izvršili 144 leta. Oni su vršili neposrednu podršku borbenih dejstava suvezemnih snaga. Tih dana tučeni su ciljevi u rejonima: Našice, Čačanci, Slavonska Požega, Đakovo, Striživojna, Slavonski Brod, Podravska Slatina, Vi-

rovitica, Adrijevci. U toku ta dva dana, od zore do mraka, vršeno je izviđanje neprijateljskih položaja i rasporeda, a i komunikacija i izvora snabdevanja.

Dvadeset prvog aprila završene su borbe koje su vođene osam dana na prostoru između Đakova, Slavonske Požege, Slavenskog Broda i reke Save. Nemački 34. armijski korpus je uspeo da izvrši zadatak koji mu je bio postavljen — da zadrži 1. armiju nedelju dana i omogućiti prebacivanje njihovog 21. brdskog korpusa na levu obalu Save. Za to vreme jedinice 3. armije su nastavile gonjenje neprijatelja kroz Podravinu.

I pored velike udaljenosti aerodroma od linije fronta, Grupa vazduhoplovnih divizija je nastavila 17, 18, 19. i 20. aprila da potpomaže operacije 1. i 3. armije. Tako je 17. aprila izvršeno 27 borbenih letova, u toku 18. aprila 22, a u toku 19. aprila 37 borbenih letova. Za to vreme tučeni su ciljevi i objekti koji su najviše sprečavali uspešne operacije 1. i 3. armije. Neprijatelj je tučen u rejonima: Moslavina, Suho Polje, Slavonska Požega, Adrijevci, Nova Gradiška, Čaćinci, Virovitica, Garčin, Batrina. Neprekidno je vršeno i vazdušno izviđanje taktičke i operativne dubine neprijatelja.

Dvadeset prvog aprila izvršeno je 30 borbenih letova samo sa lovačkim avionima. Mitraljirana je živa sila i tehnika neprijatelja u rejonima: Suhopolje, Virovitica, Nova Gradiška i Oriovac.

Posle 21. aprila nastao je zastoj u borbenoj aktivnosti vazduhoplovstva. Od 21. aprila do 3. maja jedinice Grupe vazduhoplovnih divizija nisu izvršavale borbene zadatke. Dragocena pomoć 1. i 3. armiji bila je sprečena nedostatkom goriva i udaljenošću aerodroma od linije fronta. Sva nastojanja za brži dotur goriva i prebaziranje jedinica bila su bezuspešna. Tek posle pristizanja goriva i prebaziranja 422. jurišnog i 112. lovačkog puka na aerodrom Mađarmečke (blizu Pečuja) 4. maja, vazduhoplovne jedinice su ponovo bile u mogućnosti da nastave izvršenje borbenih zadataka.

Nezavisno od pomoći vazduhoplovstva, 1. i 3. armija su, u periodu od 21. aprila do 3. maja, nastavile uspešne operacije i stigle na liniju: reka Drava — Bilogora — Ilova. U daljem nastupanju 3. armija je 4. maja zauzela Bjelovar i naterala neprijatelja da se povuče na liniju: Ludbreg, Varaždinske Toplice, a 1. armija se širokim frontom približavala ka Zagrebu.

Vazduhoplovne jedinice su 4. maja vršile samo izviđačke zadatke. Petog maja izvršeno je 39 borbenih letova. Tučena je neprijateljska živa sila i tehnika u rejonima Križevci, Sunja, Vrbovac,

Dugo Selo, Ivanić-Grad. Intenzivno je vršeno izviđanje iz vazduha do linije Varaždin — Karlovac.

U vremenu od 6. do 15. maja jedinice 1. i 3. armije su zajedno sa ostalim jedinicama JA, oslobodile celu zemlju. Jedinice Grupe vazduhoplovnih divizija su sa aerodroma Mađarmerke stalno potpomagale kopnene snage. Tako su 6. maja izvršile 70 borbenih letova, 7. maja 50, a 8. maja 31 borbeni let. Već prema napredovanju suvozemnih snaga, određivani su ciljevi i objekti napada vazduhoplovstva. Tako su u toku ta tri dana tučeni ciljevi i objekti u rejonima: Dugo Selo, Zagreb, Varaždin, Sveti Petar, Čvrstec, Orehovac, Sisak, Samobor, Karlovac, Jastrebarsko, Lekenik, Klinac, Vratno, Komin. U najtešnjem sadejstvu podržavane su kopnene jedinice prilikom borbi za oslobođenje Ivanić-Grada, Križa, Vratna, Komina, Sesvete i Zagreba.

Uz velike poteškoće 8. maja prebazirani su iz Bačke 423. jurišni i 113. lovački puk na aerodrom Kalinovac (blizu Đurđevca). Ti pukovi su već 12. maja sa tog prebazirani na aerodrom Pleso.

Posle 8. maja borbena aktivnost Grupe vazduhoplovnih divizija svela se na izviđanje lovcima. To su diktirali posebni uslovi. Na teritoriji istočne Slovenije nastao je metež. Nemci, četnici i ustaše odstupali su sa ciljem da se što pre domognu austrijske teritorije. Partizanske i teritorijalne jedinice su ih napadale sa svih strana — po celoj dubini. Naše glavne snage ne samo da su neprijatelja u stopu gonile, nego su ga prestizale i zatvarale mu pravce odstupanja. U tim okolnostima bilo je rizično dejstvovati iz vazduha, jer je moglo doći i do pogrešnih napada — po sopstvenim jedinicama i stanovništvu.

Petnaestog maja 1945. godine konačno se završio drugi svetski rat na teritoriji Jugoslavije. Neprijatelju nije uspelo da se izvuče u Austriju. Silinom udara naših glavnih snaga, partizanskih i teritorijalnih jedinica, bio je prinuđen na kapitulaciju, a potom je, u Savinskoj dolini, njegova glavna grupacija zarobljena i razoružana.

Nema sumnje da je velikim uspesima 1, 2. i 3. armije u završnim operacijama dragocenu pomoć pružila Grupa vazduhoplovnih divizija. Ona je u periodu od 1. aprila do 15. maja 1945. godine, u tesnom sadejstvu sa suvozemnim trupama, izvršila više od 1.373 borbenih leta. Za to vreme izbačeno je na neprijateljsku živu silu i tehniku, položaje, utvrđenja, komunikacije, garnizone, prelaze preko reka i druge objekte — 13.146 rasprskavajućih bombi, 650 fugasnih bombi, 362 protivtenkovske avio-bombe, 1.231 reaktivna gra-

nata, 1.082 OKV — 16, ispaljeno 244.733 mitraljeskih zrna raznih kalibara i 136.733 topovskih granata raznih kalibara.

Za uspešna borbena dejstva u završnim operacijama Grupa vazduhoplovnih divizija je dobila priznanje od vrhovnog komandanta JA maršala Tita. U pohvali snaga za uspešan proboj fronta i forsiranje reke Drave i Dunava i za uspešno gonjenje neprijatelja, obuhvaćena je i Grupa vazduhoplovnih divizija: *»Izvanrednu pomoć trupama na zemlji pružala je naša avijacija. Izražavam svoju zahvalnost svim borcima i rukovodiocima jedinica koje su izvojevale ove sjajne pobeđe. Neka je slava palim junacima za oslobođenje naše otadžbine«.*

Uopšten zaključak za rad vazduhoplovstva u završnim operacijama mogao bi se ukratko svesti na sledeće:

Baš u završnim operacijama došlo je do punog sadejstva vazduhoplovstva sa suvozemnim i pomorskim snagama. Tako planski i koordinirani borbeni rad ranije nije dolazio do izražaja, jer su postojale objektivne i subjektivne prepreke. U ovom periodu je to bilo moguće jer su postojali uslovi za svestranu realizaciju. U prvom redu naraslo je saznanje odgovornih rukovodilaca komandi i štabova suvozemnih i vazduhoplovnih jedinica da samo zajednički i koordinirani borbeni rad može da da najbolje rezultate. Saveznici su shvatili potrebu da se naše vazduhoplovstvo angažuje u podršci naših suvozemnih snaga. Tako su se razna ograničenja, kojih je ranije bilo, svela na minimum. U to vreme sve vazduhoplovne jedinice su bazirale na teritoriji Jugoslavije. Ovim uslovima treba dodati i to da su sve kategorije vazduhoplovnih specijalnosti bile u mogućnosti da sopstvenim snagama rukovode i eksploatišu celokupni tehnički materijal.

Tesno sadejstvo u završnim operacijama dalo je velike materijalne i moralne efekte. O tome svedoče izvršeni borbeni letovi i efekti izbačenih ubojnih sredstava. To je mnogo doprinelo da se neprijatelju nanese što veći gubici, a trupama na zemlji olakša brže i uspešnije izvršenje zadataka. Pored materijalnog, postojao je i veliki moralni efekat. Elan boraca je rastao saznanjem da su potpuno zaštićeni iz vazduha i da im avioni pomažu u savlađivanju svih prepreka na putu uspešnog nastupanja.

U tesnom sadejstvu i zajedničkom radu u završnim operacijama svi su mnogo naučili. Suvozemne i vazduhoplovne jedinice su naučile

kako se održava veza zemlja-vazduh i obratno, kako treba tražiti pomoć, kako treba navoditi avione na ciljeve i kako zajednički tući te ciljeve.

Viši štabovi suvozemnih jedinica naučili su da pravilno upotrebljavaju avijaciju, da cene njene napore i da shvate da je to delikatan i vrlo skup vid oružane sile, te da je vrlo važan faktor u rešavanju svih borbenih zadataka.

Štabovi vazduhoplovnih jedinica su naučili da pravilno daju predloge o upotrebi avijacije, da pravilno cene situaciju na zemlji, da pripremaju jedinice za borbena dejstva, da pravilno rukovode izvršenjem borbenih dejstava, da shvate ulogu i značaj prebaziranja, a naročito u ofanzivnim operacijama, kao i da shvate značaj i teškoće materijalnog snabdevanja za vreme rata.

Kontraadmiral u penziji
Janez TOMŠIČ

OFANZIVNE OPERACIJE MORNARICE I DRUGIH JEDINICA NOVJ NA PRIMORSKOM FRONTU OD SEPTEMBRA 1944. DO OSLOBOĐENJA TRSTA

VIS, VOJNI I POLITIČKI CENTAR NOP I NOVJ NA JADRANSKOM VOJIŠTU

Od početka juna pa do oslobođenja Beograda oktobra 1944. godine, otok Vis je dolaskom VŠ NOVJ i drugih najviših organa NOP, prerastao u neosvojivu tvrđavu i vojno-politički centar nove Jugoslavije koja se rađala u NOB i revoluciji. Istovremeno je Vis postao i vojnopomorski operativni i pozadinski centar sa kojeg će početi ofanzivne operacije za konačno oslobođenje dalmatinske obale i otoka.

Tokom leta 1944. godine, krupne jedinice, sastavljene od brigada 26. divizije i flotila Mornarice NOVJ — koje su po zamisli i direktivi druga Tita u prolećnim desantnim napadima na neprijatelja — na utvrđene i jako branjene otoke Mljet, Korčula, Šolta i Brač sticale borbena iskustva — izvodile su pripreme za konačno oslobođenje jadranskih otoka i obale. Njihove dotadašnje zadatke preuzele su udarne desantne grupe do jačine bataljona i odreda naoružanih čamaca ili brodova koje su i nadalje uznemiravale neprijatelja na otocima od Šolte do Mljeta, a sebe jačale i sticale iskustva u borbi sa neprijateljem na moru, otocima i obali.

U to vreme politički ugled nove Jugoslavije je postajao u savezničkom svetu sve veći, a političke emigracije sa kraljem i izbegličkom vladom na čelu sve manji.

* Članak objavljen u časopisu »Mornarički glasnik« br. 2/1975.

Poraz Hitlerovih oružanih snaga bio je na pomolu. Bilo je očito da je pobjeda NOP i revolucije u Jugoslaviji neminovna. Jedinice NOVJ prodirale su iz Crne Gore i Bosne u Srbiju, gde su se povezale sa jedinicama NOV Srbije i Crvenom armijom. Jedinice 3. ukrajinskog fronta su pripremale prodor u Rumuniju, Bugarsku i Mađarsku, te povezivanje u severoistočnoj Jugoslaviji sa NOVJ radi zajedničkog opkoljavanja i uništenja nemačkih armija na jugu Balkana i stvaranje uslova za predstojeće ofanzive na Nemačku. Saveznici sa Zapada su oslobodili 4. juna Rim i Peskaru, a 6. juna iskrcali u Normandiji dugo obećavani desant i otvorili drugi front.

Nemačke snage nisu mogle odolevati na svim frontovima. Njihova Vrhovna komanda je razmišljala o sužavanju frontova i o spasavanju svojih armija, pre svega, iz ugroženog balkanskog džepa. U vezi s tim, razmatrana je spasonosna »zelena« odbrambena linija južno od Save i Dunava na spojnici Drina—Durmitor—Velež—Dinara—Velebit i blagovremena evakuacija jedinica iz Crne Gore i Dalmacije na tu liniju.

Saveznici sa Zapada, posebno vlada Velike Britanije, nastojali su u takvoj političkoj i vojnoj situaciji na Balkanu da nađu kompromis sa Nacionalnim komitetom oslobođenja Jugoslavije (NKOJ), da bi mogli da utiču na politiku i vojni razvoj situacije u Jugoslaviji. NKOJ, svestan snaga jugoslovenskog NOP i značaja ubrzanog savezničkog priznanja tekovina NOB, složio se da povede razgovore sa predsednikom nove izbegličke vlade dr I. Šubašićem, što je dovelo do poznatog sporazuma Tito—Šubašić i sastanka druga Tita sa predsednikom britanske vlade V. Čerčilom u Kazerti blizu Napulja 12. i 13. avgusta.

Tom političkom koraku na Visu i u Kazerti prethodila je direktiva Vrhovnog komandanta za pokret glavnine NOVJ u Srbiju. Sledila su i druga naređenja za daljnje jačanje snaga na Visu i njihova reorganizacija i prenaoružavanje da bi se stvorile brzopokretne ofanzivne jedinice. Jedinice 2. crnogorskog i 8. dalmatinskog korpusa, koje su ostale na obali ili u njenoj bližoj dubini, pristupile su pripremama za konačno oslobođenje obale i njezine unutrašnjosti, te za sprečavanje nekažnjenog povlačenja neprijatelja sa obale u unutrašnjost Jugoslavije.

Jačanje udarne snage jedinica 8. korpusa pospešeno je prebacivanjem naše 1. tenkovske brigade iz Italije na Vis i doletom 1. a kasnije i 2. lovačke eskadrile NOVJ na viški aerodrom, formiranjem artiljerijske grupe 8. korpusa i grupe obalske artiljerije.

U sklopu tih priprema za oslobođenje zemlje i Mornarica NOVJ dobila je nove zadatke koji su uticali na njezinu organizaciju i razvoj.

Dve flotile od 12 desantnih tenkonosaca iz savezničke pomoći obezbeđivale su pokret tenkova i drugih motorizovanih jedinica u predstojećim operacijama sa Visa na otoke i dalje na obalu. Formirani su i prvi bataljoni mornaričke pešadije, u pomorskim sektorima, koji su preuzeli zadatke na otocima i oslobodili jedinice 8. korpusa za predstojeća dejstva na kopnu. Formirana je mornarička stanica u Hvaru koja je kontrolirala pokrete neprijatelja u akvatorijumu srednjedalmatinskih otoka i održavala vezu sa jedinicama NOP na tim otocima i u Biokovskom primorju. Otok Lastovo je postao središte ponovno formiranog 5. pomorskog obalskog sektora, istureno uporište koje će omogućiti manevar jedinicama 26. divizije i Mornarice NOVJ za oslobodjenje južne Dalmacije.

U severnoj Dalmaciji na otoku Istu je formirano istureno uporište. Tako je stvorena osnovica za snage 2. POS bliže Istri i Hrvatskom primorju, što je omogućilo održavanje veza sa jedinicama i ustanovama NOP u tim područjima, kontrolu nemačkih pomorskih i otočkih snaga u Kvarneru, Kvarneriću i Hrvatskom primorju, te pomorsku odbranu zapadnog boka 8. korpusa i severnodalmatinskog arhipelaga od nemačkih prepada iz riječkog i istarskog sektora.

Vrhovni štab NOVJ preduzeo je u to vreme i prve mere za organizaciju 6. i 1. POS na Crnogorskom, odnosno Slovenačkom primorju. Određene su dve mornaričke grupe, jedna za 2. korpus u Crnoj Gori a druga za 9. korpus u Slovenačkom primorju, da uz pomoć štabova tih korpusa i mornara u njihovim jedinicama pripreme formiranje pomenutih POS.

Takvom razvoju mornarice NOVJ doprinelo je i njeno kadrovsko jačanje. Vrhovni štab je naredio da se Dalmatinci i druge starešine naših jedinica — vični moru — koji su ratovali širom Jugoslavije, vrate na obalu u mornaricu NOVJ i svojim ratnim iskustvom doprinesu njenom daljem jačanju i razvoju.

BORBE ZA OSLOBOĐENJE DALMACIJE I CRNOGORSKOG PRIMORJA

Jedinice NOVJ polaze sa Visa u ofanzivna dejstva. Nemačka Vrhovna komanda je u leto 1944. godine cenila da je desant anglo-američke armije u Dalmaciji malo verovatan, ali je zato moguć u Istri. Ukazala je pomorskim komandantima Jadrana i Dalmacije da obezbede komandantima kopnenih jedinica povlačenje njihovih trupa sa otoka i obalnog ruba na »zelenu liniju«. Otoke su branili obalskim baterijama, minskim preprekama i raspoloživim otočkim posadnim jedinicama. U severnom Jadranu mornarica je trebala da,

pored jačanja obalske odbrane, ispoljava svoja ofanzivna dejstva sa diverzantskim i minskim jedinicama u dalmatinskom arhipelagu i na desnom boku 8. britanske armije u Italiji.

Razvoj vojne situacije u Srbiji i na istočnom frontu bio je takav, da su Nemci morali ojačati svoje snage u Srbiji snagama iz južnog Jadrana. Stoosamnaesta lovačka divizija je bila prva koja se morala pripremiti za pokret u Srbiju i napustiti otoke Brač, Hvar, Korčulu i Mljet.

Vrhovni štab NOVJ je već 29. avgusta doznao za te nemačke namere. To veče je plovilo 11 transportnih i naoružanih brodova sa desantnim udarnim grupama 1. i 12. dalmatinske i 3. prekomorske brigade u tri marševske kolone na desantne prepade, dve na Brač i jedna na Hvar. Motorni čamci su pronašli noću desantne udarne grupe na moru i uručili im naređenje Vrhovnog komandanta za prekid akcija i povratak na Vis. Dvadesetšesta divizija i Mornarica NOVJ pristupile su odmah pripremama za pokret sa otoka, a štab 8. korpusa izdao je ostalim svojim divizijama direktivu za sprečavanje pokreta nemačkih jedinica sa obalnog ruba u unutrašnjost.

Početkom septembra nemačke snage su preduzele mere za ubrzanu evakuaciju sa dalmatinskih otoka u srednjoj i južnoj Dalmaciji pre nego što bi bile napadnute od jačih snaga 26. divizije koju su podržavale avijacija i pomorske snage sa otoka Visa. Vrhovni štab je naredio iskrcavanje na te otoke i napad na nemačke jedinice u povlačenju. Štabovi 26. divizije i Mornarice NOVJ odredili su za napad na ostrvo Brač 1. i 12. dalmatinsku brigadu, kao i brodove 4. POS, a za napad na Korčulu i Pelješac 11. dalmatinsku i 3. prekomorsku brigadu, mornaričku pešadiju 5. POS te brodove 4. i 5. POS. Otok Vis je postao košnica. Brigade i brdske posade pripremale su se za pokret na otoke.

Dvanaestog septembra Vrhovni komandant je govorio 1. dalmatinskoj proleterskoj brigadi, nakon završene smotre i njenog proglašenja za proletersku, o njenoj istorijskoj ulozi u NOB i budućim zadacima. Tom prilikom je borcima NOVJ i celom svetu otvoreno izneo stav NKOJ o pitanju Istre i Slovenačkog primorja:

»Danas se približava čas kada će morati da se govori o granicama naše zemlje. Mi nismo o tome nikada, u toku čitavog ovog rata govorili. Ali ja o tome moram da kažem nekoliko reči. Naš narod se je borio za svoju slobodu, za svoju nezavisnost, za bolju i srećniju budućnost, ali on se bori i za oslobođenje one naše braće koja su decenijama stenjala pod tuđinskim jarmom. Ovom borbom

naša braća, koja su u Istri, u Slovenskom primorju, u Koruškoj moraju biti i biće oslobođena i živeće slobodni u svojoj domovini sa svojom braćom. To je želja svih nas, to je želja i svih njih tamo. MI TUĐE NEĆEMO — NO SVOJE NE DAMO!«

Dalmatinski proleter i prodefilovali su posle govora ispred svog Vrhovnog komandanta. Taj svečani defile je bio simboličan početak velikog oslobodilačkog marša NOVJ od Visa do Istre, Trsta i Soče.

U noći 12/13. septembra 1944. godine motorni jedrenjaci i desantni splavovi u pratnji naoružanog broda (NB-13) iskrcali su delove 1. dalmatinske brigade u Bobovišću na Braču gde je noć ranije bila iskrcana 12. dalmatinska brigada. Iz Velog jezera na Lastovu otplovila je iste noći u Brno 3. prekomorska brigada i započela da goni neprijatelja na Korčuli i Pelješcu, a mornarička četa 5. POS iskrcala se kod Dingača na Pelješcu i priključila napadima na neprijatelja. Tako se duž jadranske obale rasplamsala borba za oslobođenje Dalmacije, Crne Gore i Hercegovine.

Oslobođenje Dubrovačkog i Crnogorskog primorja. Jedinice 26. divizije oslobodile su do 20. septembra srednje i južnodalmatinske otoke i zapadni deo Pelješca. Jedanaesta dalmatinska i 3. prekomorska brigada su na istočnom delu Pelješca došle u borbeni dodir sa jedinicama 369. leg. divizije, koja je trebala da na prostoru Dubrovnik—Mostar štiti bok 21. nemačkog korpusa za vreme povlačenja iz Albanije i Crne Gore pravcem Titograd (Podgorica) — Nikšić — Mostar u Bosnu. Pomenute brigade i južnodalmatinski otočki partizanski odred razbili su nemačke jedinice na odbrambenoj liniji Trstenik — Drače i proterali ih u odbrambeni čvor Malog i Velikog Stona. To je bio početak obračuna 26. dalmatinske i 29. hercegovačke divizije sa tom nemačkom legionarskom pobočnicom 21. nemačkog korpusa i oslobođenja južne Hercegovine i Dalmacije, kao i Crnogorskog primorja.

Nakon oslobođenja srednjedalmatinskih otoka pomorske snage 4. POS prevezle su sa Visa, Brača i Hvara u Trstenik i Žuljanu na Pelješcu 2.900 boraca, 8 haubica, 304 mula i 30 vagona ubojnog i drugog materijala. Prva dalmatinska proleterska brigada pripremala se na prostoru Trstenik — Drače za desant na Neum — Klek i prodor na cestu Slano — Metković, a 11. dalmatinska brigada zajedno sa južnodalmatinskim otočkim odredom za likvidaciju stonskog odbrambenog čvora.

U noći 16. i 17. oktobra iskrcavala se 1. dalmatinska proleterska brigada preko Malog mora, uprkos žestokom artiljerijskom otporu

na širi mostobran Klek—Neum. Time je neposredno ugrožena cesta Slano — Metković kojom su se povlačile nemačke jedinice iz Dubrovnika, Dalmatinske i hercegovačke jedinice uništile su do 23. oktobra na odseku Dubrovnik — Metković mnogo jedinica 369. leg. divizije, a u Vukovom klancu uništile ili zaplenile svu nemačku motorizaciju sa teškim naoružanjem.

Primorska operativna grupa (2. dalmatinska, 3. crnogorska i 1. bokeljska brigada i Lovčenski partizanski odred) nastupala je iz trebinjskog područja kroz Konavljje i Krivošije na jug sa zadatkom da oslobodi Boku kotorsku i Crnogorsko primorje. Vrhovni štab je dozvolio saveznicima da priključe toj grupi svoj artiljerijski divizion brdskih haubica sa ukupnim brojnim stanjem oko 500 vojnika. Energично je onemogućen pokušaj da povećaju taj broj i da se upliću u politička pitanja na našoj teritoriji.

Krajem oktobra je Primorska operativna grupa oslobodila severnu obalu Boke kotorske i u saglasnosti sa Štabom mornarice NOVJ oformila od mornaričke čete u 1. bokeljskoj brigadi mornaričku stanicu u Boki, kao jedinicu 5. POS. Crnogorske brigade Primorske operativne grupe su 26. novembra oslobodile Ulcinj. Time je južni Jadran bio oslobođen. Mornaričkodesantni bataljoni, obalne jedinice i brodovi 5. POS, te mornarički arsenal sa svojim skladištima predstavljali na kadrovski i materijalni potencijal mornaričke snage koje su se pripremale za oslobođenje severnog Jadrana.

Oslobođenje srednje i severne Dalmacije. Dok su brigade 26. i 29. divizije i Primorske operativne grupe vodile borbe za oslobođenje Dubrovačkog i Crnogorskog primorja tri divizije 8. korpusa stezale su obruč oko 264. p. divizije i ustaških i četničkih formacija između Zrmanje i Cetine s ciljem da im onemoguće provlačenje na »zelenu liniju« kod Knina.

Jedinice 3. POS kontrolisale su i napadale neprijateljski pomorski saobraćaj sa patrolnim čamcima i mornaričkopešadijskim bataljonima ojačanim artiljerijom u zadarskom i šibenskom arhipelagu. Na Žirju je organizovana mornarička stanica s bataljonom mornariške pešadije i odredom patrolnih čamaca, koja je kontrolisala ulaz u šibensku luku. Bataljon mornaričke pešadije, ojačan artiljerijom sa Pašmana i Ugljana, kontrolisao je nemačke pokrete u Zadarskom i Pašmanskom kanalu.

Pomorsko uporište na Istu branila su dva bataljona mornaričke pešadije, 36 topova od 20 do 105 mm, 10 minobacača, 12 mitraljeza i naoružani brodovi koji su se na njega oslanjali. Pomorske snage naše mornarice u sadejstvu sa britanskim, koje su bazirale

u lučicama tog uporišta, presekle su Nemcima direktnu pomorsku vezu Zadar — Lošinj — Pula i otežavale vezu Zadar — Rijeka.

Štab 26. divizije pripremio je, u sadejstvu sa 4. POS, prevoženje svojih jedinica sa Brača i Visa na odsek Krilo — Baška voda, koje je počelo 19. oktobra. Prve iskrpane jedinice su stvorile mostobran Makarska — Zadvarje — Žrnovnica — Strožanac sa kojeg su 12. dalmatinska, 3. prekomorska i 1. tenkovska brigada, artiljerija 8. korpusa i inženjerijske jedinice usmerile napad na Split. Dvadeseta divizija je oslobodila Sinj i prodrla do Klisa, 4. POS oslobodio je svojim snagama otoke Drvenik i Čiovo. Dvadesetpetog oktobra su jedinice 8. korpusa opkolile Split, pa su se Nemci mogli povlačiti samo cestom Split — Trogir — Šibenik. Na traženje 8. korpusa 4. POS prevezao je 1. i 11. dalmatinsku brigadu iz kanala Malog Stona na Brač i zatim u Kaštel Stari i Trogir koji je 28. oktobra oslobođen.

Oslobođenjem Beograda 20. oktobra 1944. Vrhovni štab, NKOJ i CK KPJ premestili su se sa otoka Visa u Beograd. Političke, društvene, vojne i druge organizacije i institucije, čije su operacije i poslovi bili vezani za jadransku obalu i Hrvatsku, stigle su u Split. Otok Vis odigrao je svoju istorijsku ulogu.

Posle povlačenja nemačkih kopnenih i pomorskih snaga iz područja Splita u Šibenik, Nemcima su ostale tri mogućnosti za povlačenje iz severne Dalmacije: dve kopnene: Šibenik — Knin na levoj strani Krke i Zadar — Knin na desnoj strani Krke ili morski put Šibenik — Zadar — Rijeka. Devetnaesta divizija kontrolisala je čvrsto sektor Zrmanja — Krka i onemogućila povlačenje nemačkih snaga iz Ravnih kotara i Zadra u Knin ili spajanje sa nemačkim jedinicama na levoj obali Krke. Preostala su im tri moguća pomorska puta:

— Nin — Rijeka kroz Velebitski kanal samo za lake jedinice i brodove sa malim gazom;

— Zadar — Šibenik, koji su ugrožavale snage 3. POS u Zadarском i Pašmanskom kanalu, a obezbeđivala nemačka 3. flotila TČ iz Šibenika;

— Zadar — Maunski kanal — Rijeka, koji je bio pod udarom pomorskih snaga 2. POS i lakih britanskih pomorskih snaga, a čuvali su ga i obezbeđivali eskortni razarači, korvete i minolovci 11. flotile.

Približavanje 8. korpusa NOVJ severnoj Dalmaciji povećalo je nemački pomorski promet između Zadra i Šibenika kojeg su obezbeđivali TČ 3. flotile, te Zadra i Rijeke kojeg je obezbeđivala i štitila

11. flotila. Štab 2. POS je uključio u napade na pomorsku komunikaciju pored svakonoćnih zaseda sektorske flotile u Maunskom kanalu i mornaričku pešadiju, koja je napadala na otočke garnizone i tako stvarala pometnju kod Nemaca na moru i kopnu.

U severnoj Dalmaciji 8. korpus nastupao je brže nego što su Nemci očekivali. Zbog toga su morali evakuisati Zadar jedan dan pre nego što je to njihov plan »Wikinger« predviđao. U noći 31. oktobra počeli su povlačenje na sva tri već pomenuta pravca. To povlačenje nemačkih okupatora sa područja severne Dalmacije vršeno je uz znatne gubitke i pod snažnim pritiskom pomorskih i vazduhoplovnih snaga Mornarice i drugih snaga NOVJ, kao i savezničkih pomorskih i vazduhoplovnih snaga koje su u sadejstvu sa našom mornaricom dejsstvovala u tom delu Jadrana.

U ofanzivnom nastupanju jedinice 19. divizije oslobodile su sa kopna, a 3. POS sa mora Zadar 30. oktobra. Jedinice 26. divizije i bataljon mornaričke pešadije 3. novembra oslobodili su Šibenik. Sutradan su divizijske jedinice oslobodile Drniš. Bitka za Knin je započela. Na bojištima je ostalo 6.555 mrtvih i 4.258 zarobljenih Nemaca. Oslobodioci Knina imali su 629 mrtvih, 126 nestalih i 2.275 ranjenih boraca 8. korpusa NOVJ. Time je Dalmacija bila oslobođena. Od tada su na Lošinj i u Puli bazirale preostale neprijateljske diverzantske pomorske jedinice i odredi TC, koji su povremeno vršili prepade u dalmatinski arhipelag, te minopolagači u Puli i Rijeci koji su polagali minske prepreke u kvarnerski odbrambeni sistem.

OSLOBOĐENJE OTOKA U KVARNERIČU I HRVATSKOG PRIMORJA

Vojnopomorska situacija na severnom Jadranu posle oslobodjenja Dalmacije. Saveznička armija u Italiji probila je za vreme borbi za oslobođenje Dalmacije istočni deo »gotske linije«. Divizije 15. grupe savezničkih armija stigle su na liniju: jezero Komakio na jadranskoj obali — Bolonja — Marina di Karara na obali Ligurijskog mora. Duž istočne italijanske obale dejsstvovala je na kopnu britanska 8. armija, a na Jadranu britanska pomorska komanda severnog Jadrana (SNONA) sa brodovima lakih pomorskih snaga u uporištu Ankona. Na jugoslovenskoj jadranskoj obali između Soče i Zrmanje dejsstvovala su u planinskim područjima od Trnovskog gozda do Velebita tri korpusa NOVJ sa 7 divizija i više partizanskih odreda. U severnoj Dalmaciji se nalazio 8. korpus sa 4 divizije, koje su stalno ugrožavale Nemce na području istočne Like. Na primorskom krilu korpusa dejsstvovala su jedinice 2. POS.

Nemci su očekivali desant na krilu 8. britanske armije u pozadini nemačkih snaga između reke Po, Pule i Bakra. Obalu od reke Po do reke Taljamenta branile su divizije venecijanske operacijske zone, a 97. korpus jadranske operacijske zone branio je preostali deo obale. Dve divizije su branile furlansku obalu, 188. rez. brdska divizija branila je odsek Soča — Mirna, 237. p. divizija istarsku obalu zaključno sa Bakrom, otokom Krkom i Lošinjem.

Nemačka glavna komanda mornarice izvršila je u vezi sa smanjenjem jadranskog ratišta organizacijske promene u nemačkoj mornarici na Jadranu. Komanda admirala Jadrana bila je ukinuta, a mesto nje je uspostavljena jedinstvena mornarička komanda »Jug« za Ligurijsko i Jadransko more sa sedištem u Leviku. Njoj su bile podređene komande luka: Trst, Pula, Rijeka i Cres (u Cresu je bila nova komanda koja je obuhvatila otoke Lošinj, Cres, Rab i Pag); Jedanaesta pomorska divizija, koja je bila organ za organizaciju i za obezbeđenje pomorskog saobraćaja na putu Venecija — Trst — Pula — Rijeka — Karlobag, imala je u svom sastavu tri eskortne flotile, flotilu minolovaca, desantnu flotilu sa artiljerijskom grupom desantnih tenkonosaca, transportnu flotilu i flotilu lučke odbrane Venecije; prva divizija torpednih čamaca sa 4 flotile TC i komanda pomorskih diverzantskih jedinica u Puli sa flotilama jurišnih i eksplozivnih čamaca i sa mornaričkom diverzantskom četom.

Glavna komanda mornarice smatrala je Pulu za grad koji spaja balkanski front sa italijanskim. Zbog toga je Pula bila proglašena utvrđenim gradom, koji se mogao napustiti samo po naređenju Hitlera, i to je mogao učiniti lično komandant armijske grupe »C« u severnoj Italiji.

Komandant mornaričke grupe »Jug« je, shodno rasporedu suvozemnih snaga za protivdesantnu odbranu obale severnog Jadrana, organizovao obalsku odbranu na odsecima Venecije, Trsta i Rijeke sa minskim preprekama u moru i obalnim baterijama. Obalska odbrana Trsta se protezala od ušla reke Taljamento do reke Mirne u Istri, a obalnu odbranu Rijeke predstavljala je odbrana Kvarnerića i Kvarnera.

Takav raspored minskih prepreka i obalskih baterija je, pored osnovnog zadatka odbrane obale, štitio i glavnu nemačku pomorsku komunikaciju u tom periodu: Venecija — Trst — Pula — Rijeka.

Nemački raspored obalskih i pomorskih snaga na riječkom pravcu, prisustvo britanskih lakih pomorskih snaga u Ankoni, koje su dejstvovala i u Kvarneru i Kvarneriću, te usmeravanje 8. korpusa na osnovni pravac dejstva Knin — Lika — Rijeka — Trst

usloveli su koncentraciju svih pomorskih i mornaričkodesantnih snaga Mornarice NOVJ na područje 2. POS sa sedištem na Istu. Priprema za dejstvo na osnovnom pravcu Zadar — Istra — Trst je bio njegov osnovni zadatak. Za taj osnovni zadatak su bili vezani i svakodnevni zadaci održavanja operativnog režima na području severnodalmatinskog arhipelaga između otoka Premude i Paga. Odbrana područja severnodalmatinskih otoka od diverzantskih i brodskih prepada, obezbeđenje i zaštita vlastitog pomorskog saobraćaja, održavanje morem veza sa organizacijama NOP na neoslobođenom istočnom delu Istre i otocima u Kvarneru i Kvarneriću bili su svakodnevni zadaci. Poseban zadatak pomorskih i mornaričkodesantnih jedinica 2. POS je bio održavanje i obezbeđenje pomorskog puta Poveljanski kanal — Ljubačka vrata — Novigradsko more kojim je Mornarica NOVJ podržavala primorski bok 8 korpusa ka prilazima na ličku visoravan.

Štab Mornarice NOVJ ojačao je 2. POS snagama oslobođenih POS. Od tih snaga 2. POS je organizovao Kvarnerski pomorski sastav (u daljem tekstu KPS) i Kvarnerski odred mornaričke pešadije (u daljem tekstu KOMP)¹

Štab mornarice je, na osnovu saglasnosti i pomorskog sporazuma između Vrhovnog štaba NOVJ i savezničke komande u Sredozemlju od januara 1945. godine, dozvoljavao da savezničke lake pomorske snage baziraju u severnodalmatinskom arhipelagu i da sadejstvuju sa snagama 2. POS.

Taj sporazum je ubrzo pokazao pozitivne rezultate, pogotovo u sadejstvu pomorskih i obalskih snaga protiv nemačkih pomorskih diverzanata iz Pule i Lošinja, koji su posle prvih akcija u jesen 1944. godine na Rivanjske Sestrice, Silbu, Brgulje i Zapuntel postajali sve agresivniji. Komanda nemačke mornaričke grupe »Jug« je krajem decembra 1944. godine odobrila pet krupnih diverzantskih akcija od kojih 4 na jugoslovenskoj i 1 na italijanskoj obali.

To su bile: napad na brodove na komunikaciji Maknare — Zadar iz zaseda u Sedmovraču, napad na sidrište Zadar i britansku krstaricu *Colomb*, napad na italijansku obalu i pomorsku komunikaciju južno od Ankone, napad na luku Split i britansku krstaricu *Delhi*

¹ Kvarnerski pomorski sastav imao je u svom sastavu flotilu naoružanih brodova (4 NB i 1 BB), tri flotile patrolnih čamaca (20) i flotilu pomoćnih brodova (2 desantna splava i 2 barkase).

Kvarnerski odred mornaričke pešadije imao je na otoku Istu i bataljon i na području Nin — Ljubač 3 bataljona mornaričke pešadije, udarnu četu na Krku, mešovitu art. bateriju (2 haubice 100 mm, 1 ptt 57 mm i 2 minobacača 81 mm).

i napad na otok Vis. Iz odobrenog plana nisu izvršeni napadi na Vis i na italijansku obalu.

Štab Mornarice NOVJ preduzeo je, baš u vreme kad je komanda mornaričke grupe »Jug« razmatrala predloženi plan diverzantskih akcija, mere protivdiverzantske odbrane na celoj oslobođenoj jadranskoj obali.²

U isto vreme su nemački diverzanti započeli izvoditi akcije iz svog diverzantskog plana. U noći 5. januara izvršili su akciju u Sedmovraču, 11. januara napali su Ist, 19. januara došlo je na red sidrište Zadar, a 12. februara usledio je napad na Split i krstaricu *Delhi*. Tu poslednju akciju Nemci su pokušali da prikriju napadom na Veli rat u istoj noći. U dokumentima 2. POS zabeležen je zadnji napad, i to opet na Ist 4. marta 1945.

Interesantno je pomenuti da se period tih intenzivnih diverzantskih prepada nekako poklapa sa ispadom 369. leg. divizije iz Mostara prema moru, koji je 27. januara preduhitrio početak operacije 2. korpusa za oslobođenje Mostara. Vrhovni komandant je tada naredio komandi 8. korpusa da u sadejstvu sa Mornaricom NOVJ prebaci glavninu 8. korpusa kombinovanim kopnenim i pomorskim transportom iz severne i srednje Dalmacije na područje Mostara i da u protivnapadu oslobodi Debeli Brijeg, Mostar i Nevesinje. Oslobođenjem Mostara i Nevesinja završena je mostarska operacija. Mornarica NOVJ je u toj operaciji odigrala veliku ulogu naročito u omogućavanju brzog manevra jedinica 8. korpusa.³

PRIPREME ZA ZAVRŠNE OPERACIJE I OSLOBOĐENJE ISTRE

Početkom februara 1945. godine Vrhovni komandant NOVJ je u značajnim razgovorima u Beogradu s komandantom 3. ukrajinskog fronta maršalom Tolbuhinom i komandantom savezničkih snaga u Sredozemlju feldmaršalom Aleksanderom postigao saglasnost o usklađivanju operacija NOVJ sa jedinicama Crvene armije u Ma-

² U vezi s tim rasformirao je KOMP i jedinice obalske artiljerije na Istu. Po jedan bataljon mornaričke pešadije je vratio 3. i 4. POS, dva je ostavio 2. POS, i to jedan za severnodalmatinske otoke i jedan za Pag — Nin — Ljubač, a artiljeriju sa Ista razdelio 2, 3. i 5. POS. Oduzeo je KPS dve flotile patrolnih čamaca i vratio ih matičnim POS. Štab 2. POS i KPS je premestio u Zadar, a štab 3. POS u Šibenik.

³ Mornarica je s 42 broda prevezla od 30. januara do 6. februara 13.745 boraca, 1.025 konja, 105 kola, 4 topa i 1.260 tona ubojnog materijala 19. i 26. divizije, 1. tenkovske i artiljerijske brigade iz obalnog sektora Zadar — Šibenik na obalni sektor Omiš — Podgora. Od 24. februara do 4. marta 26 raznih brodova vratilo je iz sektora Makarska — Podgora 16.042 borca, 1.693 konja, 86 kola, 8 topova i 1.565 tona ubojnog materijala u severnu Dalmaciju.

đarskoj i angloameričkih snaga u Italiji. S komandantom savezničkih snaga u Sredozemlju na sastancima od 21. do 24. februara postignut je dogovor o usklađivanju operacija za konačni obračun sa nacističkom armijom na jadranskom odseku i o modalitetima učešća ostataka bivše jugoslovenske mornarice u borbama za oslobođenje zemlje.

Feldmaršal Aleksander je obavestio maršala Tita da se saveznici neće iskrcati u Istru, ali da nameravaju da se iskrcaju na Lošinj radi protivavionske odbrane zadarskog aerodromskog čvora od napada nemačke avijacije. Ponudio je da se razmotre planovi koje su njegovi organi doneli u Beograd. Maršal Tito nije odbacio feldmaršalov predlog, ali je dao protivpredlog: Lošinj je lako zauzeti, ali ga je teško zadržati ako kopno nije oslobođeno. Predložio je da tri jugoslovenske divizije, koje posle mostarske operacije nisu bile zauzete, oslobode taj deo jugoslovenske obale i kvarnerske otoke. Takva operacija bila bi uslovljena podrškom savezničkog vazduhoplovstva, brodova na moru i snabdevanjem vojske na otocima i kopnu sa hranom i municijom. Na kraju Maršal je predložio da se oba štaba — saveznički i jugoslovenski — dogovore o toj operaciji. Feldmaršal Aleksander je prihvatio predlog našeg Vrhovnog komandanta, ali uz obrazloženje da će saveznička pomoć na moru biti ograničena zbog minskih prepreka i jake obalske artiljerije.⁴ Situacija se dalje razvijala onako kako smo mi predvideli.

Do 1. marta NOV i POJ reorganizirani su u jedinstvenu Jugoslovensku armiju (JA) koja je imala Generalštab (GŠ JA), 4 armije, Jugoslovensko vazduhoplovstvo (JV) i Jugoslovensku mornaricu (JM) sa tri pomorske komande i Rečnom ratnom flotilom.

Komanda JM reorganizovala je do 16. marta POS u pomorske komande severnog, srednjeg i južnog Jadrana. Pomorska komanda severnog Jadrana (PKSEJA) imala je pomorske obalske komande (POK) Rijeka, Pula i Trst. Ona je za završne operacije bila operativno potčinjena 4. armiji. Jedinice nekadašnjeg 2. POS činile su osnovni kostur snaga PKSEJA. Kvarnerski pomorski sastav je zadržao nekadašnje flotile »NB« i »PČ« i pomoćnu flotilu. Ova zadnja je bila, s obzirom na predstojeće operacije, ojačana sa 5 motornih desantnih splavova (MS) i 6 motornih jedrenjaka (MJ). Minerski odred (MO) bio je nova protivminska jedinica sastavljena od 4 ribarska leuta i opremljena partizanskim minolovkama i razornim materijalom.

Komanda JM ponovno je oformila KOMP sa 4 bataljona i podredila ga je operativno PKSEJA.

⁴ Kako je poznato, do realizacije tog dela razgovora nije došlo.

Mornarička grupa pri štabu 9. korpusa i samostalni Mornarički odred Kopar (MOK) operativno su potčinjeni štabu 9. korpusa, a mornarički bataljon 18. slovenačkoj narodnooslobodilačkoj brigadi — »Bazoviškoj«.

Neprijatelj je u to vreme na levom primorskom boku jugoslovenskog fronta branio položaje i utvrđene rejone između reke Une i otoka Lošinja. Dve legionarske i dve ustaško-domobranske divizije 15. brdskog korpusa u istočnoj Lici i delovi jedne divizije 97. SS korpusa i mornaričke jedinice u Kvarneriću branile su front Bihać — Gornji Lapac — Udbina — Lički Osik — Karlobag — o. Pag — o. Lošinj. Nasuprot neprijatelju 4. armija je rasporedila 26, 20, 19, 13. i 9. diviziju, koja je na odseku Zadar — Obrovac imala dve brigade. Na levom krilu fronta bile su na moru i otocima pomorske i mornaričkodesantne jedinice PKSEJA, koje su sadejstvovale sa lakim pomorskim snagama britanskog saveznika u Ankoni. U Zadru su saveznici imali još uvek krstaricu *Colomb* na kojoj je bila britanska komanda luke Zadar (COZA). Ta se komanda brinula za uporište do 10 desantnih i do 5 patrolnih brodova i čamaca.

Komandant 4. armije saopštio je 16. marta 1945. godine komandantima JM i PKSEJA u duhu odluke Vrhovnog komandanta da jugoslovenske jedinice imaju zadatak da probiju neprijateljski front u Sremu i Lici, te zatim da prodorima uz Dravu u Korušku i uz jadransku obalu, Istru i Slovenačko primorje u Koruškoj opkole nemačke balkanske snage i da ih zajedno sa armijama u centru, koje nadiru kroz Jugoslaviju ka liniji Karlovac — Zagreb, unište. Izneo je zadatak svoje armije i JM: »*Sa 5 divizija razbiti neprijateljski front i uništiti neprijateljske snage u istočnoj Lici, a zatim prodirati sa glavnim snagama kroz Liku i Gorski kotar u Rijeku, a sa pomoćnim i mornaričkim kroz Kvarnerić i Velebitski kanal u Istru, te od Rijeke i Istre sa združenim snagama napred u Trst, Slovenačko primorje i Korušku.*

Štab 4. armije planirao je izvršenje tog zadatka (koji je trebalo da počne 20. marta) u dve etape, koje su činile *ličko-primorska i tršćanska operacija*. Predvideo je u prvoj operaciji uništenje 15. brdskog korpusa i delova 97. SS korpusa u Lici, Gorskom kotaru, u Hrvatskom primorju i Kvarneriću do kraja aprila. U prvoj fazi te operacije 4. armija bi izbila na liniju Bihać — Otočac — Rab, a na moru bi sadejstvom sa JM oslabila otoke Pag i Rab. U drugoj fazi bi dostigla Snežnik i Rijeku, a na moru bi bili oslobođeni Krk, Lošinj i Cres. Krajem maja bi trebalo da bude završena tršćanska operacija i Jugoslavija oslobođena.

Komandanti 4. armije i JM odredili su da PKSEJA sadejstvuje sa 9. divizijom u prvoj fazi ličko-primorske operacije, a u drugoj fazi sa 26. divizijom koja će prodreti iz Bihaća kroz Otočac i Senj na otok Krk, te sa 9. i delovima 26. divizije u desantima na Lošinju i Cres. Pomorski pozadinski transport za potrebe armijskih baza na obali preuzeo je štab JM.

LIČKO-PRIMORSKA OPERACIJA

Prvi dan proleća 1945. godine bio je početak ličko-primorske operacije na kopnu i prvi dan pokreta prema Trstu. Neprijatelj jev front u istočnoj Lici bio je razbijen u dva dana. Dvadeset šesta divizija oslobodila je u noći 28. marta uz pomoć 4. korpusa Bihać. Četvrta armija produžila je da napada neprijatelja na frontu između Male Kapele i otoka Paga. Dve neprijateljske divizije, jedna nemačka, druga ustaško-domobranska, pokušale su da zadrže nastupanje 4. armije.

Štab 9. divizije približio je na obali ličkog Podgorja dve brigade polaznim položajima za napad na Karlobag i Ličke Oštarije. Pomorske i mornaričkodesantne jedinice PKSEJA i 3. dalmatinska brigada bez jednog bataljona bile su pripremljene na prostoru Petrcane — Nin za desant na otok Pag. Četvrtog marta ujutro 19, 13, 26, 20. i 9. divizija, bez dve brigade, nastavile su napade na neprijatelja u Lici, a PKSEJA iskrcala je KOMP i 3. brigadu 9. divizije na otok Pag. To je bio početak ličko-primorske operacije na moru. Sutradan, 5. aprila, Pag je oslobođen. Deveta divizija nastupala je dalje duž obale Velebitskog kanala sa osloncem na KPS i usput pripremala sa PKSEJA desant na Rab.

Jedinice 19. divizije izbile su preko Velebita na more severno od Senja već 8. aprila, gde je neprijatelj pružao jak otpor. Devetnaesta i 26. divizija oslobodile su sutradan Senj, a jedinice 26. divizije i Sv. Juraj. U tim borbama Nemci su izgubili 3.874 vojnika, među kojima je bilo 2.209 mrtvih. Četvrta armija stvorila je pobedama na kopnu uslove za desante na otoke u Kvarneriću, a 9. divizija i KOMP iskrcali su se 12. aprila na otok Rab i oslobodili ga.

Glavnina 4. armije se kroz Liku, Hrvatsko primorje i Gorski kotar približavala Rijeci. Nemci su ocenili da im je ugrožena pozadina armijske grupe »C« u severnoj Italiji, pa su zato požurili sa jačanjem fronta Rijeka — Snežnik — Žužemberk pri Novom Mestu. Dve divizije koje su bile na protivdesantnim položajima u Slovenačkom primorju i Istri dovukli su na riječki front. Odbranu

Istre, Cresa i Lošinja prepustili su jednom p. puku. Četnici Srpskog dobrovoljačkog korpusa i Dinarske divizije, koji su bili u Slovenačkom primorju na takozvanom »slovenačkom mostobranu« na kojem je sva jugoslovenska reakcija očekivala saveznike, uključili su se u front na Rijeci.⁵

Generalštab JA je 14. aprila zahtevao od 4. armije da požuri nastupanje u pravcu Trsta. Naime, 8. britanska armija nastupila je u obalnom jadranskom pojasu brzo i skoro bez nemačkog otpora na severoistok. Komandant 4. armije upućuje 13. i 43. diviziju iz 11. korpusa na proboj nemačkih položaja Lokve — Mrzle vodice, 19. diviziju na proboj odbrambene linije Fužine — Kraljevica, a 9. i 26. diviziji naređuje da oslobode Krk, Cres i Lošinj. Zbog senjske bure odložen je desant na Krk za jedan dan. U noći 17. aprila iskrcale su se 1. i 11. dalmatinska brigada i KOMP na otok Krk i oslobodile ga. Prva dalmatinska proleTERSka brigada odlazi na kopno u rejon Kraljevice, dok 11. ostaje na Krku kao rezerva 9. divizije za desant na Cres. Dve brigade i artiljerijski divizion 9. divizije iskricali su se u noći 20. aprila iz Raba na creske mostobrane, koje su prethodno osigurale jedinice KOMP, a glavnina KOMP je krenula iz Baške Nove na Krku preko Raba i Oliba na Ilovik, odakle se iskrcala istu noć sa 9. divizijom na Lošinj. Dvadesetprvog aprila oslobođeni su Lošinj i Cres, odnosno celi kvarnerski arhipelag.

Nemačka pomorska komanda sagledala je klopku u koju bi mogli zapasti njihovi brodovi u Riječkom zalivu. Komanda luke Rijeka organizovala je u toku 20. aprila, dok su se još vodile borbe na Cresu, otplovljenje oko 40 nemačkih brodova (6 tankera, 2 remorkera, 22 razna desantna broda i čamaca, 2 motorna čamca itd.) iz Riječkog zaliva u Pulu i Trst. Nekoliko desantnih, artiljerijskih i minskih brodova ostalo je u Riječkom zalivu. Ti su brodovi gađali noću 20. i 21. aprila položaje 4. armije kod Urinja i polagali minske prepreke između Opatije i Sv. Marka, te na ulazu u Bakarski zaliv, a zatim su otplovili uz istarsku obalu za Pulu. Obalne jedinice, koje su pripadale komandi luke Rijeka, uključene su u borbenu grupu »Fiume« i dodeljene komandi odbrane Rijeke.

Dok su se vodile borbe na Lošinju i Cresu, Štab 4. armije poslao je 20. diviziju iz Like u područje Delnica, odakle je ugrozila neprijatelja u Čabru i Prezidu. Dvadeset šesta divizija bez 11. brigade

⁵ Pomenuti četnici učestvovali su krajem marta 1945. u poslednjim nemačkim ofanzivama »Kraj zime« i »Početak proleća« protiv 9. korpusa. U tim borbama je korpus imao oko 1.300 mrtvih, ranjenih i nestalih boraca. Među njima je imala mornarička grupa 3 mrtva, jedan od njih komandant grupe, 6 ranjenih i 33 nestala mornara.

priključila se 11. korpusu na prostoru Fužine — Lič za napad na pravcu Grobničko polje — Klana. Jedinice 4. armije su u teškim borbama proterale neprijatelja preko Rečine na zapad i stigle do Sušaka i Rijeke.

Ličko-primorska operacija bila je završena. Pomorska komanda severnog Jadrana prevezla je u toj operaciji na svojim drvenim brodovima 9.707, a britanski saveznici 3.063 borca. Vrhovni komandant objavio je 22. aprila dnevnu zapovest u kojoj je naglasio: *»Otoci Cres i Lošinj su se posle dugogodišnjeg ropstva pod fašističkom okupacijom vratili u sastav naše domovine«*.

Pomorska komanda severnog Jadrana oformila je 20. aprila u Crikvenici POK Rijeka, a na Lošinju mornaričku stanicu Lošinj; udarnu četu na Krku uključila je kao bataljon u KOMP. U Kraljevici i Lošinju poduzela je mere za obnovu tamošnjih brodogradilišta i njihovo privremeno priključenje POK Rijeka, odnosno mornaričkoj stanici Lošinj kao isturena uporišta za pripremu KPS za desant na Istru.

TRŠĆANSKA OPERACIJA

Generalštab JA ocenio je posle izbijanja 4. armije na Rečinu, Gomance i Cres da su stvoreni uslovi za pokret 4. armije na Trst i naredio joj da što brže nadire u tom pravcu i da uputi manje snage u predgradski rejon Trsta. Sličan zadatak postavio je Glavnom štabu Slovenije za 9. korpus. Dvadesetdevetu diviziju uputio je iz Bihaća i potčinio 4. armiji za obezbeđenje njenog severnog boka.

Štab 4. armije odlučio je da ojača svoje desno krilo tenkovima i artiljerijom, da uputi 20. diviziju iz Prezida preko Mašuna ka Ilirskoj Bistrici i Pivki da ovlada njima, da posle toga obrazuje motorizovanu kolonu za napad na Trst sa severoistoka; da 19. divizija dejstvuje i dalje na sredini riječkog fronta; da iskrca 9. diviziju sa KOMP na odseku Lovran — Plomin sa zadatkom da delom svojih snaga izbije na Učku, a zatim da sa glavninom napadne Trst sa jugoistoka; KOMP da dejstvuje u pravcu Pule; da rokira 13. i 26. diviziju udesno prema severnom boku riječke grupacije; da 43. diviziju prebaci kroz neprijateljski raspored u Istru i napred ka Trstu, da započne u njegovom predgrađu borbe i da 9. korpus angažuje na liniji Trst — Tržič — Gorica radi izolacije Trsta sa zapada.

U takvoj situaciji pred PKSEJA stajali su vrlo veliki i teški zadaci. Blagovremeno su preduzete mere izviđanja i praćenje situacije u južnoj Istri i osmatranje neprijatelja u trokutu Raša — Pazin

— Opatija. Minska situacija u Riječkom zalivu, Srednjim i Velim vratima bila je poznata iz pomorske karte opasnih područja koja su obavještajci našli u lučkoj kapetaniji Karlobag. Ti su podaci provedeni kod ribara na Cresu i ustanovljeno je da odgovaraju stvarnom stanju.

Jedan od najozbiljnijih problema za desant na južnu Istru bio je nedostatak desantnih i transportnih brodova i brodova za zaštitu desanta. Komandant britanskih pomorskih snaga u severnom Jadranu na Rabu nije bio spreman da bez rezerve sadejstvuje prema našim planovima u daljim operacijama koje su približavale naše snage Istri i Trstu. U razgovoru sa komandantom PKSEJA na Rabu izjavio je: »Znamo da se nameravate iskrcati na Istru. Mi smo spremni da vam pomognemo sa brodovima i avijacijom, ali nas morate 7 dana ranije obavestiti o mestu iskrcavanja, broju ljudstva, oružja i materijalu kojeg treba prevesti«. Pomorska komanda severnog Jadrana je shvatala da je trka ka istom strateškom cilju — Trstu, započela. Osma britanska armija i pomorske snage komandanta severnog Jadrana žure u Trst! Na jugoslovenskoj obali treba da nastupi JA sa skromnim pomorskim snagama ka istom cilju. Jugoslovenska mornarica je isključila za desant na Istru bilo kakvu saradnju sa saveznicima i odlučila da u najvećoj konspiraciji izvede tu akciju svojim vlastitim brodovima i čamcima.

Prvi sastanci štabova 9. divizije i PKSEJA pokazali su da je trebalo prevesti iz Cresa na Istru sve jedinice 9. divizije, što je predstavljalo oko 7.000 boraca, 1.600 konja, 600 vučnih kola, 20 motornih vozila i oko 1.200 tona ubojnog i drugog materijala. U transportnoj flotili PKSEJA je imala tada 6 motornih jedrenjaka od kojih su neki prevozili 11. dalmatinsku brigadu sa Krka na kopno i 5 desantnih splavova. Štab mornarice je obećao da će povećati broj jedrenjaka, ali je ipak izgledalo skoro nemoguće sa toliko brodova prevesti brigade na istarsku obalu.

Prevesti prvu noć raspoloživim jedrenjacima, splavovima i lokalnim čamcima ojačanu 2. dalmatinsku brigadu jačine 1.860 boraca na mostobran Brseč, a zatim svaku noć po jednu brigadu, bila je odluka komandanta 9. divizije i PKSEJA.

Pomorska komanda severnog Jadrana je imala na raspologanju za prvu noć samo dva jedrenjaka i tri desantna splava. Na njih bi se ukrcala artiljerija, tehničke jedinice i tehnička oprema. Preostali borci bi se ukrcali na čamce sakupljene po otocima Kvarnerića. Te čamce bi teglili motorni čamci i pomenuti jedrenjaci i splavovi kroz Vela vrata na plažu Brseč. Operativna grupa PKSEJA pristupila je 23. aprila u lučici Podbeli (Beli) na Cresu ostvarenju odluke.

U noći 24. aprila sakupljeno je po otocima 47 čamaca na vesla ili sa motorom. Račun je pokazao da se na pomenute brodove i čamce može ukrcati ojačana brigada. Grupa je razradila desantni plan prevoženja: u prvoj desantnoj noći trebalo je ukrcati na plaži i lučici Podbeli na dva jedrenjaka (*Rava* i *Dalmacija*) i tri desantna splava jedinice sa tehnikom, minobacačima i artiljerijom, a pešadijski deo brigade na čamce. Svaki jedrenjak i splav vukao bi za sobom do 8 čamaca, a motorni čamac 2—4 čamca na vesla. Ostale jedinice i štab brigade ukricali bi se idućih noći u Podbeli i Banji i prevozili po planu koji će biti razrađen prema broju raspoloživih brodova. Desantna plovna ruta određena je pravcem: Podbeli — sabiralište i formiranje kolone uvala Dol — rt Grota i rt Jablanac — 1 M severno od rta Jablanac i zatim u kurs koji vodi na plažu Brseč.

Grupa minolovaca od dva NB opremljena partizanskom minolovkom imala je zadatak da kontroliše rutu od Jablanca do Brseča za vreme dok se 2. brigada ukrca u Podbeli. Prilikom otplovljenja svih brodova minolovna grupa posle povratka sa protivminskog izviđanja postavila bi se u uvalu Dol na čelo marševske kolone motornih jedrenjaka, desantnih splavova i motornih čamaca i plovila do mesta iskrcavanja kod Brseča.

Za pomorsko obezbeđenje određene su dve patrolne grupe od po dva NB da patroliraju iz zaseda u plovnom kanalu uz Istru. Jedna od njih je bila istovremeno i minolovna grupa. Jedna se postavlja kod ulaza u Plomin protiv brodova iz Kvarnera, a druga kod Mošćeničke Drage protiv brodova iz Rijeke. Grupa patrolnih čamaca predviđena je da kontroliše kod Urinja ulazak u plovni kanal uz zapadnu obalu o. Krka. Vreme isplovljenja prvog desantnog konvoja planirano je za 22.00 sata 24. aprila 1945. godine.

Pomorska komanda severnog Jadrana poslala je 24. aprila u 11.20 sati na osnovu tog plana štaba JM depešu: *»U noći 24/25. se predviđa desant sa vrha Cresa u Istru. Obezbeđenje i prevoz daje Jugoslovenska mornarica. Saveznike ćemo obavestiti u zadnjem trenutku«.*

Minolovna grupa NB-15 i PČ-24, na kojem je bio komandant KPS, isplovila je na protivminsku kontrolu rute Podbeli — Brseč, a komandant flotile »PČ« isplovio je posle sumraka na zasedu kod Urinja sa dva patrolna čamca. Posle zalaska sunca počela je duvati jaka bura u Riječkom zalivu. Razbacala je 47 čamaca po obali, neki su ostali na površini, a neki su potopljeni. Desantni splavovi su se nasukali na plaži, jedrenjaci *Rava* i *Dalmacija* sklonili su se u lučicu Podbeli, gde se već popodne nasukao NB-14. Desant 2. dalmatinske brigade nije bio više moguć.

Komandanti 9. divizije i PKSEJA stigli su u 21.30 iz Lošinja u Podbeli da prisustvuju ukrcavanju. U dogovoru sa komandantom PKSEJA komandant 9. divizije naredio je na licu mesta: *»Na mostobran u Istru iskrcati manju jedinicu. Na dva motorna jedrenjaka i tri desantna splava ukrcati štab 2. dalmatinske brigade, 3. bataljon, mitraljesku četu, četvu pionira, četvu za vezu i odeljenje teških minobacača«*. Komandant KPS vratio se oko ponoći dok je još trajalo ukrcavanje, s protivminskog izviđanja u Podbeli i izvestio da na moru nije naišao ni na mine ni na neprijatelja. Nakrcani brodovi isplovljavali su u uvalu Doli gde su se formirali u marševsku kolonu južno od rta Grota.

Desantni konvoj otplovio je pod komandom komandanta KPS u 00.45 časova 25. aprila prema Brseču.⁶

Kroz Vela vrata konvoj je plovio u kursu 270°. Komandant KPS naredio je oko 02.30 da se brodovi pripreme za iskrcavanje boraca. Minolovna grupa, kada je uplovila u oko 1.000 m široki plovni put Rijeka — Pula, slipovala je partizanske minolovke u more i okrenula ka ulazu u Plomin u zasedu, a NB3- i NB-13 su ubrzo nakon toga okrenuli na isti zadatak kod Mošćeničke Drage. Motorni jedrenjaci pustili su desantne splavove da prvi pristanu, odnosno nasednu na plažu i iskrcaju ukrcane jedinice, a zatim da posluže Ravi i Dalmaciji kao molo za iskrcavanje. Pri tom manevru došlo je do nagomilavanja brodova, ali su se komandanti brzo snašli i dosta brzo pripremili brodove za iskrcavanje oko 800 boraca i 50 konja. Brigada je u toku dana proširila mostobran na Plomin — Brseč — Mošćenička Draga.

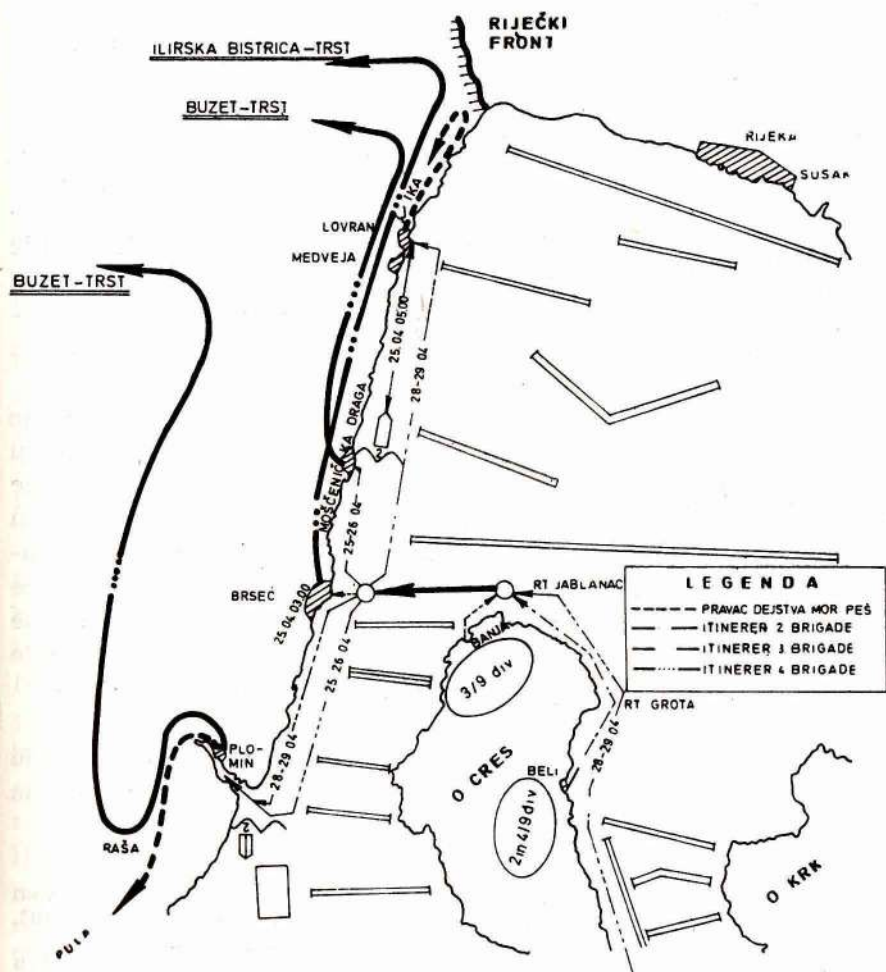
Neprijatelj nije otkrio iskrcavanje desanta. Zaštitne grupe na moru nisu došle u dodir sa neprijateljem, iako su tu noć desantni minopolagači iz Pule polagali kod Koromačne i Raše protivdesantne prepreke. Patrolni čamac PČ-1 vodio je posle iskrcavanja desantne brodove po obratnoj ruti u Podbeli. Zaštitne grupe vraćale su se u svitanje u Podbeli. Baterija Ičići je gađala na severnu grupu, ali bez rezultata. U 05.20 svi su se brodovi vratili u Podbeli gde su čekali na nove zadatke u idućoj noći.

Operativna grupa je u toku noći izvestila štab JM i PKSEJA o situaciji sa brodovima. Još u toku dana je u pravcu Srednjeg kanala

⁶ Na čelu marševske kolone bio je zaštitni odred NB-3 sa ukrcanim komandantom flotile »NB«, minolovna grupa NB-15 i PČ-24, komandni brod desantnog konvoja te NB-13. Iza zaštitnog odreda plovili su u koloni MJ *Dalmacija*, MJ *Rava*, desantni splavovi MS-9, MS-10 i MS-11. Patrolni čamac PČ-1, na kojem je bio ukrcan štab brigade, predstavljao je zaštitnicu marševske kolone. Na poziciji 1 M severno od rta Jablanac je minolovna grupa sa spuštanim partizanskim minolovkama preuzela vođenje konvoja, a NB-3 priključio se NB-13.

kroz Kvarnerić plovilo 6 motornih jedrenjaka, 3 motorna splava sa po jednim ispravnim motorom, 2 patrolna čamca PČ-7 i PČ-8, te bolnički brod BB-4. Tri desantna odreda sastavljena od 5 motornih jedrenjaka ili splavova prevezli su u noći 26. aprila pod zaštitom i protivminskim obezbeđenjem KPS dva bataljona 2. dalmatinske brigade iz Podbelija u Mošćenčku Dragu i iz Banje u Plomin dva bataljona 4. splitske brigade. Druga brigada je oslobodila Medveju i Lovran, ali je naišla na otpor u Ičićima. Četvrta brigada je prodirala na jug u pravcu Sv. Nedelje.

Štab 4. armije naredio je 26. aprila popodne svojim divizijama da napadnu krila i čelo riječkog fronta, 9. diviziji je odredio pravac

Desant na Istru od 24. do 29. aprila 1945.

napada Opatija — Matulji. Štab divizije je taj zadatak poverio 2. dalmatinskoj brigadi i odredio da njen levi bok obezbedi 3. brigada, koja će se u noći 27. aprila iskrcati u Mošćeničku Dragu.

Pomorska komanda severnog Jadrana uvela je u noći 27. aprila neprekidno dnevno i noćno prevoženje i o tome obavestila saveznike radi zaštite iz vazduha. To je bio pored usmenog obaveštenja saveznika 25. aprila prepodne na Rabu o desantu na Istru prvi dokumenat sadejstva sa saveznicima o toj desantnoj operaciji.

U noći 27. aprila iskrcale su se u Plomin sve jedinice 4. brigade, a u Mošćeničkoj Dragi prve jedinice 3. brigade. Konvoj sastavljen od bolničkog broda BB-4, MJ Božidara i motornog splava MS-1 doveo je iz Sv. Martina na Lošinj štab 9. divizije, vod za vezu i hiruršku ekipu u Mošćeničku Dragu, odakle je štab divizije otišao na Brseč, a brodovi su se vratili na Lošinj po KOMP. Brodovi PKSEJA nastavili su po danu prevoženje 3. brigade na Istru.⁷

Treća brigada nastupala je u pravcu Učke — Veprinac, oslobodila je Veprinac i stigla na liniju Bregi — Zagrad. Njezin 3. bataljon je u sadejstvu sa 3. bataljonom 43. divizije proterao nemački lovački bataljon sa Učke u pravcu Vranje i Lupoglave. Nemački pešadijski i artiljerijski puk koji su u noći 25. aprila krenuli iz Pule u pomoć Rijeci, prošli su 27. aprila popodne Sv. Nedelju i Strmac zapadno od Učke u pravcu Rijeke. Jako jugo onemogućilo je plovidbu kroz Vela vrata 27. aprila naveče. Iskrčavanje je nastavljeno tek 29. aprila, a završeno je 4. maja.⁸

Nastupanje kroz severnu Istru ka Trstu. Naše rukovodstvo je pratilo vojnu i političku situaciju u Italiji. Saznalo je 27. aprila da su saveznici počeli da pregovaraju u Kazerti sa predstavnicima nemačke armijske grupe »C« o predaji te grupe zapadnim saveznicima, da su jedinice 8. britanske armije već prekoračile reku Adidu i da nastupaju na sever i u pravcu Trsta. Postojala je mogućnost da stignu pre JA u Trst bez borbe i nemačkog otpora. Vrhovni komandant je energično reagirao i požurio 4. armiju i 9. korpus da hitno oslobode Trst, što se videlo iz njegovog depešnog naređenja 4. armiji:

»1. — Naredili smo GŠ Hrvatske da uputi 8. diviziju pravcem Brod-Čabar-Lož za obezbeđenje vašeg boka sa severa i stavlja se pod vašu komandu.

⁷ U povratnoj vožnji na Cres Nemci su prisilili te brodove artiljerijskom vatrom da se sklone u mrtve sektore na Istarskoj obali. Druga brigada, naime, koja je oslobodila Opatiju, nije uspela da likvidira bateriju Ičići.

⁸ Brodovi PKSEJA prevezli su od 24. aprila do 4. maja sa Cresa u Istru 10.400 boraca, 1.620 konja, 600 vučnih kola, 25 raznih automobila, 4 tenka, 2 oklopna kola i 1.350 tona raznog materijala od municije do hrane.

2. — Na vašem severnom boku je potrebno da stvorite grupu sastava 20, 29 i 13. divizije i da njome energično nadirete opštim pravcem Lož — Trst.

3. — Južna grupa, sastava 9, 19. i 26. divizije, treba energično da napadne Rijeku i ako bi otpor bio suviše jak i borba se oteгла, onda energično nadirati opštim pravcem Klana — Trst a za blokadu Rijeke ostavite diviziju koja treba jednovremeno da vam štiti levi bok ove grupe.

4. — Neposredno angažovati oko Trsta 43. diviziju te 30. i 31. slovenačku diviziju 9. korpusa, s tim da već sada otpočnu uvodne borbe za Trst«.

Na osnovu toga štab 4. armije izdao je svojim divizijama odgovarajuća naređenja, oformio desnokrilnu napadnu kolonu sa 20. divizijom u prvom i 29. u drugom ešelonu. Levu krilnu napadnu kolonu je predstavljala 9. divizija bez 2. brigade, koja je ostala na riječkom frontu. Uvodne borbe za Trst preuzeli su 9. korpus i delovi 43. divizija. Na riječkom frontu ostale su 13, 26. i 19. divizija te 2. dalmatinska brigada, a KOMP je upućen na Pulu. Noću 29. aprila KOMP je plovio sa tri bataljona iz Lošinja u Mošćeničku Dragu. Komandant je dobio u štabu 9. divizije direktivu za dalje dejstvo. Drugi bataljon mornaričke pešadije preuzeo je od 3. dalmatinske brigade obezbeđenje levog boka 2. dalmatinske brigade, 5. bataljonu, koji je ostao u Beliju na Cresu, naređeno je da se preveze u Lovran kao rezerva 2. bataljona, a dva ostala bataljona su se iskrcali u Plominu i nastupali u pravcu Pule.

Štab 9. divizije organizovao je još u noći 29. aprila dve brigadne kolone koje su krenule prema Trstu. Treća brigada ojačana samohodnom artiljerijskom baterijom krenula je sa Učke kroz Vranje na Buzet, 4. brigada krenula je iz Šušnjevice kroz Cerovlje također na Buzet, a pozadi nje krenuo je artiljerijski divizion. Treća brigada napala je brzo nakon odlaska drugi ešalon pešadijskog puka koji je hitao iz Pule na riječki front, razbila je njegov pozadinski deo i zarobila teretna kola tog puka kojim je odmah motorizovala svoje udarne grupe. Četvrta brigada je uništila na maršu stražarski bataljon koji je čuvao prugu Pula — Divača. Treća brigada, koja je zanoćila u Buzetu, nastupala je sutradan, 30. aprila, brzo sa svojim motorizovanim grupama u pravcu Sočerga — Kubed — Dekani — Trst. Što je brigada bila bliže Trstu, nailazila je na jači nemački otpor, ali je do večeri zauzela položaje južno od nemačkih položaja

na poluostrvu Milje, koji su bili sastavni deo južne i istočne tršćanske odbrane. Četvrta bridaga je te noći zanoćila na putu između Buzeta i Sočerga.

Jugoistočno od položaja 3. brigade, 15 km daleko, Mornarički odred Koper iz sastava mornaričke grupe 9. korpusa pripremao je tu noć, ne znajući za dolazak 9. divizije u koparsku blizinu, na brdu Maliya napad na obalu između Portoroža i Kopra. Četa koja je brojala svega 67 naoružanih mornara prodrla je pre zore iz tri pravca na obalu. Mornari su zarobili nemački naoružani brod sa 64 Nemca koji su bežali iz Pule u Trst, fašistički bataljon, a oko 200 Nemaca koji su se zatekli na toj obali, bez borbe su se predali. U brodogradilištu Portorož zarobili su dva torpedna i tri jurišna čamca. Komandant artiljerijske grupe Savudrija odbio je da se preda pomoćniku komandanta Mornaričkog odreda Koper, koji je tamo stigao rano ujutro na motornom čamcu sa patrolom mornara.

Oslobođenje Trsta. Dok se 9. divizija približavala sa istarskog mostobrana Trstu, i ostale komande, divizije i jedinice pomenute u naredbi Vrhovnog komandanta od 27. aprila izvršavale su svoje borbene zadatke. Trideseta divizija krenula je u noći 29. aprila iz Trnovske šume sa tri brigade kroz Vipavsku dolinu u pravcu Trsta. Brigade su na maršu u dolini i na Krasu dolazile u borbene kontakte sa četničkim, domobranskim i nemačkim jedinicama koje su branile širi rejon Trsta ili su se povlačile iz Jugoslavije preko Soče prema saveznicima u Italiji. Brigade su do noći stigle na položaje Dutovlje — Repentabor — kota 371 na cesti Trst — Tržić. Dalmatinske divizije i istarska 43. nastupale su sa severa i istoka u pravcu Trsta. Dvadeseta divizija je žurila sa severoistoka u dve kolone prema Trstu, jedna u pravcu Divače, a druga u pravcu Škofije. Brigade 43. divizije probijale su se kroz borbene rasporede neprijatelja na širem sektoru Postojna — Buje u pravcu Trsta.

Ilegalna komanda mesta Trst rukovodila je vojnom organizacijom ustanka u Trstu. Trst je bio podeljen na 4 sektora, a svaki sektor na 4 rejona. U svakom rejonu se nalazio po jedan udarnički omladinsko-radnički bataljon. Računa se da je u 16 takvih bataljona bilo uključeno krajem aprila oko 5.000 aktivista, koji su čekali na znak za ustanak. Među njima su bila i tri pripadnika mornaričke grupe 9. korpusa, koje je taj štab uputio u Trst za mornaričke zadatke prilikom oslobođenja. Štab 9. korpusa, prateći približavanja svojih jedinica i jedinica 4. armije Trstu, poslao je 29. aprila u 16.00 sati komandi mesta Trst depešu: *»Jedinice 4. armije i 9. korpusa su u neposrednoj blizini mesta. U najkraćem vremenu treba očekivati napade na mesto. Započnite ustanak«.*

Opšti ustanak u Trstu iznenadio je Nemce, a verovatno i saveznike sa Zapada. Naime, datum ustanka se poklapa sa danom kada su predstavnici armijske grupe »C« pristali na kapitulaciju Nemaca u Italiji, koja bi se počela sprovoditi 2. maja 1945. godine. Nemci nisu razorili tršćansku luku, koja je bila pripremljena za razaranje, verovatno na zahtev saveznika, koji su je predvideli za svoje pomorsko uporište za eventualni prodor kroz Sloveniju u Austriju ili za okupaciju Istre i Slovenačkog primorja. To je verovatno razlog da su Nemci taj dan prestali da razaraju luke između Mirne i Soče, te da su nastavili da uništavaju luku Rijeka. Tu luku uništili su temeljito do 3. maja, a što nisu uništili minirali su sa 14 elektromagnetskih mina položenih uz pristane i gatove u toj luci. Nerazrušena tršćanska luka poslužila je Nemcima i za bekstvo po moru pred jedinicama JA koje su na kopnu zatvorile obruč oko Trsta.

U Trstu i njegovoj okolini 30. aprila razvijao se sve žešći boj. Bazovička brigada, u kojoj je nedavno ratovao mornarički odred, napala je prva Opčine, u kojoj se je skupilo oko 3.000 Nemaca. Razvila se borba kojoj su se priključile još neke jedinice 30. divizije. Štab korpusa poslao je već to dopodne udarnu četu 30. divizije u Trst. Devetnaesta slovenačka narodnooslobodilačka udarna brigada (SNOUB) »Srečko Kosovel« počela se popodne probijati sa udarnom četom i dva bataljona u Trst. Prvog maja u 00.30 sati te jedinice su se povezale sa ustanicima u samom Trstu. Dok se ta brigada probijala u Trst, a Bazovička teško odbijala nemačke protivnapade, kod Opčina je stigla oko 15.00 sati desna udarna kolona 20. divizije, sastavljena od 9. dalmatinske brigade i tenkovskog bataljona 1. tenkovske brigade. Na Bazovicu je stigla posle krvavih borbi 10. dalmatinska brigada sa dve tenkovske čete, a u istom pravcu je prodirala i 8. brigada s četom tenkova.

Dok su jedinice JA stezale obruč oko Trsta, 31. divizija, koja je krenula u noći 30. aprila iz Trnovske šume, zauzimala je položaje između Gorice i Tržiča i štitila Trst sa zapada. Mornarička grupa pri štabu 9. korpusa krenula je u noći 30. aprila iz Mrzle Rupe na Predmeju iznad Vipavske doline, a zatim u Sežanu, odakle je prema direktivi štaba 9. korpusa stigla 2. maja ujutro u Trst.

Jedinice JA opkolile su 30. aprila Trst. Sutradan, 1. maja, rano ujutro se sa obronaka oko Trsta spuštalo u Trst i u njegovu luku 8 jugoslovenskih brigada, koje su podržavale tenkovske i artiljerijske jedinice. Na tršćanskim ulicama vodila se borba. Sa pojedinih zgrada, koje su pretvorene u tvrđave, pružan je otpor. Nemci su se

takođe grčevito branili na Opčinama. Svi su se, naime, nadali da će ih spasiti novozelandska divizija koja je bez borbe stigla do Soče.

Posade nemačkih brodova u tršćanskoj luci, koje su na nekim mestima gađale jedinice JA za vreme prodiranja u Trst i luku, zahvatio je strah da će biti zarobljene od jugoslovenskih partizanskih brodova. Već rano prepodne posade brodova pokušavale su da morem stignu pod britansku zaštitu.

Britanska avijacija otkrila je već 1. maja pre podne 39 raznih nemačkih brodova sa belom zastavom tri milje daleko od Gradeža u plovnom kanalu Trst — Venecija. Britanske lake pomorske snage otplovile su u podne iz Ankone u susret Nemcima. Jako jugo sa velikim valovima prisililo ih je da se vrate u Ankonu. Drugog maja Nemci su položili oružje pred saveznicima, ali su nastavili da se bore protiv JA.

Vrhovni komandant JA objavio je 1. maja dnevnu zapovest u kojoj se kaže da su jedinice 4. armije, 7. i 9. korpusa oslobodile gradove Trst, Goricu i Tržič i izbile širokim frontom na reku Soču.

Mornarička grupa 9. korpusa stigla je u Trst 2. maja u 07.00 sati i odmah se organizovala, shodno postojećim planovima, u POK Trst i povezala sa njihovim komandantom i politkomesarom. Prvi je stigao u Trst sa jedinicama 4. armije, a drugi je bio u Trstu kao ilegalac u komandi mesta Trst gde ga je kratko pre toga uputio štab 9. korpusa. Trećeg maja komandant 20. divizije nije dozvolio nemačkoj posadi Opčina da se preda prispelim novozelandskim jedinicama. Nemački komandant Opčina bio je prisiljen da komandantu 20. divizije izjavi: *»Predajem vam ceo nemački garnizon i sav vojni materijal te vas priznajem za pobjednika«*. Jugoslovenska armija izvršila je zadatak Vrhovnog komandanta — sama je i na vreme oslobodila Trst.

PRODOR JUGOSLOVENSKE MORNARICE IZ RIJEČKOG ZALIVA KROZ KVARNER U PULU I TRST

Kvarnerski odred mornaričke pešadije na maršu u Pulu. Štab JM naredio je 28. aprila PKSEJA, da KOMP i KPS što pre prodru iz Riječkog zaliva, jedan kopnom drugi morem, u Pulu, te zatim uz zapadnu obalu Istre u Trst i Tržič.

Operativne jedinice PKSEJA nalazile su se tada u Kvarneriću, Riječkom zalivu i rejonu Podbeli. Transportna flotila i KPS prevozili su još uvek 9. diviziju u Istru; četiri naoružana broda bila

su u Kraljevici na vanrednom remontu. Kvarnerski odred mornaričke pešadije plovio je iz Lošinja u Mošćeničku Dragu. Minerski odred razminirao je ulaz u Bakar. Štab PKSEJA bio je još uvek na Rabu, a njegova operativna grupa u Podbeli na Cresu.

U Puli je bio još uvek jak nemački garnizon. Obaveštajni podaci o njegovom broju bili su dosta protivrečni. U stvari, u tom garnizonu nalazili su se pešadijski bataljon, italijanske jedinice 10. Mass-flotile i puka teritorijalne milicije, 17 raznih baterija obalskih, kopnenih i pav, koje su pripadale nemačkim i italijanskim art. jedinicama, obalske i pomorske jedinice komande luke Pula, 3 džepne podmornice, pomorski arsenal i brodograđište na otoku Uljaniku. Danas se može tvrditi da je u Puli bilo oko 2.500 neprijateljskih vojnika. U južnoj Istri su bile policijske i karabinjerske stanice skoro u svakom većem selu. Te stanice su brojale od 20 do 80 neprijateljskih vojnika, policajaca i karabinjera, pretežno Italijana.

Kvarnerski odred mornaričke pešadije krenuo je 29. aprila usiljenim maršem na jug Istre. Tridesetog aprila oslobodio je Barban. Još isti dan 1. i 4. bataljon nastavili su da čiste istočnu polovinu južne Istre od ostataka neprijateljskih jedinica i stanica. Prvi bataljon je nastupao opštim pravcem Barban — Marčana, a 4. bataljon na pravcu Sentvinčent — Marčana. Iz Marčane su patrole 4. bataljona izbile u Laboriku, a 1. bataljon je krenuo na pretraživanje Vodnjana. Na povratku u Marčanu napao je kolonu nemačke pav artiljerije koja se htela probiti iz Pule na sever. Nemci su imali 35 mrtvih. Poginuo je komandant našeg bataljona, a 6 boraca ranjeno. Od 8 zarobljenih kamiona formirana je motorizirana transportna jedinica, koja je odmah upotrebljena. Naime, obaveštajci štaba istarskih partizanskih odreda potvrdili su da nemački bataljon u Puli broji oko 2.200 vojnika. Sutradan je 5 kamiona dovezlo iz Lovrana 5. bataljon mornaričke pešadije, gde je bio rezerva 2. bataljona na riječkom frontu. Treći bataljon u Beliju na Cresu primio je naređenje za pokret u Istru.

Tri bataljona KOMP i dva istarska iz partizanskog odreda opkolili su Pulu od Galižane preko Laborike do Šikića. Težište napada bilo je kod Galižana jer se tu očekivalo nemačko izvlačenje na sever. Sutradan, 3. maja bataljoni su krenuli u napad na Pulu. Nemci su u početku pružali otpor artiljerijom, a zatim su se povukli u centar grada. Na liniji zaliv Stoja — Privlaka u gradskoj luci pripremili su odbrambene položaje za prihvrat jedinica iz grada. Borbena odeljenja u tvornici cementa štitila su naveče povlačenje jedinica iz grada na Muzil, a sutradan su te iste jedinice sa položaja

kod Stojke štatile povlačenje borbenih odeljenja iz tvornice cementa na Muzil. Nemački komandant Pule je u toku noći odbio poziv štaba KOMP i istarskih odreda na predaju. Započela je opsada poluostrva Muzil koja je trajala do 8. maja kada je nemački komandant prihvatio bezuslovnu kapitulaciju i naredio svojim oficirima i vojnicima da polože svoje oružje pred borcima KOMP. Predalo se oko 2.200 boraca.

Marš KPS morem od Riječkog zaliva do Trsta. Na maršu kroz Kvarner KPS nije bio izložen napadima nemačkih pomorskih snaga, ali su zato minske prepreke, položene duž istarske istočne obale, zadržavale i usporavale brzinu nastupanja KPS koji nije raspolagao minskim jedinicama. Brodovi su imali na pramcu budne oči svojih mornara, a na krmama čelnih brodova, koji su plovili u sastavima, partizanske minolovke.

Drugog maja u 12.30 sati KPS (NB-3, NB-14, PČ-4 i PČ-8) je otplovio iz Plimona u Krnicu. Čelni brod kolone bio je PČ-4, njegovi osmatrači otkrili su na ulazu u Krnicu više protivdesantnih mina. Komandant NB-14 nameravao je da 3. maja ujutru pomoću čamca na vesla odstrani mine koje su smetale plovidbi. Jedna mina je prilikom povlačenja eksplodirala i ubila komandanta i dva mornara-veslača. Sastav je, uprkos tragedije, nastavio vožnju istog dana u 13.45 sati. Patrolni čamci PČ-8 i PČ-4 su sa spuštenom partizanskom minolovkom sprovodili kolonu naoružanih brodova NB-3, NB-13 i NB-14. U 17.00 sati brodovi i čamci uplovili su u Pomer. Na pomorskom navozu nalazio se ispravan nemački naoružani brod. Novoformirani štab POK Pula uplovio je 4. maja ujutro u Krnicu i kamionom KOMP krenuo u Pulu gde je započeo sa radom.

Komandant JM poslao je taj dan komandi PKSEJA depešu: *»Svi naoružani brodovi neka uplove u Trst!«* Komandant PKSEJA, koji je u to vreme bio u Puli, odlučio je da brodovi isplove noću. Prvu noć isplovljava PČ-8, kao prethodnica KPS, koji će za vreme plovidbe u kontaktu sa mornarima i ribarima zapadne Istre proveravati položaje minskih prepreka i podatke dobivene plovne rute. U pogledu obalskih baterija pretpostavljalo se da je samo još pulski artiljerijski čvor na Muzilu u nemačkim rukama. To večer je KPS (NB-14, NB-3, PČ-4 i PČ-8) pod vodstvom komandanta KPS i sa ukrcanim komandantom PKSEJA isplovio u Soline, istočno od Verude. Tu su komandanti sastava i brodova izvršili pripreme za vožnju: — PČ-8 za Trst, a ostali za artiljerijski prepad na Muzil. Taj prepad trebalo je da Nemcima pokaže da su okruženi i sa morske strane.

Noću u 00.30 sati isplovio je PČ-8 kao prvi brod. Trideset minuta kasnije isplovio je KPS u koloni NB-14, NB-13 i PČ-4. Kurs je vodio

na severozapad tako da se sastav posle okreta preko levog boka za vreme 10-minutnog gađanja približio na 1 M južnoj obali Muzila. Petog maja u 2.15 sastav je uplovio na sidrište u Soline.

U to vreme prema instrukcijama komandanta KPS plovio je PČ-8 prema Trstu. Ujutro se povezao sa ribarima u zalivu Sv. Jakov, južno od Rovinja, koji su mu potvrdili da njegova plovna ruta odgovara ruti koju su i Nemci koristili. U Umagu, gde je Mornarički odred Koper već imao svoju lučku ispostavu, saopštili su komandantu PČ-8 da su Nemci još uvek na baterijama Savudrije. Komandant PČ-8 je odlučio da prevarom pokuša da u sred dana mimoide nemačke baterije: sa koplja je skinuo jugoslovensku zastavu, a jedan od mornara, koji je dobro govorio nemački, u gumenom čamcu se približio obali i dovikom saopštio Nemcima da brod beži pred partizanima u Italiju. Tako je PČ-8 sretno stigao u Piran a kasnije popodne kao prvi saveznički ratni brod u Trst.

Dok je PČ-8 plovio za Trst, u Pulu je stigao telegram Vrhovnog komandanta koji je trebalo uručiti komandantu JM. U to vreme je komandant JM obavljao dužnost komandanta Trsta. Telegram je glasio: *»Sa glavnim snagama pomorskih jedinica morate što pre zaposesti sve zapadne istarske luke od Pule do Soče. Nastojte organizirati brodove i brodogradilišta u tom sektoru, luke uzmite u svoje ruke. Buditi stalno u vezi sa štabom 4. armije i koordinirajte rad s njim. — Tito«.*

Nemci, još uvek blokirani na Muzilu gde su verovatno čekali na dolazak Angloamerikanaca, pokušali su da se ukrcaju na dva motorna jedrenjaka, koji su se sa pučine približili rtu Stoja. Na jarbolu su nosili oznaku Crvenog krsta. Naoružani brod NB-3 je indirektnim artiljerijskim gađanjem sprečio te brodove da se približe Muzilu, pa su se jedrenjaci udaljili prema pučini.

Izveštaj PČ-8 o stanju na Savudriji uznemirio je štab POK Trst. Obavešten o tome, komandant JM povezao se sa 9. divizijom. Štab divizije oformio je isto veče udarnu grupu sastavljenu od tenkovskog odeljenja (dva tenka), pešadijske čete (200 boraca) i transportne čete (12 kamiona). Udarnu grupu je vodio politkomesar 9. divizije. Šestog maja rano ujutro udarna grupa krenula je iz Škednja, predgrađa Trsta, kroz Piran i Sečovlje na Savudriju, gde je opkolila nemačke položaje. Politkomesar 9. divizije zatražio je bezuslovnu predaju. U roku od jednog sata 206 Nemaca se predalo. Dve baterije 105 mm bile su ograničeno sposobne za gađanje, dok su baterijski 20 mm topovi bili potpuno ispravni. Udarna grupa predala je položaje posadi POK Trsta koju je Mornarički odred Koper na brzu ruku sakupio. Baš

u to vreme se približavao Savurdiji jedrenjak sa zastavom Crvenog krsta, verovatno jedan od onih iz Pule. Poziv udarne grupe da pristane u lučicu Savudrije nije poslušao već se počeo udaljavati u pravcu Trsta. Borci udarne grupe otvorili su na njega vatru iz 20 mm topova, ali se jedrenjak izgubio u pravcu severa, verovatno u plovni kanal Trst — Venecija. Udarina grupa 9. divizije izvršila je svoj poslednji borbeni zadatak na jadranskoj obali i vratila se još pre podne u Trst.

Dok se 5. maja naveče u Trstu spremala udarna grupa 9. divizije, u lučici Veruda kod Pule pripremao se odred KPS NB-14, NB-3, PČ-4, PČ-53 i PČ-41 za plovidbu u Trst. Odred KPS otplovio je u 20.00 sati zapadno od Briona i zaplovio u generalnom kursu na sever.

Komandant KPS, ukrcao na NB-3, preduzimao je za vreme vožnje mere protivminskog obezbeđenja. Odred je vozio sa spuštenim partizanskim minolovkama na čelu kolone, osmatrači na pramcu su tražili mine ispred brodova, a s vremena na vreme pojedini patrolni čamci su tražili podatke od ribara na obali. Sve to je uslovalo malu brzinu napredovanja. Nešto severnije od Umaga blizu Paklenog rta komandant KPS doznao je od nemačkog vojnika, koji je pre nekoliko dana pobegao iz Savudrije, da su baterije još aktivne. Ne znajući za stvarnu situaciju, koja se bar približno u to vreme odigravala na Savudriji, komandant KPS odlučio je da se udalji od obale van dometa srednjekalibarske artiljerije, da zatim po svaku cenu izvrši zadatak i da uplovi u Trst koji je bio njegovo rodno mesto. Na izabranoj ruti ili u neposrednoj njezinoj blizini Nemci su položili 670 morskih mina.

Nova neiskusna artiljerijska posada na savudrijskim obalnim topovima primetila je približavanje odreda KPS. Promena kursa odreda na otvoreno more uveravala je posadu da se radi o nemačkim brodovima koji se povlače. Treba shvatiti da ni jedan član te posade nije video za vreme NOB partizanski naoružani brod ili patrolni čamac. Mlada posada pratila je kretanje odreda KPS i kada je ocenila da je odred u dometu topova otvorila je artiljerijsku vatru. Komandant KPS zapisao je u svoj operativni dnevnik: »Srećom vatra nije bila efikasna« i u 16.30 sati 6. aprila uplovio u Trst. Dva patrolna čamca otplovila su brzo posle toga po naređenju POK Trst i Gradež da kontrolišu plovni kanal Trst — Venecija.

Završetak rata. Dok je odred KPS plovio iz Pule u Trst, Nemci su 6. maja još uvek uporno branili Muzil i čekali angloameričke jedinice. Dva bataljona KOPM izvršila su toga dana uz podršku artiljerije dva juriša na nemačku odbrambenu liniju kod Stojce.

Nemci se nisu predali, odbili su uz velike gubitke napade — jedan ujutro, drugi naveče. Kvarnerski odred mornaričke pešadije je imao 9 mrtvih i 50 ranjenih drugova.

Sedmog maja preselio se štab PKSEJA iz Raba u Pulu. U celoj Istri je vladao mir osim na Muzilu. Nemci su još uvek izvršavali Hitlerovo naređenje o utvrđenoj Puli. Opoljeni komandant 97. SS korpusa predao se bezuslovno kod Ilirske Bistrice i 16.000 Nemaca položilo je oružje pred borcu 4. armije. Nemački komandant na Muzilu je tek to veče pristao da se 8. maja ujutro sa svojim vojnicima i oficirima bezuslovno preda KOMP. Osmog maja, kada su Nemci odlazili sa Muzila u zarobljeničke logore, starešine JM saopštavale su svojim jedinicama i posadama cirkularno depešno naređenje Vrhovnog komandanta koje je stiglo iz Generalštaba JA: *»Vrhovni komandant nemačke vojske, general Doenitz, je naredio nemačkim jedinicama da prestanu sa borbom i da ostave svoja oružja na frontovima. Vrhovni komandant Tito, je naredio u vezi s tim, da se svim nemačkim jedinicama, koje se još bore protiv nas, preda poziv da polože oružje i da se sa zarobljenicima pravilno postupa«.*

Oslobodilački marš, koji su započele jedinice NOVJ sa Visa na dan kada je Vrhovni komandant NOVJ poručio svojoj armiji i celom svetu *»TUĐE NEĆEMO, NO SVOJE NE DAMO«*, bio je završen.